

ROGERIUS EGYHÁZI FELETTESEI

Bölcsészdoktori értekezése

Készítette:

ALMÁSI TIBOR

Szeged

1986

Bevezetés

Dolgozatunk tárgyának taglalása előtt néhány -- a tanulmány tartalmára, felépítésére vonatkozó -- megjegyzés előrevetítését tartjuk szükségesnek azzal a céllal, hogy a munkánkban feldolgozott, olykor látszólag megglehetősen távol^Yeső események és problémák összekapcsolására indoklást adjunk.

Rogierius életéről és művének keletkezéséről meglehetősen korlátozottak, régóta nem bővülők ismereteink. A kis számú rendelkezésünkre álló pontos adat mindössze néhány mondatban összefoglalható. Önmagában persze ennek jelentőségét sem szabad lebecsülnünk, hiszen sok történetírónkkal összehasonlítva még így is azt kell mondanunk -- hiteles forrásokon nyugvó, szilárd adatok birtokában --, hogy voltaképpen nem vagyunk rossz helyzetben Rogieriusat illetően. Megelégedve ennyivel tekinthetnénk akár lezártaknak is a kutatásokat; naiv reményeket táplál ugyan^{is} az (is), aki Rogieriuszal foglalkozva új, vagy a történészek figyelmét eleddig elkerülő források felderítésének és felhasználásának lehetőségében hisz. Komoly és valós esélyei ennek nem látszanak. Mégis úgy tűnik, hogy nemigen leszünk sohasem elégedettek azzal a tudással, amely lassan egy évszázada szilárdan birtokunkban van. Újra meg újra végig kell gondolnunk adatainkat, a szellemi konstrukciókat, hipotéziseket alkotnunk, hogy a Rogierius és műve kapcsán felvethető

kérdésekre lehetőség szerint választ adhassunk. Miért jelent erőse kihívást e tárgy? Két, egymással szorosan összefüggő megállapítás ad erre magyarázatot. Az első a Siralmas ének rendkívül becses forrás volta, felbecsülhetetlen értéke. Árpád-kori elbeszélő forrásaink között nincs más, e művel felérő, oknyomozó módszerében, pontos és lényegretörő elemzéseiben hozzá hasonlítható kútfőnk. E tény már önmagában is olyan kérdés felvetésére, vagy inkább gondolati játék végigfuttatására sarkall, amely megnyugtató választ sohasem remélhet; nevezetesen, lehetséges-e, hogy egy ilyen kiváló adottságokkal rendelkező krónikás semmi mást nem írt volna? A Siralmas ének kiemelkedő forrásértékének tudata és a szerzőjéről, a mű keletkezéséről birtokolt, lexikon-szerűen összefoglalható adataink végeassége között olyan ellentét feszül, amely hiányérzet formájában gyakran késztet ismereteink újbóli átgondolására. A másik izgalmas, sőt rejtélyes probléma a munka ránk hagyományozódásának körülménye. Csaknem kétszázötven évi lappangás után került felszínre ez a különös becsű forrás. E véletlen körülmény nélkül még csak nem is hiányoznánk, hiszen semmiféle külső adatból nem következtethetnénk hajdani meglétére. A kiadott szöveg nélkül a Rogerius mesterről okleveleinkben megbúvó adatok néma, lényegében hasznosíthatatlan és érdektelen megjegyzések lennének, amelyek fölött minden különösebb aggály nélkül siklanának át a kutatók. Hogy ez nem így van, az valóban

csak a véletlennek köszönhető, ugyanakkor ismételten lehetőséget ad arra, hogy szentelenül ingerkedő, ám megválaszolhatatlan kérdésekkel játszunk el egy kicsit. Miféle és mennyi anyagot vezethettünk el ott, ahol a szerencse mostohábbán bánt az utókorral? Hányszor vagyunk emiatt arra kárheztatva, hogy nem tudjuk megazólatatni, igazán életre keltetni rendelkezésre álló adatainkat? Ezeket a kérdéseket nyilvánvalóan soha nem zárhatjuk le megnyugtatóan, ám éppen ezek a mindenki szellemi játékeként fel-felmerülő gondolatok serkentenek arra, hogy a reális esély tudatában megfelelő problémákra a lehető legteljesebb és legkimerítőbb válasszig igyekezzünk eljutni. Számba kell venni minden lehetőséget egy viszonylagos teljesség elérése érdekében. E kényezér Rogerius esetében is segít új kutatási támpont keresésében és kijelölésében.

A Rogerius életútjáról ismert adataink azáltal váltak pontosakká, hogy a századforduló éveiben sikerült azonosítaniuk történészeinknek a Siralmas ének szerzőjének egyházi feletteseit. Pecorari Jakab és Toletanus János pártfogása meghatározta káplánjuk előrejutását az egyházi hierarchiában, s abban is döntő szerepük volt, hogy az itáliai Rogerius kapcsolatba került Magyarországgal, majd itt töltött be különböző egyházi tisztségeket. A bíborosi szolgálatban eltöltött évek alapozták meg Rogerius karrierjét, s egészen bizonyos, hogy az ezen közegben szerzett tapasztalatai alakították ki azt a szemléletet, azt az elemzőkészséget és élelátást, amellyel

a Carmen miserabileben találkozunk. Ha túlmegyünk a bíborosokhoz fűződő kapcsolat tényszerű rögzítésén, és sikerül felvázolnunk a két egyházi felettes életútját, akkor egyben Rogerius tevékenységének szélesebb háttérét ragadhatjuk meg. A szerteágazó európai diplomáciai viszonyok vizsgálata során tagadhatatlanul mindvégig élt bennünk az a remény is, hogy a forrásokban találunk Rogeriusra vonatkozó utalást. Ha e várakozásunk nem is teljesült, ez nem befolyásolja döntően a célkitűzésünk által meghatározott végeredmény értékét. A diplomata bíborosok működésének, Rogerius környezetének feltárása után már korántsem olyan meglepő a Siralmas ének precíz és éles szemű elemzése, mint ahogy az a pusztán magyarországi körülmények tekintetbevételére alapján tűnhet.

A munkánkban követett események gyakran igen távol állnak a magyar történelemtől, és többnyire Rogeriust sem tudjuk pontosan elhelyezni menetükben, jelenlétéről sincs az esetek többségében ismeretünk. Meg kell vallanunk, nem is törekedtünk erőszakoltan igazolhatatlan feltevésekkel megkonstruálni e szálát. Ahol hiteles források alapján erre lehetőség nyílt /elsősorban Pecorari Jakab magyarországi legációja esetében/, ott igyekeztünk részletesen kitérni a bíborosok életútjának Rogeriussal kapcsolatos vonatkozásaira. Ezzel szemben a legnagyobb következetességgel kíséreltük meg a két bíboros tevékenységének, életművük politikai és emberi vonásainak sokoldalú bemutatását.

Indoklásra szorul a két portré közötti terjedelmi különbség. Három szempontot vettünk tekintetbe. A Siralmas

ének megalkotásában, Rogerius politikai, történetírói szemléletének kialakulásában csak Pecorari Jakabhoz fűződő szolgálatának volt jelentősége, hiszen Toletanus János kíséretébe már a mű elkészülte után került. Megfontolást érdemelt továbbá az a körülmény, hogy Toletanus János bíborosól készült már összefoglaló feldolgozás, így annak anyagát szempontunk szerint felhasználhattuk. Végezetül és döntően azért fordítottunk nagyobb súlyt Pecorari Jakab bemutatására, mert ennek nem pusztán Rogeriust illetően tulajdonítottunk jelentőséget. Jakab bíboros a pápa képviselőtében több mint másfél évet töltött Magyarországon. Teljes pályájának áttekintése kedvezőbb lehetőséget nyújt a magyar királyságban kifejtett tevékenységének megítélésében is, a kutatás pedig ezidáig nélkülözte Jakab pályaképét.

A bíborosok életútjának feldolgozása előtt áttekintettük a velük kapcsolatos szakirodalmi álláspontok leglényegesebb megállapításait. Egy ponton elmértünk a tisztán historiográfiai áttekintés szándékától, nevezetesen a Siralmas ének esetleges kéziratos fennmaradását felvető szakirodalmi megállapítások ismertetésénél. Úgy véltük, hogy e téren olyan tényeket sikerült felszínre hoznunk, amelyek megérdemelnek néhány oldalas kitérőt.

Végezetül itt szeretnék köszönetet mondani Dr. Karácsonyi Béla tanár úrnak, aki évek óta nemcsak folyamatosan figyelemmel kísérte, és irányító tanácsaival, észrevételeivel segítette a dolgozat létrejöttét, hanem

azoknak az ismereteknek az elsajátításához is hozzájuttatott, amelyek nélkül e munka nem készülhetett volna el. Itt köszönöm meg Dr. Olajos Terézia tanárnőnek és Dr. Szádeczky-Kardoss Samu professzor úrnak segítő közreműködésüket a Carmen miserabile belgiumi vonatkozásainak felderítésében.

Rogierius Pecorari Jakabhoz és Toletanus Jánoshoz

fűződő kapcsolatának szakirodalma

Az 1241.-1242. évi tatár pusztítást és előzményeit elbeszélő, *Carmen miserabile* címen ismert forrásról és szerzőjéről, Rogierusról¹ a század eleje óta szilárdnak tetsző és tartósnak bizonyuló, új lényegi mozzanatokkal alig bővülő ismereteket vall a történettudomány. A századforduló éveiben az e forrással foglalkozó kutatások² számos vonatkozásban véglegesenek tűnő eredményekre vezettek, bizonyos problémák kapcsán pedig -- ha egyértelmű válasz nem is született sem akkor, sem azóta -- a kísérleteknek jelentőséget kölcsönöz az a tény, hogy kérdésfelvetésükkel, válaszaikkal új mederbe terelték a későbbi kutatást. E munkák jelentőségét az adja, hogy a Rogierius személyéről alkotott téves ismeretek tarthatatlanságára irányították a figyelmet, a meggyőző adatok alapján sikerült Rogierius magyarországi működésének körülményeit pontosabban feltárniuk.

Rogierius életútjának magyarországi vonatkozásairól a rendelkezésre álló adatok alapján nem lehet egyenlő mélységű, egységes képet rajzolniuk. Rogierius magyarországi ténykedésének vizsgálatakor a lehetőségek éles határt vonnak az 1249-es érseki kinevezést megelőző és az azt követő évek közé. Összehasonlíthatatlanul kedvezőbb helyzetben van az 1249 utáni időszak vizsgálója; egyrészt, mert Spalatói Tanácsnak a spalatói érsekség történetét elbeszélő

Historia Salonitana című műve beszámol Rogerius érseki működésének teljes időszakáról,³ másrészt pedig rendelkezésünkre áll Rogerius érseki kinevezésétől haláláig a tevékenységével kapcsolatos, meglehetősen gazdag okleveles anyag is.⁴ Az 1249-et megelőző éveket tekintve jóval szerényebb segítséget kínálnak a közvetlenül Rogeriusra vonatkozó források. Mindössze a Carmen miserabile ránk hagyományozott szövege⁵, két oklevél adata ad támpontokat⁶, valamint Spalatói Tamásnak az a néhány megjegyzése, amely az érseki kinevezést megelőző életútra vonatkozik.⁷ E három kiindulási pont egymásnak néhol ellentmondó adatainak összehangolása volt a századforduló Rogeriusszal kapcsolatos irodalmának legfőbb érdeme, legfontosabb eredménye pedig az, hogy Pecorari Jakab személyében sikerült megtalálni Rogeriusnak azt a felettesét, akinek káplánjaként 1249 előtt működött.

A múlt század végéig Rogeriust Toletanus János paestumi püspök káplánjaként ismerte a hazai tudomány. Ez az azonosítás Spalatói Tamás Historia Salonitana-jának közlésén alapult, ami, tekintve, hogy kortársi kéztől származott, sokáig megkérdőjelezhetetlen, még gyanút sem keltő alapot látszott biztosítani képük megalkotásához a történészek és biográfusok azon sorának, akik valaha is foglalkoztak a Carmen miserabile szerzőjével. Ennek az ismeretnek kellő megerősítést adott -- Tamás szövegén kívül -- IV. Incének az az oklevele is,

amelyet a spalatói főespereshez és káptalanhoz írt Rogeriusnak a spalatói érseki méltóságba emeléséről.⁸ Az oklevél híradása szerint az érsekség elnyerésekor Rogerius egyértelműen Toletanus János szolgálatában áll, ahhoz viszont nem nyújt semmiféle támpontot, hogy a szolgálat milyen régi keletű. Hogy a tatárjáráskor vagy az azt megelőző években meglelt volna, csak akkor állítható, ha a vizsgálat megelégszik Spalatói Tamás tudósításával, ahol is a következő olvasható: "Fuerat autem clericus capellanus cujusdam cardinalis Joannis Toletani, quem frequenter pro suis et ecclesiae negotiis procurandis in Ungariam mittere solitus erat. Idem autem Rogerius tempore Tartarorum ibidem inventus est, et in eorum manibus incidens, inter ipsos per biennium fere sub specie alicujus villis et pauperis servi delitescens vix evasit mortis incursum. Cum autem ad suum dominum reversus fuisset..."⁹ A szövegből félreérthetetlenül kitetazik, hogy Spalatói Tamás szerint Rogerius már a tatárjárás előtt is Toletanus János szolgálatában állt. Tamásnak a tévedésére esetleg az adhat -- ha nem is egészen kielégítő -- magyarázatot, hogy a főesperes a Rogeriusra vonatkozó adatok összeállításánál a kinevezésről neki küldött pápai bullára támaszkodhatott. Ez a tévedés alapozta meg azután a Carmen miserabile kiadásainak ajánlásaibanⁿ olvasható "ad Dominum Johannem Peatheniensis ecclesiae episcopum" címzés /Toletanus/ János állítólagos paesumi püspökre vonatkoztatását, amit legerőteljesebben Bunyitay Vince¹⁰ és

Marczali Henrik¹¹ hangzottak. Bunyitay a felfogás védelmében cáfolja meg¹² meggyőző érvekkel azt a Szabó Károly vallotta nézetet, ¹³ hogy a címzés mögött János váci püspöknek kell állnia.¹⁴ Azok, akik Toletanus Jánost Rogerius feletteseként ismerték, megelégedve ezzel az adattal készek voltak Rogerius címzésében is a bíberost látni, függetlenül attól, hogy a címzésben olvasható titulus a bíberost valóban megillette-e. Toletanus János titulusát azonban már a Rogeriust érsekké kinevező pápai bulla is pontosan közli: "Sancti Laurentii in Lucina ^Sprebyter cardinalis"¹⁵, és a hipotetikus feloldású Siralmas ének címzésén kívül nem is lehet semmilyen forrással igazolni azt, hogy a bíboros valaha betöltötte volna a paestumi püspökséget.¹⁶ Ezzel szemben a szakirodalom alapján teljes egyértelműséggel igazolható, hogy 1243. június 25-e után az iménti oklevélben olvasható titulust töltötte be.¹⁷ Nem ismerjük ugyan pontosan bíborossá kreálásának dátumát, de az 1243. június 25-i időpont abszolút biztosnak tűnik, mert eddig ezt a tisztséget Fieschi Sinibald, Lavagna grófja viselte, akit ekkor választottak IV. Ince néven pápává.¹⁸ Toletanus János minden valószínűség szerint 1261 végéig állt az említett egyház élén,¹⁹ ekkor ugyanis IV. Orbán pápa a Tevere torkolatánál fekvő "Porto et Sancta Rufina" püspökség élére nevezte ki, s haláláig a püspökség élén állt. Az a tény, hogy Toletanus János a pápa megüresedett helyét töltötte be a lucinai egyházban, azt bizonyítja, hogy

befolyásos alakja volt a pápai udvarnak. Erre mutat az is, hogy káplánját, Rogeriust a spalatóiak akarata ellenére²⁰ és IV. Bélának nemcsak jóváhagyását, de véleményét sem kérve²¹ sikerült Spalato érseki székébe helyeztetnie. Ezért tételezhető fel az is, hogy Spalatói Tamás -- aki Rogerius kinevezését csak Toletanus János erős befolyásának tudja be-- a bíborosban látja azt a patrónust, aki Rogerius egész pályafutását támogatásával segítette. Így tud magyarázatot adni ugyanis a befolyásos bíboros árnyékában eltöltött szolgálattal és az ott szerzett érdemekkel Rogeriusnak a káptalan választása ellenébeni kinevezésére s ezzel egyben a maguk kudarcára is.²² Az mindenestre bizonyos, hogy a bíboros nem paestumi püspökként szerezte befolyását, s minthogy vele kapcsolatban e püspökség ténye tarthatatlan, ebből az is következik, hogy a Carmen miserabile címzése sem fogadható el abban a formában, ahogyan a múlt századig ismerték.

Spalatói Tamás közlésének és a Carmen miserabile korábbi ^{címének} pontatlanságát két oklevél bizonyítja. Ezekben név szerint olvasható Rogerius mint Jakab praenestei választott püspök káplánja. Az első IX. Gergely legátusának, Jakabnak küldi 1233. augusztus 12-i keltezéssel, a másodikat 1243. november 13-i keltezéssel adja ki IV. Ince az esztergomi prépostnak és a szentgotthárdi apátnak címezve.²³ E két oklevél felhasználása adott a múlt század végén helyes irányt a Rogerius érsekké választása előtti, magyarországi működését vizsgáló kutatásnak. Ebből kiindulva lehetett Tamás főesperes adatait korrigálni, valamint az

alapján vált lehetővé a Carmen miserabile címzésének rekonstruálása. Ezeket a feladatokat legteljesebben Turchányi Tihamér végezte el,²⁴ noha nem ő volt az első, aki az említett két oklevelet ebből a szempontból hasznosította, illetve aki elsőként fedezte fel Jakab praenestei püspökben Rogerius felettségét.

Az említett oklevelek kiadásaihoz kapcsolódva a szakirodalomban több ízben is előfordult már Rogerius és Jakab legátus együtt^{es} említése. Így például Knauz Nándor azzal kapcsolatban, hogy a legátus nem tudott tárgyalásokat kezdeni II. Andrással, a következőket írja: "Látván tehát Jakab követ, hogy a királlyal mire sem mehet, a tényállást a pápának feljelenté, Rómába küldvén e célból Rogér nevű házi papját a felkérvén a pápát, hogy már most ő intése meg a királyt."²⁵ Valószínűleg Knauz nyomán, később többeszer is előfordul a vonatkozásban Rogerius és a praenestei püspök a történeti irodalomban,²⁶ mindannyiszor anélkül azonban, hogy a káplánt azonosítanák a Siralmas ének szerzőjével. Azok közül, akik a tatárjárás történetíróját keresték az 1233-ban Magyarországon működő klerikusban, Bunyitay Vince szolgált először magyarázattal a Carmen miserabile címzésében ekkor olvasható patrónus /Teletanus János/, illetve a hazánkban tevékenykedő legátus /Pecorari Jakab/ személyének eltérésére.²⁷ Theiner kiadásához fűzött megjegyzésében tesz különös javaslatot arra, hogy a Theinernél található Jakab nevet²⁸ Jánosnak kell olvasni, nemcsak a Rogeriust megemlítő, már idézett oklevélben, de a kiadás

valamennyi olyan oklevelében, amely az 1233-ban Magyarországon működő legátussal kapcsolatos. Szerinte ez a legátus Toletanus János "választott praenesti püspök" volt, ugyanis Spalatói Tamásnak és magának Rogeriusnak a közlése szerint is²⁹ Rogerius nem Jakab, hanem János püspök szolgálatában állt, márpedig az a legátus, akinek az 1233. augusztus 12-i pápai oklevél szól, a szöveg tanúsága szerint kétségtávol Rogerius felettese. Bunyitay ezzel a forrás^{okk}al kapcsolatos korrekcióval^{ja} ket-
tős hibát vétett. Egyrészt a praestumi mellett egy újabbat, a "praenesti" püspökséget is Toletanus Jánosnak tulajdonította, a praestumi püspökség esetéhez hasonló megalapozatlansággal. Ez a püspöki titulus nemcsak a tényeknek nem felel meg, hanem a Carmen miserabile címzése akkori feloldásának sem, holott a mű címzését akkor figyelembe vette Bunyitay is, amikor előzőleg a pesti püspökséggel kapcsolatos nézeteket bírálta.³⁰ Ennél súlyosabb a második pontatlanság, amellyel nem kevesebbre vállalkozik, mint a korábbi és korabeli történeti munkákban is egyöntetűen Pecorari Jakabnak tulajdonított 1233-as pápai legációról írottak teljes figyelmen kívül hagyása.^{ja} Arról ugyanis, hogy 1233-ban nem Pecorari Jakab volt a pápa magyarországi legátusa, vagy ami ezzel kapcsolatban egyáltalán gyanút ébreszthetne, semmi nem olvasható sem a forrásokban, sem a szakirodalomban. Marczali Henrik,³¹ akinek Rogeriusszal kapcsolatos ismereteiről még külön szót kell ejtenünk a továbbiakban -- és valószínűleg az ő nyomán Márki Sándor³² -- nem beszél Pecorari Jakab 1233-as legációjáról, és így az e legációhoz köthető, Rogeriust

említő oklevélről sem. Rogerius magyarországi működésének első nyomát ugyanakkor Toletanus János állítólagos 1223-as magyarországi legátusi működésére vezetik vissza. Így elkerülük annak az ódiumát, hogy kétségbe vonják Pecorari Jakab személyét az 1233-as legációval kapcsolatban, viszont egy olyan legációt tételeznek fel 1223-ban, amelyet sem Toletanus Jánosra /nem beszélve arról, hogy ez az 1274-ben elhunyt bíboros püspök életútjának eddig ismert adataival is nehezen lenne összhangba hozható/, sem másra vonatkoztatva nem lehet alátámasztani semmivel sem.

Pauler Gyula írta le először Rogeriusról, hogy "egykor a praenestei bíboros káplán"-ja volt,³⁴ és a bíborost pontosan azonosítja művében Pecorari Jakabbal. E közlés mellett azonban Pauler nem jelzi, hogy megállapítása nincs összhangban a korabeli nézetekkel, és azt sem, hogy miként oldható fel a közöttük levő ellentmondás. Ezen a téren a legfontosabb feladatokat Mátyás Flórián végezte el.³⁵ Mátyás írásban rámutat a Spalatói Tamás közléséből adódó tévedésekre, valamint az ellentmondások kiküszöbölésével sikerül összehangolnia Tamás híradásának és az 1249 előtti, Rogeriust említő két oklevélnek az adatait. Mátyás Flórián ismerte fel először, hogy Rogeriusnak egyaránt felettese volt Pecorari Jakab és Toletanus János is, utóbbi azonban csupán Jakab halála után. Csak ennek ismeretében illeszkedhetnek az 1249 előtti okleveles adatok és Spalatói Tamás közlései. Ezek a felismerések csupán egy lényeges mozzanat megválaszolásával maradtak adóak, tudni,

illik, hogy kinek szólnak a Carmen miserabile kezdő szavai. Minthogy Mátyás Flórián e kérdésre nem adott feleletet, így a János paestumi püspökre utaló ajánlás teljességgel megmagyarázhatatlannak tűnhetett. E talányt oldotta meg -- a megelőző kérdésekben tökéletesen Mátyás érveit igazodva, de azok körét kibővítve -- Turchányi Tihamér,³⁶ aki rekonstruálta a cím azóta elfogadott "Epistola Magistri Rogerii super destructione regni Hungariae per Tartaros facta ad Dominum J/acobum/ Penestrensis ecclesiae episcopum feliciter incipit"³⁷ alakját. A cím rekonstruálása volt Turchányi segítségére a Carmen miserabilis keletkezési idejét meghatározó kísérletében, ahol is cáfolhatatlan terminus ante quem-et és megalapozottnak tűnő terminust post quem-et sikerült kijelölnie. A terminus ante quem megállapítása annyiban kapcsolódik a Siralmas ének címzéséhez, hogy Turchányi ezt Pecorari Jakab halálához, pontosabban halálhírének vételéhez köti, ami 1244. június 26-át, esetleg az ezt követő hónapokat jelenti. A terminus post quem megállapításához a Siralmas ének szövege adhat támpontokat, ugyanis egészen bizonyos a mű 33., 38. és 40. fejezetéből -- amelyekben a mai Dunántúlt Dunán inneni résznek nevezi³⁸ --, hogy a Carmen miserabile nem Váradon keletkezett, miként azt Bunyitay vélte. Turchányi pontosan rögzíti ebből kiindulva a terminus post quem-et is, mégpedig 1243. november 13-án, minthogy erre a napra van datálva a Rogeriust Sopronba áthelyező pápai bulla. Ezt az időpontot azonban tanácsosnak látszik kevésbé mereven kezelni, hiszen kicsi

a valószínűsége, hogy Rogerius egészen Soproni kinevezéséig a lerombolt Váradon tartózkodott volna. Valószínűbb, hogy jóval hamarabb átkelt a Dunántúlra, és az sem kizárt, hogy az országot is elhagyta. Egyébként Magyarországról való távozását másutt Turchányi is tényként közli.³⁹ Így csupán az bizonyos, hogy a Carmen miserabile nem Váradon keletkezett, ám emellett sem hozhatók fel teljesen megnyugtató bizonyítékok, hogy a művet szerzője Magyarországon írta. Ennek feltevését leginkább az a tény valószínűsítheti, hogy a Siralmas ének először Thuróczy krónikája függeléként került kinyomtatásra.

Mátyás és Turchányi közleményeinek újszerű felismerései óta csak ezek alapulvételével lehetséges Rogerius működéséről és a Siralmas ének keletkezéséről helyes képet adni. Az új tények mellett több olyan kérdés is megfogalmazódik, e két tanulmányban, amelyekre vagy később sem sikerült egyértelmű választ adni, vagy pedig éppen e munkákhoz kapcsolódva jutott eredményekhez a kutatás. Így Mátyás Flórián felvetése óta mutatkozik bizonytalanság annak megválaszolásában, hogy Rogerius pontosan milyen méltóságot töltött be Váradon, de nem világos az sem, hogy tisztsége Váradhoz kötötte-e, vagy Pecorari Jakabot követte annak diplomáciai útjain. Termékenyítő hatásúaknak bizonyultak Turchányi első szövegkritikai vizsgálatai is, hiszen éppen az általa interpoláltnak vélt résznek tüzetes elemzése irányította a figyelmet a Siralmas ének stílusára, s ennek révén került a stilisztikai kutatás homlokterébe a ritmikus próza Rogerius általi magas színvonalú

alkalmazásának ténye.⁴⁰ Voltaképpen a kutatásnak ez az egyetlen területe, ahol Mátyás és Turchányi eredményeitől függetlenül és azokon túl lényegbevágóan új, érdemi megállapítások születtek. E vizsgálatok eredményei nem csak a Turchányitól eredő interpolációs kérdések megválaszolására alkalmasak, hanem segítséget nyújtanak a szövegromlás meg-
alapozottabb felismerésére és esetleges korrigálására is. Meg kell jegyeznünk, hogy a stilisztikai vizsgálatok világos és egyértelmű megállapításai ellenére a kutatás e területe csak kiegészítője a Rogeriusszal kapcsolatos eddigi ismeretek körének. Így azok a lehetőségek, amelyet különösen a titmikus a ritmikus próza kutatásának eredményei nyitnak, korántsem tekinthetők még kihasználtaknak. Érdemes lenne egyszer filológiai szempontból tüzetesen megvizsgálni okleveleinknek azt a csoportját, amely Pecorari Jakab magyarországi működése idején a legátus környezetében keletkezett. Mivel biztos adat támasztja alá, hogy Rogerius ebben a környezetben van, a Siralmas ének stílusának legfontosabb sajátosságai esetleg kulcsot adhatnának ahhoz, hogy az 1232--1233-as oklevelek némelyikénél a fogalmazót, szerkesztőt Rogeriusban keressük. Mindenesetre valamivel akkor is pontosabb kép nyílna Rogerius magyarországi működéséről, ha ez a vizsgálat nem vezetne meggyőző és egyértelmű eredményre, mert a Pecorari Jakabbal kapcsolatos oklevelek áttekintése bepillantást enged azokba a politikai, egyházi és diplomáciai viszonyokba, amelyek befolyásolták vagy éppen meghatározták Pecorari Jakab -- és környezetében Rogerius -- tevékenységét.

Végezetül a szakirodalomban fellelhető ismeretek egyetlen, a megelőzőektől némiképp eltérő területének vázlatával

maradtunk adósak. Ez azért nem került beillesztésre az iménti tárgyalásba, mert az eddigiekben a szakirodalomnak csak azokat a vonatkozásait tekintettük át, amelyek szilárd részeit alkotják a Rogeriusról ma ismert képünknek, azaz javarészt általánosan elfogadott megállapítások, illetőleg köztudottan megoldatlan kérdések. Ezek többnyire Rogerius és patrónusai viszonyával voltak kapcsolatban. A következőkben elsősorban Marczali Henrik Rogerius-képét szükséges külön taglalnunk, mert ennek vizsgálata olyan területre vezet, amelynek szakirodalmi vonatkozásai eddig teljes egészében elkerülték a kutatás figyelmét. Továbbá azért is indokolt külön tárgyalása, mert nem Rogerius pályáját érinti, hanem a Carmen miserabile kézirat fennmaradásának kérdését.

A hazai szakirodalom egy fennmaradt kézirat létezéséről három helyütt is említést tesz, ezek az állítások azonban rendre elutasításra találtak. Noha alaposabb vizsgálat egyik kijelentés nyomán sem indult, ma mégis az az általános álláspont, hogy a Siralmas ének kéziratosa formában nem maradt ránk. A három kijelentés közül egyiket, a Pannónhalmi-Szent-Benedek-Rend története II. kötetében olvashatót, könnyen elutasíthatjuk.⁴¹ A szerzők itt számba véve a magyar történelem kutatói európai lelőhelyeinek sorát, Észak-Itáliával kapcsolatban megjegyzik, hogy Rogerius Siralmas énekének kéziratát is e terület őrizte meg számunkra. Állításuk alátámasztásául Pauer János 1855-ben Székesfehérvárott megjelent, Az egyházi rend érdeme Magyarország történetében című munkájára hivatkoznak.⁴²

Pauer műve azonban csak annyit jegyez meg Rogerius munkájáról, hogy "kiadatott ... már 1483-ban, ezután pedig többazer.", azaz nincs említés Itáliáról. Zoltványi és Gyulai -- a Pannonhalmi Rendtörténet idézett részének szerzői -- talán ezt a Toldy Ferenc vallotta nézetet kapcsolják Pauer János 1483-as évezámához, amely szerint a Thuróczy-krónika első kiadása 1483-ból, Velencéből származik.⁴³ Pauer ugyan nem ejt szót sem Velencéről, sem Észak-Itáliáról, sem Thuróczyról, a Rendtörténet e fejezetének szerzői mégis mindezt, sőt még Rogerius egy kéziratát is kiolvassák rövidke megállapításából. Rogerius kéziratáról egyébként Toldy sehol sem beszél, Thuróczyról is csak áttételesen; feltételezve, hogy a velencei kiadás kézirat után készült el. Toldy vélt velencei Thuróczy-kiadását Varju Elemér meggyőző érvekkel elutasította,⁴⁴ tehát amennyiben Zoltványi és Gyulai állítása valóban Toldy nézeteivel áll kapcsolatban, akkor már megcáfoltnak tekinthető. Abban az esetben viszont, ha tévesen hoztuk összefüggésbe megjegyzésüket Toldyval, meg kell állapítanunk, hogy kijelentésük nélkülözi -- vagy nem tüntették fel -- a biztos szakirodalmi alapot, mert Pauer János munkája nem tekinthető annak.

Problematiszabb a Bongarsius említette kézirat. Bongarsius műve előszavában megjegyzi, hogy a Sirmas éneket a birtokában levő kéziratból és a Thuróczy-krónika augsburgi kiadásából adta ki.⁴⁵

Hazai kutatásunk Bongarsius szövegkiadásának vizsgálataiból arra a megállapításra jutott, hogy a neves humanista

nem rendelkezett kézirattal, hanem az ismert szöveg "korrigálásával" igyekezett egy kézirat használatának létezését kelteni.⁴⁶ Ennek ellenére teljes bizonyossággal állítható, hogy valóban volt Bongarsius tulajdonában kézirat. A dolog egyetlen szépséghibája, hogy ez sem Rogerius-kézirat, hanem a Thuróczy-krónikáé. Sajnálatos módon erről a kézirates változatról sehol sem történik említés az újabb Thuróczy-irodalomban, létezése úgy tűnik eléggé feledésbe merült. A magyar szakirodalomban korábban három helyen találunk említést róla. A legérdekesebb az 1882-es budapesti kódexkiállítási katalógus,⁴⁷ amelynek tanúsága szerint a kéziratot a berni városi könyvtár kiállította ekkor Magyarországon. A kiállítási katalógus rövid leírása szerint a kézirat az augsburgi Thuróczy-kiadás másolata, tehát nem eredeti, vagy az ismert kiadásoktól függetlenül szöveget tartalmaz. Arról egyelőre nincsenek információink, hogy 1882-ben milyen alapos vizsgálatban részesült a kézirat. Megemlíti a berni Thuróczy-kéziratot Kaszák József is 1906-ban Thuróczyról és krónikájáról írott munkájában.⁴⁸ A legértékesebb azonban Gábor Gyula rövid közleménye 1912-ből,⁴⁹ ő ugyanis látta is a kéziratot, s megadja akkori jelzetét: Macpt. 279. Nem tudjuk, hogy milyen alaposan vizsgálta át a kódexet, amelyről ő is megjegyzi, hogy az augsburgi kiadásról készült másolat, mert írásában nem a kódexszel, hanem a Bongarsius-könyvtár tulajdonában levő augsburgi Thuróczy-kiadással foglalkozik elsősorban. Pillanatnyilag pusztán a szakirodalom sommás ítélete alapján -- de az ott élő nem

sorolt argumentumok ismerete nélkül -- kell annyit rögzítenünk, hogy a Bongarsius tulajdonában volt kézirat az augeburgi kiadás másolata. Tudjuk, hogy 1912-ben Gábor Gyula még kézbe vehette a kéziratot, tehát feltehetően ma is megvan.

Az állítólagos Rogerius-kéziratok kapcsán az eddigiekből kiderült, hogy a szakirodalmi utalások a Thuróczy-krónikára vonatkoztak mindkét esetben. Noha végeredményben ugyanezt kell leszűrniünk majd Marczali Henriknek hasonlóan egy Rogerius-kézíratra vonatkozó megjegyzéséből is, Marczali utalása mégis olyannyira homályos és félrevezető, hogy ezt sokáig nem láthattuk bizonyosan, s minden ponton máig sem tisztázódtak teljes egyértelműséggel a felvetődő problémák. Marczali az Enchiridionban a következőket írta a Siralmas énekről: "Kézirata nem maradt fenn; az egyetlen, amelyről tudomása volt a szakirodalomnak, több ízben is hiába kerestem a belgiumi Gentben, hol a káptalan könyvtárából elveszett. Kiadták 1488-ban Thuróczy brünni kiadásának függeléke gyanánt."⁵⁰ Azokat a szakirodalmi forrásokat, amelyekre a sorokban hivatkozik, sem itt, sem másutt -- legalábbis ismereteink szerint -- nem jellemezte meg. Ilyen tartalmu megállapítás nyomára hazai történészeink munkáiban nem bukkantunk. Nyilvánvaló, hogy a genti Rogerius-kézíratra vonatkozó szakirodalmi utalások -- illetve ezek ismeretének -- hiánya vezette a hazai történettudományt Marczali álláspontjának elutasítására.⁵¹ Marczali megjegyzésének alapját vizsgálva, minthogy kifejezetten a Carmen miserabile kéziratáról beszél, s nem a Thuróczy-krónikáéről, először

azokat az esetleges szálakat kellett felderíteni, amelyek révén Rogerius, vagy Pecorari Jakab működését kapcsolatba lehet hozni Belgiummal. Természetesen ez igen hipotetikus kiindulópont, hiszen azon feltételezés ¹en alapul, hogy valóban Rogerius-kézirat volt Belgiumban, s ez még Pecorari Jakab, illetve Rogerius életében került oda. Egyetlen adatot hozott felazinre e vizsgálat, nevezetesen, hogy Pecorari Jakab egyszer belga egyházügyben; a megüresedett liège-i püspöki szék betöltésében intézkedett. Krónikás híradás szerint Robert volt langres-i püspököt Pecorari Jakab pápai legátus jelenlétében és javaslatára emelték 1240. november elején liège-i püspökké.⁵² Ezen adat után -- azaz a Siralmas ének keletkezési idejét követően -- azonban teljességgel kizárt, hogy akár a mű szerzője, akár címzettje összefüggésbe állitható lenne Belgiummal. A belgiumi kapcsolatok eme szerény eredménye tehát csak annyit enged leszűrni, hogy Rogerius műve -- ha egyáltalán odakerült -- nem Rogerius, és nem is patrónusa révén jutott oda, hanem esetleg egy későbbi időpontban.

Több eredménnyel járt az a kutatás, amely Marczali szakirodalmi hivatkozásának lehetséges valós alapjait kereste. Két helyen sikerült olyan utalást találnunk, amely Marczali állításának alapot adhatott. A Belgiumban őrzött kéziratok gyűjtésményes katalógusát 1641-ben adta ki a híres belga könyvgyűjtő, Antoine Sanders. Két genti gyűjteményről emlékezik meg, a székesegyháziról és egy bencés monostoréről. A székesegyházi könyvtár 33 tételűs kéziratjegyzékében a 17. tétel megjelölése: Chronika Hungarorum.⁵³ Nem valószínű azonban, hogy Marczali utalása mögött ez az adat állna, hiszen szó

sem esik Rogeriusról. Inkább Thuróczyt lehetne sejtteni a puszta címmegjelölés mögött /s így közvetve Rogeriust/, de ez is annyira bizonytalan, hogy aligha szolgálhatna egy Rogerius-kézirat meglétének kategóriukus állításához alapul. Két dolgot azonban a magunk számára fontos elválasztani. Más dolog Marczali lehetséges forrásait keresni, és vélekedésének hátterét rekonstruálni, s megint más egy Belgiumban talán fennmaradt magyar történeti emlék után kutatni. Ha Sanders katalógusát nem is tudjuk felhasználni Marczali nézeteinek alapját vizsgálva, a jegyzék nyomán mégis bizonyos, hogy 1641-ben volt a genti székesegyház birtokában egy *Chronica Hungarorum* című kézirat. Már ebből is arra lehetne következtetni, hogy Thuróczy János *Chronica Hungarorum* című munkájának egy kéziratos példányát őrizte meg a genti könyvtár, benne Rogerius *Siralmas* énekével. Marczalinak azonban csak ez utóbbiról volt valahonnan tudomása. A két munka kéziratos változatának együttes, a kiadásbeli összekapcsolást utánzó előfordulása csaknem bizonyossággként sejtette, hogy a kódex nem független a nyomtatott változatoktól.

A feltevés teljes egészében bebizonyosodott. Sanders munkáján kívül ugyanis felleltünk egy másik nyomot is. A *Monumenta Germaniae Historica* XXIX. kötetében 1892-ben kiadták Rogerius *Siralmas* énekét.⁵⁴ A korabeli hazai történeti irodalom úgy tűnik nem reagált e kiadásra, mert sehol sem találunk e szövegre hivatkozást, vagy említést róla. Úgy tűnik később sem vált kellően ismertté történészeink körében, mert elbeszélő forrásaink kritikai kiadása sem emlékezik meg Rogerius kapcsán róla.⁵⁵ A *Monumenta Germaniae*

Historica Rogerius-szövege előtt olvasható bevezetésből arról értesülünk, hogy a Síralmas ének egyetlen ismert kéziratát a genti székesegyház könyvtárában őrizték. A kiadó szerette volna kiadásában felhasználni a kódex szövegét is, erre azonban nem kerülhetett sor, mert a kérésére a kódex vizsgálatára vállalkozó Henri Pirenne nem jutott a kézirat nyomára.⁵⁶ Ebben a híradásban tehát kizárólag a Síralmas ének kéziratáról történik említés, s úgy tűnik, hogy joggal sejthetjük: ez alapozta meg Marczali kijelentését is. A tekintélyes német kiadók állítása elegendő volt ahhoz, hogy Marczali maga is kutatásokat végezzen Gentben, azonban -- hasonlóan Pirenne-hez -- hiába. Feltételezzük, hogy a kódex felfedezését meg akarta tartani magának, s ezért nem közölt semmit a számára kiindulópontot, s az egyedüli ismeretünkben egyben ritka szerencsét is jelentő német szakirodalmi előzményekről.

Pusztán a német megállapítások nyomán joggal vélhette, hogy az ismert Rogerius-szövegtől teljesen független, korábbi szövegváltozatot talál majd. Marczali álláspontjából többet nem tudunk rekonstruálni. Nagy valószínűséggel megadtuk kiindulópontját, azonban továbbra is maradt nyitott kérdés.

A német kiadói előszónak az említett genti székesegyház kapcsán tett jegyzete⁵⁷ a Monumenta Germaniae Historica Auctores Antiquissimi sorozatának V. kötetére utal. E kötetben adta ki Theodor Mommsen Jordanes Geticáját 1882-ben. Kiadása előszavában Mommsen sorra veszi a Jordanes-szövegeket őrző kódexeket, közöttük egy XV. századi gentit is. A genti kódexet kérésére egy másik német történész, L. Bethmann

vizsgálta meg. Mommsen a kódex Jordanes-szövegével kapcsolatos megjegyzései mellett szerencsénkre felsorolja a kötet teljes tartalmát, közöttük Thuróczy János *Chronica Hungarorum*-át, és Rogeriusnak a tatárok pusztításáról írt *Siralma*s énekét.⁵⁸ Megtaláltuk tehát azt a forrást is, amely a német történészek Rogerius-kéziratára vonatkozó kijelentésének alapjául szolgált. Mommsen nyomán ők azt is tudták, hogy egy kódex őrizte meg Rogerius és Thuróczy szövegét, ennek azonban nem nagyon tulajdoníthattak jelentőséget. Egy magyar történész számára ez a tény elegendő annak leszűréséhez, hogy a kézirat szinte bizonyosan nem független az 1488-as nyomtatott kiadásoktól, hiszen csaknem lehetetlen, hogy egymástól függetlenül, egy kéziratban és később egy kiadásban a két szöveg kétszer egymás mellé kerüljön. Heinemann, Rogerius német kiadója azonban ezt vagy nem tekintette csaknem evidenciaként, vagy a kézirat megtekintése nélkül nem akart arról semmilyen következtetéseket levonni, mindenesetre Rogerius-előszavában a genti kéziratnál nem tesz említést Thuróczyról és az ugyanott fennmaradt krónikájáról. Ez azután Marczali vezethette félre, aki mindvégig nem látszott tudni az általa sehasem látott, de vallott genti Rogerius-kézirat és Thuróczy János krónikája összefüggéséről. Marczali álláspontjának vizsgálatát lezárva tehát leszűrhetjük, hogy amennyiben a *Monumenta Germaniae Historica* alapján beszélt egy genti Rogerius-kéziratról, akkor nem ellenőrizte a német kiadás Mommsenre utaló jegyzetét, mert ellenkező esetben onnan következtetnie kellett volna a "Rogerius-kézirat" és a Thuróczy kiadások kapcsolatára. Végeredményben tehát ugyanoda jutottunk, ahová

a Pannonhalmi Rendtörténet és a Bongarsius-kiadás esetében: a Rogerius kéziratra vonatkozó utalások mind Thuróczy-krónikájára értendők. Mindesetre e mellett sem szabad szó nélkül elmennünk, hiszen a Thuróczy-krónikának sem ismerjük kéziratát, s mint Rogerius szövegének fenntartója is megérdemli, hogy röviden összefoglaljuk e genti kódexszel kapcsolatos ismereteinket.

Mommsen 1882-ben adta ki Jordanes Geticáját, s Bethmann nem sokkal előtte még kézbe vehette a genti kéziratot. A Rogerius-előszó alatt keltezésként 1888-as évszám olvasható. Ekkor, illetve ez előtt valamivel Pirenne már nem találta meg a kódexet, s valamikor 1892 /az MGH XXIX. kötetének megjelenési éve/ és 1901 /az Enchiridion megjelenési éve/ között Marczali sem. Habent sua fata libelli: semmit sem tudunk arról, hogy mi történhetett a székesegyházi könyvtár e kötetével, s végül hogyan és mikor kerülhetett elő. Ma kétségtelenül megvan Gentben, a székesegyház könyvtárában. Mommsen annak idején a genti kódexről írva közölte a kézirat végén olvasható bejegyzést: "hoc volumen comperavit Raphael de Marcatellis dei gratia episcopus Rosensis abbas S. Bavonis iuxta Gandavium a.d. 1492." Raphael de Marcatellis híres könyvgyűjtő volt. Gyűjteményének számos darabja -- noha részben szétszóródva a nagy európai könyvtárakban és muzeumokban -- ma is ismert. Albert Delorez professzor 1979-ben könyvet szentelt Raphael de Marcatellis könyvtárának.⁵⁹ E műből kiderült, hogy a keresett kódex Ms. 15. jelzet alatt ma is Gentben található. Noha a kódex Thuróczy-szövegének vizsgálata nem tartozik szorosan tárgyunkhoz, annyit mégis le kell szögeznünk, hogy az az augeburgi ki-

adásról készült másolat. Raphael apát azon könyvgyűjtők körébe tartozott, akik sohasem tudtak megbarátkozni az általuk szerény kivitelűeknek tartott nyomtatott könyvekkel, így beszerzésük után saját másolóműhelyükben kézzel átíratták, miniatúrákkal díszítették, majd az így készült példányokat helyezték el gyűjteményükben. Delorez könyvéből tudjuk, hogy Raphael de Marcatellis könyvtárában számos ilyen nyomtatásról készített kódex volt. Ez tehát ismét azt jelenti, hogy továbbra sincs az 1488-as Thuróczykiadásoktól független krónikasövegünk, hanem csak egy -- a berni-kódexhez hasonló -- másolatunk.

Befejezésül kitérünk Marczali Henriknek a Rogerius és patrónusai kapcsolatáról vallott felfogására. Mint már említettük Marczali is úgy vélte, hogy Rogerius egyházi felettese Toletanus János volt, s először 1223-ban, János biboros állítólagos magyarországi legátusi működésekor került kapcsolatba hazánkkal a Carmen miserabile szerzője.⁶⁰ Noha ^amerőben téves 1223-as ut kivételével e nézet teljesen megegyezik az akkor hangoztatott hazai állásponttal, Marczali Rogeriusnak Toletanus Jánoshoz kapcsolásával mégsem tisztán a korabeli, hasonló hazai felfogás alapján áll. Semhol sem utal arra, hogy bármely kortárs történészünk ítélete befolyásolta volna véleményében. Csak arra gondoltunk, hogy ^{ha}insét a német Rogerius-kiadás előszavából merített. Ebben ugyyszintén Toletanus János szerepel Rogerius feletteseként és a Siralmas ének címzettjeként, annak ellenére, hogy a kiadó utal a Toletanus János titulusa körüli bonyodalmakra.⁶¹ Felismeri ugyanis, hogy a Siralmas ének címzése nem vonatkozhat /Toletanus/ Jánosra

mint paeetói püspökre, mert ott ekkor egyáltalán nem volt János nevű püspök, Toletanus János pedig ebben az időben nem is volt püspök, hanem a lucinai Szent Lőrinc egyház biberos papja volt. Perdöntőnek mégis Spalatói Tamás híradását fogadták el a felismert ellentmondás ellenére, aki Rogeriust Toletanus Jánoshoz kötötte. Érdekes, hogy Marczali később sem tette magáévá Mátyás Flórián és Turchányi Tihamér megállapításait, pedig az is bizonyos, hogy az Enchiridion kiadásakor már ismerte Mátyás új megközelítését. Feltehetően a kézirat előkerülésétől remélt valamiféle végleges választ, addig pedig a német szakirodalom -- vélhetőleg a hazai kutatók közül egyedül általa ismert -- álláspontját vallotta magáénak. Ez egy kézirat meglétének biztos állításával megbízhatóbb kiindulópontként tűnhetett fel előtte, mint Mátyás Flórián hipotetikus gondolatmenete, amely egyébként sem rendezett minden problémát megnyugtatóan. Mátyás azt ugyan leszögezte, hogy Rogerius 1244 júniusáig Pecorari Jakab, azt követően pedig Toletanus János szolgálatában állt, arra azonban nem válaszolt, hogy a Siralmas ének mikor keletkezett és ki-nek címezte a szerző. Így a probléma inkább zavarosabbá, semmint végképp megoldottá vált. Joggal vélhette tehát Marczali, hogy e kérdésekre csak a kézirat előkerülése ad majd választ.

Pecorari Jakab pápai légátus egyházi
pályájának kezdete

Pecorari Jakab korának lényegesen nagyobb jelentőségű és Európa-⁶²szerte ismertebb személyisége volt, mint a későbbi századok során hírnévre szert tett káplánja, Regerius. Hírnevét elsősorban a pápa -- mindenekelőtt IX. Gergely -- szolgálatában teljesített diplomáciai működésének köszönhetette, s e téren szerzett érdemei eredményezték azt is, hogy neve az egyes nemzeti történeti munkákban máig megőrződött.

Pecorari Jakab gazdag és előkelő piacenzai család szülötte.⁶² Családneve a Piacenza határában levő Pecoraria völgy nevéből ered, amely terület a család birtokaihoz tartozott. Jakab még ifjú korában szakított a világi élettel, és pappá szenteltette magát. Egyházi pályájának kezdetét nehéz egészében rekonstruálnunk. Először valószínűleg Szent Donnino egyházának volt a plébánosa.⁶³ majd Ravennába került főesperesként. 1215-ben Franciaországba ment, ahol belépett a cisztercita rendbe. A cisztercitákhoz fűződő kapcsolata több egymásnak ellentmondó vélemény kinyilvánítására adott alkalmat, ugyanis mint cisztercitát több ízben kapcsolatba hozták Trois Fontaine cisztercita kolostorral. Ezt látszik megerősíteni, hogy a korabeli forrásokban nemegyszer megemlítik személyével kapcsolatban, Trium Fontium nevét: "Apud Leodium electus est in episcopum dominus Robertus quondam Lingonensis antistes, praesente Jacobo Praenestino episcopo sedis apostolice legato, qui pridem fuerat abbas Triumphontium".⁶⁴ továbbá az is, hogy Albericus világkrónikájában többször is

említés történik róla.⁶⁵ Albericus kiadója, Scheffer-Boihorot -- éppen a magyar hírekkel kapcsolatban -- egyenesen Pecorari Jakabot tartja Albericus hírforrásának.⁶⁶ Elképzelhető: a kiadó e megfontolások figyelembevételével teszi azt a kategóri-
kus kijelentést, hogy Jakab a francia kolostor apátja volt.⁶⁷ Jakab valamilyen kapcsolata könnyen feltételezhető a francia Trois Fontaines-nél a rá vonatkozó utalások alapján. Mint-
hogy Albericus magyarországi hírei korántsem olyan nagy je-
lentőségű és nagy horderejű eseményekkel kapcsolatosak, hogy
azokat az események részesein kívül mások is emlékezetre méltó-
nának találhatták -- különösen annyira, hogy éppen ezeket az
adatokat említsék meg a híreit gyűjtő krónikásnak--, ezért jog-
gal feltételezhető, hogy e tudósításokat tekintve vagy ma-
ga Jakab, de inkább kíséretéből valaki szolgált Albericus-
nak hírforrásul. Albericus hírei között megtaláljuk biboros-
sá kreálásának dátumát valamint magyarországi ténykedésének
néhány mozzanatát,⁶⁸ mégpedig: Jolánta királyné Jakab bibo-
ros jelenlétében halt meg; hogy a biboros ez idő tájt Magyar-
országon zsinatokat tartott, s hogy János demonkos rendi
szerzetest, pápai penitenciálist a leváltott boszniai püspök
helyébe tette. Ez utóbbi hírek kivétel nélkül az 1233--1234-es
eseményekre, tehát Jakab magyarországi működésének idejére
vonatkoznak, a későbbieket illetően pedig csak egyszer talál-
unk még a krónikában említést Jakabról. Ebből az a valószí-
nű következtetés vonható le, hogy Albericus ezeket a híreket
közvetlenül Jakab magyarországi útját követően szerezhette.
Az abbéli gyanút, hogy a hírek nem feltétlenül magától a bi-
borostól származnak, az táplálja bennünk, hogy Albericus nem
a Jakabbal kapcsolatos leglényegesebb eseményeket jegyezte fel,

márpedig a bíboros valószínűleg nem feledkezett volna meg hírül adni azokat a sikereket, amelyeket diplomáciai megbízatásai során elért. Így például nem esik szó a legátusnak a magyar királlyal való tárgyalásairól, a beregi egyezmény létrehozásáról sem. Ugyanakkor ez esetben Albericusanak ismernie kellene a feljegyzéseire sokkal érdekesebb 1232. május 13--14-i, II. Frigyes és a lombard városok között Pádvában megkötött békét, hiszen valószínűleg éppen ennek a megteremtése alapozta meg Pecorari Jakab későbbi diplomáciai pályáját. Egyébként is feltűnő, hogy Albericus krónikája teljes egészében mellőzi Pecorari Jakab diplomáciai működésének II. Frigyesrel kapcsolatos vonatkozásait, holott tevékenységének döntő része éppen ezzel függ össze. Hogy Pecorari Jakabbal kapcsolatban nem elhanyagolandó a császárral való ellentéte, ezt források sokasága bizonyítja. Most legyen elég csak Mattheus Paris krónikájára hivatkoznunk, aki a bíboros halálát mint a "császár legeltökéltebb ellenfelének" elhunytát kommentálja.⁶⁹ Ez annál is inkább figyelemre érdemes, mert ha Jakab a francia Trois Fontaines apátja lett volna, az aktuálpolitikai eseményeket egyébként gazdagon felhasználó Trois Fontaines-i Albericus krónikájában aligha maradhatnánk^a említés nélkül ez azzal kapcsolatos dolgok. Így ezen észrevétel alapján inkább azt a szakirodalomban kevésbé hangsúlyozott felfogást valószínűsíthetjük, hogy Jakab a Róma melletti Tre Fontane cisztercita kolostor⁷⁰ apátja volt, s nem állt közelebbi kapcsolatban sem Albericusszal, sem a francia apátsággal. Emellett szól az is, hogy életének jelentős részét erősen a kúriához kötődve éli le, mely

szolgálatát III. Honorius pápa /1216--1227/ idejéből eredeztethető, mikor is Pecorari Jakab a pápa gyóntatója és szent-
ezéki jogtanácsos lett. A praenestei /palestrinai/ püspökséget 1231-ben, bíborossá kreálásakor mint Tre Fontane apátja nyerte el IX. Gergelytől.⁷¹ Ezt követően bontakozott ki diplomáciai pályafutása, melynek során élete végéig elsősorban a II. Frigyes császárral szembeni külpolitika egyik legfontosabb szereplője s irányítója volt.

A palestrinai püspök első legációja

Pecorari Jakab későbbi egyháztörténeti munkákban fennmaradt életrajzai magyarországi legátusi működését már a bíboros negyedik ilyen megbízatásának tartják, egész pályáját tekintve pedig hat legációról tesznek említést.⁷² Ez azért tűnik különösnek, mert Jakab csak 1231-ben lett bíboros, 1232 nyara végén pedig bizonyosan Magyarországra érkezett. Így első három megbízatása bő egy évre esett volna, a többi pedig -- beszámítva magyarországi ténykedését is -- 15 évre oszlana el. Azonban ha tüzetesebb vizsgálat alá vetjük diplomáciai pályája első éveinek eseményeit, láthatjuk, hogy valójában egyetlen, több szakaszra bontható legációról van szó.

Nem teljesen érdektelen a történetek vázlatos áttekintése, mert ennek révén talán magyarázatot találunk arra, hogy miért kapott 1232-ben a diplomáciai életben még kétségkívül nem túl jártas főpap teljes jogú legátusi megbízatást Magyarországra, azaz a császárral szemben korábban elért sikerei miként hívták fel képességeire a pápa figyelmét,

hogy az ezután végig a legsúlyosabb problémák rendezésében alkalmazza a bíberost.

A felső-itáliai legációra -- röviden összefoglalva -- a következő körülmények között került sor.⁷³ A III. Incével rekonságban álló, 80 éves IX. Gergelyt 1227. március 19-én választották pápává. Hamarosan szakított elődje politikájával, azaz II. Frigyes keresztes hadjáratot halogató ügyeskedésének türelmes elfogadásával. A császár -- immár egy megindult hadjáratot megakasztó -- újabb kifogására a pápa pontifikátusa hatodik hónapjában Anagninban kimondta Frigyesre a kiközösítést. Mintegy hároméves, különböző heveségű harcra került ekkor sor. Frigyes önmaga igazolására ügyes propagandafogással 1228 tavaszán megindította keresztes hadjáratát a Szentföldre, miután jelentékenyen megerősítette Közép- és Észak-Itália városaiban a ghibellinek pártját, és kiűzette Rómából IX. Gergelyt. A pápa ekkor -- nem ismerve fel a csapdát, a biztos lévén abban is, hogy a vallásos buzgalommal nem túlzottan áthatott császár vállalkozása amúgy is kudarcra van ítélve Keleten -- nem támogatta a "szent háborút", és igyekezett a keleti keresztényeket is szembefordítani II. Frigyesrel. A császár azonban diplomáciai úton olyan sikereket ért el, amelyekhez csak az első keresztes hadjárat sikerei voltak mérhetőek. Amikor 1229. március 18-án a Szent Sír jeruzsálemi templomában fejére tétette a jeruzsálemi királyság koronáját, a pápa valamennyi keleti szent helyet interdictum alá vettette a caesareai érsekkel. A sikert ösikerre halmozó Frigyesrel szembeni leplezetlen gyűlölete általános megbotránkozást keltett az itáliai és

az európai közvéleményben, ami -- a pápai páitika hitelét illetően -- rendkívül hátrányos feltételeket teremtett az egyházi propagandának a következő évek eseményei során. Ez mindjárt a császár visszatértét követően bebizonyosodott, aki rendkívül rövid idő alatt szétzúzta az egyház fegyveres ellenállását, s 1230 augusztusában San Germanóban békére kényszerítette IX. Gergelyt. A béke kedvezőnek bizonyult az egyház számára is -- hiszen a maga teremtette, de az irányítása alól végképp kicsúszó zavaros helyzetből tisztos visszavonulást tett lehetővé --, azonban a katonai kudarcnál lényegesen súlyosabb és érzékenyebb morális vereség kétségtelenül Frigyes hatalmát erősítette meg. Mindez jelentős következményekkel járt a pápai udvar politikájára is. A bíborosi kollégiumon belül ugyanis egy időre megerősödtek a III. Honorius hagyományaival rokonszenvező főpapok pozíciói, akik a császárral való totális szembenállás helyett az egyház aktivitását inkább más területen akarták előtérbe állítani.⁷⁴ Ezért tapasztalható észrevehető törés IX. Gergely pontifikátusát tekintve az 1230-as évek első öt--hat évében, amikor kissé rugalmasabb a kúria magatartása a császárral szemben. Nem mintha a pápa valamit is veszített volna Frigyesrel szembeni gyűlöletéből -- hiszen igyekszik minden alkalmat kihasználni, hogy elejét vegye a német befolyás észak-itáliai megerősödésének --, de a kardinálisok nyomása és a más területeken mutakozó gondok egy időre mérsékelni képesek a küzdelem hevességét. Ennek ellenére a bíborosi kollégium összetételének változásai a császárellenes erők gyarapodását mutatják.

E tendencia jegyében került 1231-ben Pecorari Jakab is a kollégiumba.

A békét követő időszak leg súlyosabb kérdése a lombard városoknak a császárhoz, illetve a pápához fűződő rendetlen viszonya volt. Frigyesnek ugyanis ezidáig minden arra vonatkozó kísérlete meg hiúsult, hogy a szövetségbe tömörült városokat a birodalmi szervezet függésébe vonja. A városok számára a harcban természetes szövetséget jelentett a Szentszék. Érdekes III. Honorius és IX. Gergely ezzel kapcsolatos álláspontjának az összevetése. III. Honorius ugyanis nem lépett fel különösebb eréllyel Frigyes szándékaival szemben, és időnkénti tiltakozásaitól eltekintve nem nyújtott tényleges támogatást a lombard szövetségnek. Kettős arculatot mutat viszont IX. Gergely magatartása. Egyrészt már pápasága kezdetén kijelenti a lombard városokról, hogy azok csaknem teljesen elteltek az eretnokség bűnével,⁷⁵ minthogy kézségesen végrehajtják Frigyesnek az egyház megadóztatására vonatkozó rendelkezéseit, valamint azt, hogy a papságot a világi bíraskodásnak vessék alá. Frigyes kiátkozásakor viszont katonai együttműködés létrehozásán fáradozott a lombardokkal, ami politikájában a világi törekvések prioritását jelzi a vallási, ideológiai megfontolásokkal szemben. Az eleinte gyümölcsöző együttműködésre azonban árnyékot vetett a Frigyes szentföldi sikerei és az egyházi propaganda kudarc közötti ellentmondás, valamint a városoknak a császár közeli visszatérésétől való félelme. Mindez arra vezetett, hogy 1229 őszétől fokozatosan ki-

vonták magukat a szövetség városai a pápa fegyveres támogatásából, s végül magára hagyták a vereségben. Ez természetesen szintén a III. Honorius politikáját követni akarókat igazolta a lombardok megbízhatatlanságát illetően. Gyökeres változás állt azonban be az 1231-es év őszén, amikor a lombard szövetség került szorult helyzetbe. Az okok messzebbre nyúlnak. II. Frigyes, aki itáliai hatalmának megerősítését, mindenekelőtt pedig Felső-Itáliának a birodalomba való beillesztését tekintette legfőbb feladatának, a cél érdekében minden esetben kész volt a német fejedelmeket újabb és újabb kiváltságokkal megerősíteni, hogy ezáltal mentesítse magát a német területek gondjaitól, illetve biztosítsa a fejedelmek támogatását. Fia, Henrik német-Római király azonban a városok és a miniszteriálisok erejére összpontosítva egy, a fejedelmek rovására kiépülő erősebb központi kormányzat létrehozásával veszélyeztette a császár terveit. Frigyes, hogy csapást mérjen ezekre a törekvésekre, a városi önkormányzat módszeres felszámolására készült. Ennek érdekében 1232 tavaszára birodalmi gyűlést hívott össze Ravennába, ami komoly aggodalmat keltett a lombard városok körében. Céljuk a városellenes, feltétlen császárhű, felfegyverzett német fejedelmi kíséretnek felvonulásának megakadályozása volt. A szövetséges városok hamarosan megkezdtek az előkészületeket a katonai ellenállás megszervezésére. Az 1231-es év folyamán mindvégig fennállt a szövetség és a császár közötti fegyveres összeütközés veszélye. Május 18-án a pápa szűkségét érezte, hogy óva intse Frigyeset az esetleges erőszakos megoldástól,⁷⁶ ugyanakkor kifejezésre

juttatta az egyház hajlandóságát a közvetítésre. A császár részint érzékelve, hogy bizonyos engedékenységgel tapasztalható a kúriánál észak-itáliai terveivel kapcsolatban, részint pedig valóban el akarván hárítani a meghirdetett birodalmi gyűlés elé a lombardok által emelt akadályokat, elfogadta a pápai közvetítést. A pápa és a császár megállapodását követően a lombardok is a pápánál próbáltak támogatást szerezni: 1232. október 26-án a tervezett birodalmi gyűlést megakadályozandó, egy szövetségi gyűlés keretében a következőkben egyeztek meg. Felújították szövetségi fogadalmukat, döntöttek egy erős szövetségi katonai erő felállításáról és egy követségnek a pápához való elküldéséről, akit a közvetítésre kívántak felkérni.⁷⁷ Az iménti események nagy várakozással töltötték el IX. Gergelyt. Azt remélte ugyanis, hogy a lombardok és a császár közötti "teljes megbékélés", még ha a szövetségnek a birodalomba történő integrálásával járna is, a közreműködés fejében bizonyos kedvező lehetőségeket fog nyújtani a pápai politika számára is. Ez alkalmasint a Hohenstauf-uralom lehető legszűkebb határok közé szorításának irányába hathat. A pápa tehát mindenekelőtt a császári hatalom korlátozását tűzte ki célul a kiküldendő követek elé, azaz felfogásában szó sincs a bíborosok egy részére ekkor jellemző engedékenységről, illetve lombardellenességről. Jól kifejezésre juttatja ezt a legátusok ezemélye. Ottó Candidus⁷⁸ volt a kollégium egyik legmerekvebb császárellene tagja. Több tapasztalattal rendelkezett, mint társa, a frissen kinevezett, ugyancsak guelf-párti Pecorari Jakab. Ottó alig egy éve tért vissza Németországból, ahol a császár és az egyház

közötti legutóbbi összecsapás idején IX. Gergely megbízásából az ellenállást szervezte. Minthogy ráadásul Ottó is a lombard szövetség területéről származott, így a két bíboros aligha volt azzal vádolható, hogy bármi jóindulattal is viseltetnének a császár iránt.⁷⁹ A legátusok 1232 januárjában kapták meg a pápai kinevezést, majd februárban érkeztek Bolognába, ahol még a császárral való kapcsolatteremtés előtt, március elejétől tárgyaltak a lombard szövetség vezetőivel, illetve az egyes városok követivel. Céljuk egy arra az esetre vonatkozó eljárás kialakítása volt, ha a császár a szövetségtől bármikor is szabad átvonulást követelne Lombardián fia, Henrik német-Római király és a német fejedelmek számára. A bíborosoknak sikerült elfogadtatniuk a városok részéről annak elvi rögzítését, hogy ha a pártok között nem jönne létre barátságos megegyezés, az ügy a pápa és a kardinálisok elé kerüljön, akik mint választott bírák dönteni jogosultak. E jogkört ugyanakkor sikerült valamennyi esetlegesen adódó vitás kérdésre is kiterjeszteniük. Az így módon való közvetítésbe a városok egy titkos megállapodásban⁸⁰ rögzített feltétellel egyeztek bele, nevezetesen, hogy a Szentszék legfeljebb 100 fős fegyvertelen lovagi kíséret átvonulását fogja engedélyezni. Nem meglepő, hogy a szövetség az efféle készséges és részrehajló közvetítéssel teljes egészében elégedett volt.

A legátusok nem tudták simán kieszközölni a találkozást Frigyessel. Március közepén Ravennába indultak, hogy mostmár részéről is megszerezzék működésük támogatását.

A császár azonban vagy neheztelését kifejezésre juttatva, hogy a bíborosok nem mindjárt vele léptek kapcsolatba⁸¹ a béke ügyében, vagy hatalma tudatában megalázní akarván a közvetítőket, röviddel érkezésük előtt elhagyta Ravennát. A két bíboros dolgavégeztelenül Bolognába ment, de nem hagyták magukat elriasztani a császár bántó viselkedésétől; kivárták a körvonalazódott feltételek szerinti megállapodás megkötésének alkalmas időpontját. Miután a császár eljuttatta hozzájuk a megbékélésre vonatkozó javaslatát, majd a lombard városok is válasznyilatkozatot tettek, 1232. május 13--14-én Padovában létrejött a béke.⁸² Ebben lényegében sikerült elérniük a legfontosabb célokat, az egyház illetékességének, azaz választott bíróként való közreműködésének elismerését, valamint ígéretet kaptak, hogy Frigyes kellő garanciát nyújt a szövetséges területek feltétlen biztonságára a német fejedelmek és Henrik király átvonulásakor. A pápai jogkör illetően való sikeres kiterjesztése mellett azonban más kérdésekben -- különösen a szövetség városainak sorsát, jogi helyzetét illetően-- nem született megállapodás. Ez esetre a legátusok kénytelenek voltak a felek jóakarására és egyetértésére hagyatkozni.⁸³ Éppen ez a bizonytalanság fogja eredményezni, hogy voltaképpen nem sikerül tartósan semmit sem realizálnia az egyháznak az itt elért vívmányokból. Garanciák, kellő anyagi és katonai bázis hiányában ugyanis a császárt nem lehetett rákényszeríteni az egyházi döntőbírótság illetékességének végleges elismerésére, s ez végeredményben a lombardokat is óvatosságra intette, hogy túlzott reményeket tápláljanak a kúria bírói hatalmával kapcsolatban.

Az a jóindulatú elfogultság, amelyet a lombardok a tárgyalások során tapasztalhattak a legátusok és a pápa részéről ugyan nyíltan is bebizonyosodott akkor, amikor IX. Gergely Ezzelino de Romana grófot, a császár vejét kiközösítette Velence átpártoltatásának megszervezése miatt,⁸⁴ a lombardok azonban korántsem voltak bizonyosak a bíborosok egésze részéről is ugyanolyan egyöntetű pártosságban, mint amilyent Jakab és Ottó legátusok működésekor tapasztaltak. Márpedig fennállt a veszélye, hogy egy kúriai döntőbíró-sági ítélet meghozatalában a többi bíboros véleménye is kifejezésre jutna. Talán éppen ezzel magyarázható, hogy a későbbiekben maguk a lombardok sem szorgalmazták a bíróság hatáskörének túlzott kibővítését⁸⁵ /pl. az államjogi státus vonatkozásában./ Ezek az inkább a következő hónapokban felszínre kerülő gondok azonban 1232 nyarán még nem, vagy alig érezhetőek. A pápa és a bíborosi kollégium is elégedett volt az eredménnyel; azzal, hogy sikerült elismertetniük Frigyessel a kúria világi ügyekben is illetékes bírói hatámát. Bár ez tartósan nem valósult meg, a pillanatnyi diplomáciai siker ahhoz feltétlenül hozzájárult, hogy a két bíboros diplomata nagy tekintélyt szerezzen, s további megbízatásokat kapjon. Így egyikük, Pecorari Jakab már 1232 nyarán felhatalmazást nyert arra, hogy legátusi jogkörrel eljárjon a magyar királyság egyházi ügyeiben.

A politikai helyzet Magyarországon Pecorari Jakab megérkezése előtt s a legátus első intézkedései

Pecorari Jakab magyarországi működésének ideje meglehetősen pontosan behatárolható. Megérkezése minden valószínű-

ség ezzerint 1232 július vége és augusztus vége közé esik. Az első olyan oklevél, amelyet IX. Gergely a palestrinai püspökhöz mint magyarországi legátusához címez, 1232. augusztus 31-i keltezésű.⁸⁶ Minthogy a padovai béke dátuma 1232. május 13--14., a bíboros Magyarországra érkezését tágabban e két időpont közé lehet tenni. Ha ezt pontosítani akarjuk, akkor tekintetbe vehető esetleg IX. Gergelynek az az 1232. július 22-én Róbert esztergomi érsekhez írt levele, amelyben a korábban Róbert által kimondott interdictum érvénytelenítésének elrendelése mellett értesíti őt Pecorari Jakab legátusi kinevezéséről is.⁸⁷ Valószínűnek látszik, hogy a bíboros ezen értesítéskor még nem tartózkodott az országban, ezért szűkíthetjük a megérkezés legkorábbi időpontját a július 22-ét közvetlenül követő napokra. A legátussal kapcsolatos oklevelek révén lehet behatárolni a bíboros távozásának idejét is. Az utolsó, Jakab által Magyarországon kiadott oklevél 1234. március 8-án kelt Sopronban; ebben a fehérvári káptalan és egyházak, valamint a szentmártoni apátság peres ügyében hoz ítéletet.⁸⁸ Pecorari Jakab legközelebbi említéskor, egy 1234. május 12-én kelt pápai oklevélben, már volt magyarországi legátusként fordul elő, miként -- ha említés történik róla -- valamennyi ezt követő 1234-es hazai oklevélünkben.

Hogy 1232-ben legátus jött az országba, ez elsősorban két okkal magyarázható. Ha nézőpontunk kialakításakor csak a magyarországi helyzetet vesszük alapul, akkor

a legáció indokait könnyen megtalálhatjuk a magyar királyság és az egyház viszonyában évek óta érezhető feszültségben. Azok az intézkedések, illetve a hatásukra -- elsősorban a politikai erőviszonyok tekintetében -- bekövetkezett változások, amelyek II. András uralkodása idején jelentkeztek, több ponton is sérelmesnek bizonyultak az egyház számára. Minthogy az ekkorra datálható gazdaság-politikai újítások, valamint a kibontakozó, a társadalom majd minden rétegét érintő mozgalmak központi helyet kapnak a korszakkal foglalkozó tudományos munkákban,⁸⁹ jelen dolgozatunkban nem törekszünk tözetes áttekintésükre, legfeljebb az egyház vonatkozásában, különösen ott, ahol ezek Pecorari Jakab vagy Rogerius személyére nézve is jelentőséggel bírnak. Az egyház és a magyar királyság viszonyában kiéleződött ellentétek legfőbb okai a következőkben foglalhatók össze: a 13. század első felének egyházát elsősorban annak a minden tekintetben expanzív politikának az érvényesülése jellemzi, amiről még VII. Gergely álmodott, s amely III. Ince pontifikátusa óta a megvalósulás^{sulás} lehetőségével kecsegtetett. Különösen nagy aktivitással lépett fel a pápai uralom létrehozásáért III. Ince után rekona, IX. Gergely. Minden alkalmat megragadott, hogy érvényesítse befolyását az egyes államok politikai életében, ami elé a legsúlyosabb akadályt hagyományosan a német császárság állította. A kereszties hadjáratok, a kiközösítések, az egyetemes zsinatok, az új szerzetesrendek alapítása, a zsidók és az izmaeliták üldözése, az eretnekek elleni hadjáratok -- amely események döntően meghatározták a 13. századi Európa képét -- mind ugyanazt szolgálták, tudniillik a pápai világhatalom

hőn óhajtott célját. II. András politikája több okból is ellentétes a pápai törekvésekkel. A király kísérletet tett a regale-gazdálkodásra való áttérésre, ami -- tekintve a magyarországi árutermelés és pénzgazdálkodás kezdetleges szintjét -- megkövetelte, hogy a pénzjövedelmek zöme királyi kézben összpontosuljon. A "novae ^sinstitutiones" azonban hátrányosan érintette az egyházat. Az új gazdaságpolitikai intézkedéseknek a királyi birtokokat eladományozó gyakorlata -- amely annyiból, hogy a király expanzív külpolitikája és a belső pártviszály tette szükségessé, okként, annyiból pedig, hogy a remélt regalejövedelmek esetleg megfelelően pótolni tudják az elidegenített domaniális jövedelmeket, következményként is feltűnethető a "novae institutiones" kialakulásánál -- erősen növelte a világi nagybirtok gazdasági és politikai súlyát az egyházzal szemben. A király a lehetséges regalejövedelmek összpontosításakor érzékeny csapást mért az egyház sókereskedelemben élvezett kiváltságos pozícióira. Fokozza az ellentétek élességét, hogy mindez a zsidókra és az izmaelitákra alapozott bérleti rendszer kialakításával ment végbe. Függetlenül annak eldöntésétől, hogy mennyire tekinthetők korainak II. Andrásnak a regale-gazdálkodás megteremtésére irányuló lépései, azt bizonyosan leszögezhetjük, hogy a királynak ezt a gazdasági fejlődés iránya alapján egyébként általános és törvényszerűen bekövetkező kísérletét rendkívül károsan befolyásolta az a körülmény, hogy mindez a pápai világhatalom fénykorában történt, amikor az egyház képes egy időre gátat emelni a számára kedvezőtlen törekvések elé.

Az 1220-as években az egyház eszemeszögéből hátrányosan alakuló magyar politikával szemben nem sikerült a Szent-
széknek azonnal eredményesen fellépnie. Változásokra volta-
képpen csak az évtized utolsó éveiben -- különösen 1227 után,
IX. Gergely megválasztását követően -- került sor, amire
több tényező figyelembevételével kaphatunk magyarázatot.
Mindenekelőtt közregeátszik ebben, hogy az évtized első fe-
lében jelentkező, a szerviensek mozgalmának háttérét adó
tömegmozgalom ekkorra már elcsendesedett, s az uralkodó
osztályon belüli hatalmi harc kiéleződése kevésbé tűnt
veszélyesnek. Ugyanakkor a tömegmozgalom háttérbeszorítását
követően az egyház megfelelő politikai támaszt talált a
világi nagybirtékkal szemben a szerviensekben, akiket szin-
tén hátrányosan érintett II. András birtokadóományozó gyakor-
lata. Továbbá kedvező alkalmat kínáltak a beavatkozásra a
királyi családon belüli ellentétek is, amelyekben az egyház
kezdettől fogva támogatásáról biztosította Béla ifjabb ki-
rály birtékrestaurációs törekvéseit. Ezen meghatározó kö-
rűlmények mellett jöhetnek szóba esetleg a pápaváltozásból
adódó körűlmények, tudniillik, hogy míg III. Honorius ponti-
fikátusa idején az egyház belső viszonyai, a Szentföld ügye
s a keresztes hadjáratok, az eretnekek elleni küzdelem és a
császárval való összeűtközés kerülése határozták meg a pápai
politikát -- amely békülékenység gyakran az erélytelenséggel
párosult --, addig IX. Gergely idején mindenekelőtt a pápa
univerzális hatalmának érvényre juttatása s az e célnak ellen-
szegűlőkkel szembeni kérlelhetetlenség jellemzi Róma poli-
tikáját. A két pápa uralkodását összevetve ugy tűnik, hogy
III. Honorius talán nagyobb figyelmet fordított a magyar ügyekre,

de igen kevés eredményt tudott elérni; inkább a magyarországi klérus pozícióvesztése figyelhető meg 1227-ig. IX. Gergely, jóllehet szinte mindent alárendelt a német császárral szembeni harc végső megoldásának, határozott fellépésével érvényesíteni tudta befolyását a hazai egyház javára. Túlmenve a magyarországi viszonyokon, s figyelembe véve a pápaság helyzetét az 1230-as évek elején, újabb adalékot nyerünk annak a kérdésnek a megválaszolásához, hogy miért ekkor került sor egy teljes legátusi jogkörrel felruházott egyházi diplomata hazánkba küldésére.

A magyarországi erőviszonyok alakulását 1227-et követően kedvezőtlenül befolyásolták a király szempontjából a nemzetközi politika eseményei. András, akinek lépései /a német lovagrend kiűzése, a zsidók és izmaeliták alkalmazása a bérleti rendszerben, a birtokadományozások gyakorlata/ évek óta rosszallást váltottak ki a pápai udvarban, hamarosan annak felismerésére kényszerült, hogy IX. Gergellyel szemben nemigen érhet el eredményt pusztán ígérekkel. Jól jelezhette ezt neki -- miként valamennyi európai uralkodónak is -- a korábban ellenfelei részéről "papkirályként" gúnyolt II. Frigyes császár 1227 szeptemberében történt meglepően gyors és váratlan kiközösítése. Jóllehet 1228 első felében a pápa befolyását a császár a lehetőségekhez képest a legkisebb területre korlátozta, végül mégis megindult a Szentföldre, amivel szabad utat hagyott IX. Gergelynek az erőviszonyok megváltoztatására. Ilyen külpolitikai körülmények között semmi esetre sem tűnhetett tanácsosnak András számára az 1222 óta aktuális birtokrestauráció további akadályozása, mi több, el kellett

tűrnie, hogy új gazdasági intézkedéseinek legfőbb témaaszát, a volt tárnokmestert, Apod fia Dénest 1228-ban eltávolításuk a nádori méltóságból, amelyet 1227 óta töltött be, és kedvezően kellett fogadnia -- legalább látszólagosan -- Béla és hívei törekvéseit. Hogy a király mégsem azonosult a korábbi évek politikai gyakorlatának revízióját követelők csoportjával, azt az 1231-ben történt fordulat bizonyítja. Feltételezhető, hogy az ifjabb király intézkedései saját táborának radikálisabb köreiből sem váltottak ki közmegelégedést -- nem beszélve András párthíveiről --, de a hazai erőviszonyok mellett a külső körülmények változásai is siettetették az 1228-tól uralkodó irányzat bukását. II. Frigyes visszatérését követően teljesen nyilvánvaló a pápai erőpolitika összeomlása és a Szentszék rászorultsága a császárral való egyezkedésre. Noha 1231 tavaszán II. András még az egyház érdekeit tökröző változtatásokkal újította meg az 1222-es Aranybullát, valójában már semmi sem jelzi az egyházi érdekeknek megfelelő politika további erősödését. Sokkal inkább ezembetűnő -- az 1231-es Aranybulla alapján levonható, a királyi hatalom gyengülésére vonatkoztatható következtetések ellenére is -- András korábbi, tehát 1228 előtti politikájának felújítása, ami elsősorban hívei kárpótlásában, azaz a Béla által elvett birtokok visszaadásában és a hatalomba való visszavételükben /1231-től 1234-ig ismét Apod fia Dénes tölti be a nádori méltóságot/ mutatkozott meg. Ennek a váltásnak legalább olyan mértékben adhatott alapot a pápai hatalom erőteljes visszaesése, illetve tekintélyének meggyen-

gűlése, mint II. András 1231 nyarán Halicsba vezetett hadjáratának sikere.

Az 1231-es Aranybullát közvetlenül követő események ismeretében megfontolandó az is, hogy az intézkedések kibocsátását, kivált pedig az egyháznak tett engedményeket bizonyos fokig nem a király taktikus lépésének kell-e tekintenünk, amit annak érdekében tett, hogy könnyebben keresztülvihesse saját politikai elképzeléseinek restaurációját. II. András egész uralkodásának feltűnő jellemzője ugyanis, hogy a király a kényszerítő körülmények súlya alatt többnyire hajlandónak mutatkozott írásba foglalt engedményekre ellenfeleivel szemben, ezek azonban inkább beváratlan ígéretek maradtak, mintsem az uralkodó által is megvalósítandónak tekintett célkitűzések. Minthogy a királytól kicsikart engedmények időlegesen mérsékeltek az ellentábor követeléseinek élességét, vagy éppen gyengítették a királyi hatalommal szemben tömörültek sorait -- attól függően, hogy a király ígéretei, illetve azok megvalósulása mennyire elégítette ki az érdekelt csoportokat --, II. András inkább teret nyert, semmint veszített volna a maga elképzelései megvalósításában. Az Aranybulla 1231-es megújításakor figyelhető ez meg talán a legpontosabban. IX. Gergely Róbert esztergomi érsek panaszairól értesülve 1231. március 3-i keltezésű bullájában felhatalmazta az érseket, hogy a felsorolt problémákat akár egyházi fenyíték alkalmazásával is orvosolja; ezt II. Andrásal is tudatta.⁹⁰ Minden valószínűség szerint közvetlenül a pápai beavatkozás hatására történt az 1231-es Aranybulla kiadása. Ebbe a király annál is

inkább beleegyezését adhatta, mert az erőviszonyok ismeretében nyilvánvaló volt, hogy a lombard válság ügyében lekötött s a vereségből még alig felocsúdott pápai politika hathatósabb beavatkozással nem fenyegethet, s hogy a Béla vezette birtokrestaurációs törekvések ereje is kifulladásban van. Az intézkedések megújítása ugyanakkor több szempontból is előnyösnek mutatkozott András számára. Ennél egyértelműbben ugyanis nem igazolhatta magát a pápa előtt -- mégha időlegesen is --, mindez pedig kedvező háttérrel adott a belpolitikában tervezett változtatások végrehajtásához. A belső ellentéteket tekintve hasonló a helyzet. A király nemcsak hogy nem fordul nyíltan szembe Béla és hívei 1228 óta megvalósuló politikájával, hanem éppen ezen irányvonal megerősítésének látszatát kelti intézkedése 23., 26. és 32. pontjában.⁹¹ Ezzel sikerült átmenetileg lecsendesítenie ellenfeleit is, s nyugodtabb belpolitikai körülmények között indult meg két fia, Béla és András kíséretében 1231 nyarán a halicsi fejedelemség visszaszerzésére. Hadjárata sikeres befejezését követően -- valószínűleg időközben megnövekedett tekintélyét is felhasználva -- hozzálátott az 1228 előtti politika helyreállításához. Igyekezett visszaferdítani mindazt, amit Béla és hívei elértek, s nem teljesített semmi olyant az Aranybullában foglaltakból, ami szándékaival s korábbi gyakorlatával ellentétes volt. Egyetért^hésük Knauz Nándorral, aki így jellemezte a királyt: "Endrétől könnyű volt akár aranypecsétes okmányokat is kieszközölni; de igen nehéz azok végrehajtását létesíteni."⁹²

Hogy ez mennyire megfelel a valóságnak, azt jól tükrözik az 1232-es események. A királyi politika 1231 végén bekövetkezett fordulata világossá tette a magyarországi klérus előtt, hogy az uralkodó az Aranybulla pontjait nem igyekszik teljesíteni, sőt szögesen ellentétes politikát folytat. Ez Róbert érseket arra indította, hogy az 1231. március 3-ai pápai felhatalmazásnak megfelelően interdictumot mondjon ki az országra, valamint személy szerint is a királyi gazdaságpolitika legfőbb támaszaira. Apod fia Dénes, nádorra és Sámuel egykori kamaraispánra. Miklós fia Miklós tárnekmasternek az érsek április 8-ig adott végső haladéket a "megjavulásra".⁹³ A legfőbb vád a zsidók és izmaeliták hivatalviselésének támogatása volt. A tarthatatlan helyzetbe került király újabb ígéretekkel próbálta visszalépésre bírni az érseket. Végül Béla és főemberei közvetítésének eredményeként Róbert érsek felfüggesztette a büntetést április 7-től augusztus 20-ig azzal, hogy a király Szent István napjáig köteles megszüntetni a visszaéléseket.⁹⁴ Annak ellenére, hogy a király ezt ismét megígérte, nem esküje teljesítésére hanem -- az egyházhoz való hűségének bizonygatásával -- a pápa meggyőzésére törekedett.⁹⁵ Egy május 16-i keltezésű oklevelén kívül személyes követeit is Rómába küldte -- köztük a kiközösített Dénes nádort -- azzal a céllal, hogy a pápa vagy utasítsa Róbert érseket döntése megváltoztatására, vagy küldjön legátust a helyzet kivizsgálására. Elképzelhető, hogy a király titkon az előbbi kérés teljesülését remélte, hiszen egy pápai legátustól aligha várhatta, hogy az a királyi politikát fogja igazolni Róbert kifogásaival szemben. Különösen akkor erősödhet ebbéli gyanunk, ha azt is tekintetbe vesszük, hogy a pápához írt

panasz, a követség elküldése, a legátuskérés olyan időpontban történt, amikor Magyarországra legfeljebb a lombardiai tárgyalások megkezdéséről érkezhettek hírek, de egy esetleges újabb észak-itáliai fegyveres konfliktus kitörése sem tűnhetett kizártnak. Ez esetben pedig András inkább számíthatott a pápa megértésére, semmint a szigorú fellépésre és a magyarországi egyházi viszonyokba való komolyabb beavatkozásra. Csakhogy időközben ismét alaposan fordult a külpolitikai helyzet. Május 13-án egyházi közvetítéssel létrejött a padovai béke a lombardok és II. Frigyes között, ami némileg helyreállította a Szentszék diplomáciai tekintélyét, s megerősítette a kúriában a mérsékeltebb körök által kívánt irányvonalat, amely a császárral való megbékélés és együttműködési készség mellett lényegesen nagyobb figyelmet kívánt szentelni az egyház Európa más területein jelentkező problémáinak. Ilyen körülmények között semmi esetre sem tűnhetett elhanyagolhatónak -- kiváltképp a már kimondott interdictumra való tekintettel -- a magyar problémák súlya. Kivizsgálásukat és hathatós megoldásukat a pápa a frissen tekintélyt szerzett bíborosra, Pecorari Jakabra bízta, minden valószínűség szerint azzal az elvárással, hogy működése révén a király korábbi készséges és gyakori ígéreteinek beváltását is elérje. IX. Gergely annak érdekében, hogy kedvező kiindulást teremtsen, 1232. július 22-én utasította Róbert érseket a kiközösítés visszavonására.⁹⁶ Nyilvánvalóan felismerte, hogy az interdictum alkalmas lehet a szorult helyzetbe került ^(király) újabb ünnepélyes

fogadalmainak kicsikarására, ahhoz azonban nem bizonyulhat elegendőnek, hogy bármikor is megalapozott háttérrel biztosítson ezen ígéretek feltétlen realizálódásához. Ez csak a konkrét problémák gyakorlati megoldásával volt elérhető, amit legátusának kellett volna kieszközölnie. Ennek megfelelően a pápa a későbbiekben sem tekinti a meg-egyezéshez célravezető eszköznek a kiközösítést, ugyanis egy 1232. augusztus 22-i oklevélben biztosítja II. Andrást,⁹⁷ hogy a Szentszék engedélye nélkül neki sem közösíthető ki, továbbá Pecorari Jakabnak sem adja meg a jogot, hogy a királlyal és családjával szemben ezzel a fegyverrel éljen.

A legátus Magyarországra érkezését követően a várakozással ellentétben nem születik azonnal látványos megállapodás közte és a király között. A beregi egyezmény létrejöttékor -- mely megegyezés kétségtől Pecorari Jakab legátusi működésének legfontosabb eredményét jelenti majd -- a bíboros már egy éve az országban tartózkodik. Ez idő alatt -- a fennmaradt oklevelek alapján ítélve -- a királyság és az egyház viszonyában nézeteltéréseket okozó ügyekben nem tesz intézkedést. Könnyen meglehet, hogy ez az időszak szolgált a legátus számára tájékozódásra, a hazai viszonyok kiismerésére; mindenesetre a beregi egyezményt követően kiadott, a királyság és az egyház kapcsolatát szabályozó oklevelei már a magyarországi helyzet alapos ismeretére mutatnak. 1233 augusztusa előtt elsősorban egyházi ügyekben intézkedett.

A legáció első hónapjainak fennmaradt forrásai a bíborosnak az erdélyi területek egyházi problémáival kapcsolatos eljárására vonatkoznak. Ezek az egyház belső viszonyait érintik többnyire, mint például a kolozsvári apát és konvent,

illetve az erdélyi püspök között hosszú ideje meglévő ellentétek rendezése,⁹⁸ vagy a váradai püspökválasztás körüli bonyodalmak tisztázása. Túlnő viszont -- súlyát és jelentőségét tekintve -- az egyház belső viszonyain az a IX. Gergelytől származó, 1232. augusztus 31-i oklevél, amelyben Pecorari Jakab arra kap megbízatást, hogy intézkedjék a német lovagrend Barcagágra vonatkozó jogainak helyreállításáról.⁹⁹ II. András véglegesen megoldotta a német lovagrend révén érvényesülő pápai befolyás kellemetlen problémáját 1225 tavaszán fegyveres fellépésével és a lovagrend elűzésével, de a Szentszék nem fogadta belenyugvással az elszenvedett vereséget. E kérdésben azonban a legátus jelenléte sem vihette előbbre a pápai érdekeket, mert a lovagrend ügyét illetően az 1226 óta Erdélyt kormányzó Béla is azonos felfogáson volt apjával, miként az ország főbb politikai tényezői is. A német lovagrendnek a kunok felé irányuló térítő tevékenysége 1227-ben pápai legátusi megbízatással Róbert esztergomi érsek irányítása alá került, aki a domonkos rend közreműködésével ebben jelentős sikereket ért el. Európai elbeszélő források sokasága emlékezik meg a kunok közötti térítéseről, ami mellett szól, hogy a magyarországi klérus és Béla egyaránt jelentős erőket vetettek be a siker érdekében,¹⁰⁰ természetesen a domonkos rend felhasználásával, hiszen az 1220-as években a rend vezetői egyik legfontosabb feladatuknak a kereszténység keleti irányú terjesztését tartották.¹⁰¹ Évkönyvükben olvasható erről, hogy "végül is sok munka, imádság és igehirdetés által elérték, hogy a barbárok, ezek az emberi szörnyek

vallották az egy Istent, és a keresztény szentségekbe beavattak.”¹⁰² Róbert érseknek a moldvai Milkó püspökségének 1228-ban való létrehozásával az esztergomi érseki tartomány területét is sikerült gyarapítania, ezért a lovagrend jogainak esetleges helyreállítása a magyar egyházi körökben sem találhatott támogatásra. Minthogy a legátus magyarországi tartózkodása során nem került a királlyal való megegyezés pontjai közé a lovagrend ügye, arra kell gondolnunk, hogy a magyar viszonyokban tájékozódó bíboros felismerte a probléma időszerűtlenségét s azt, hogy e kérdés kapcsán a magyar egyház szembekerült a pápai befolyás érdekeivel.

A legáció Rogeriusszal kapcsolatos vonatkozásai

A legáció első hónapjainak eseményei közül feltétlenül szót kell ejtenünk a váradi püspökválasztás bonyodalmaival kapcsolatos eljárásról,¹⁰³ mert feltételezésünk szerint ez szerepet játszott Rogerius váradi hivatalviselésében. Mielőtt azonban e kérdést tüzetesebben megvizsgálánk, szót kell ejtenünk arról is, hogy vajon Rogerius már a legáció kezdetekor a bíboros kíséretében volt-e. E kérdésre azért kell külön kitérnünk, mert a szakirodalomban az erre vonatkozó egyetlen állítás -- véleményünkkel szemben -- nemleges választ adott. Mátyás Flórián szerint ugyanis Rogerius csak 1233-ban volt Pecserari Jakab mellett Magyarországon, hiszen erre 1232-es adatunk nincs, míg egy 1233. augusztus 12-i pápai oklevél Rogeriust már Jakab káplánjaként említi; ugyanakkor több oklevélben is -- amelyek korábbiak Rogerius emlí-

tésénél -- találkozunk egy Cognoscens nevű klerikussal, mint a bíboros káplánjával. Mátyás Flórián következtetése szerint 1232-ben Cognoscens, 1233-ban Rogerius volt a praenestei püspök káplánja.¹⁰⁴

Rogerius káplánságának eredete teljesen homályban van. Ahonnan támpontjaink vannak a feltételezésekre, az az 1232--1233-as év. Ezt követően sem lehet teljes biztonsággal megállapításokat tenni, de az előforduló két-három biztos adat és az ezek alapján levonható következtetések ellentmondásmentes illesztése révén legalább hozzávetőleges képet nyerhetünk Rogerius egyházi szolgálatairól. Ha azt tekintjük kiindulópontnak, hogy Rogerius 1233-ban a pápai legátus kíséretében van, és valószínűleg 1232-, illetve 1233-tól Váradon visel tisztséget, akkor későbbi életútját illetően két eset lehetséges. Vagy Váradon maradt tisztségében, vagy pedig mint káplán a legátus kíséretében ő is elhagyta az országot 1234-ben. A Rogeriust Sopronba áthelyező pápai bulla¹⁰⁵ 1243-ban még Jakab káplánjaként említi, amiből egyértelműen arra következtethetünk, hogy tartós és folyamatos szolgálatról van szó a bíboros mellett. A Magyarországon kapott egyházi méltóság csak jövedelmi forrást jelenthetett Rogerius számára, noha elsősorban a régebbi történeti irrodalom szívesebben hangoztat erősebb kötődést Magyarországhoz a Siralmas ének szerzője esetében.¹⁰⁶ Viszont ha Rogerius 1233 után hosszasan Magyarországon maradt, s ezzel egyszeri kapcsolata megszakadt feletteéével, kicsi lenne a valószínűsége, hogy tíz év múltán mégis neki címezné a tatárok pusztításáról beszámoló írását. Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy egy tényleges magyarországi szolgálat esetén teljességgel megmagyarázhatatlan lenne Rogerius későbbi,

Toletanus János szolgálatában viselt kápláni címe. Éppen azért bizonyulhatott alkalmasnak e szolgálatra Toletanus mellett -- aki egyébként IV. Ince hasonlóan fontos diplomatája, mint Pecorari Jakab volt IX. Gergely idején --, mert a praenestei püspök alkalmazásában maga is elegendő ismeretet szerzett az egyházi diplomáciában. E negatív megközelítés még akkor is kellőképp erős bizonyítékot nyújt ahhoz a megállapításunkhoz, hogy Rogerius nem maradt 1234 után tartósan Váradon, illetve Magyarországon, ha egyelőre nem is rendelkezünk a következő másfél évtizedet tekintve nyugat-európai, Rogeriusra vonatkozó ismeretekkel. E megfontolás mellett -- véleményünk szerint -- meghatározó az az 1243-as oklevél, amely Rogeriust világosan a praenestei püspök káplánjaként jelölte még akkor is. Azért tulajdonítunk nagy jelentőséget ennek, mert Rogerius, míg káplánként a bíboros szolgálatában élvezhette magyarországi méltósága jövedelmét -- ha feladatai ellátására megfelelő helyettesről gondoskodott -- addig főesperesként vagy kanonökként helyhez kötötten szolgálva, aligha nyílt volna mód arra, hogy az állandóan úton levő bíboros mellett káplán legyen. Ez utóbbi esetben valószínűleg teljességgel értelmetlen lenne egy olyan titulus /káplánság/ feltűntetése, amelynek feladatait a címzett már rég nem látja el, s ebből jövedelmet sem élvez. Tehát arra kell gondolnunk, hogy az oklevelekben Rogerius neve mellett a tényleges szolgálat címzése olvasható; ez pedig 1233-ban és 1243-ban egyaránt káplán. Eszerint folyamatosan Jakab szolgálatában állt, annak diplomáciai útjain ott volt

környezetében, vagy a bíboros megbízásából látott el tőle távol követi, ügyvivői feladatokat. Erről Jakab magyarországi legációját illetően két adat tanúskodik. Az 1233. augusztus 12-én, Jakabnak szóló pápai levélből kiderül: a csaknem egy éve Magyarországon működő legátus Rogeriust küldte Rómába, hogy beszámoljon a magyarországi helyzetről.¹⁰⁷ Hasonló megbízatásokra utalhatnak Spalatói Tamás sorai is, amikor -- tévedve ugyan a megbízó személyében, de a tevékenység jellegével kapcsolatban valószínűleg közel járva az igazsághoz -- azt írja, hogy Rogeriust Teletanus János /helyesen Pecorari Jakab/ "gyakran szokta Magyarországra küldeni privát és egyházi ügyek elintézésére."¹⁰⁸ Így Rogerius magyarországi tevékenysége több -- a megbízatások elintézéséhez szükséges időtartamra korlátozódó -- szakaszra szorítkozhat, ez ügyintézésbe beleértve, a maga egyházi hivatala körül esetlegesen adódó problémákat is. Az ilyenféle ügyintézés nem ritka egyébként a 13. századi pápai politikában. Pecorari Jakab előtt a pápa káplánja, Magister Egidius subdiaconus működött Magyarországon 1229--1230-ban.¹⁰⁹ Egyed működéséhez hasonló egy másik pápai káplán, János subdiaconus megbízatása is, akit 1241-ben bízott meg IX. Gergely a székesfehérvári prépostválasztás felülvizsgálatával, s kielégítő végeredmény esetéⁿ megerősítésével.¹¹⁰ Minden valószínűség szerint hasonló ügyekben járt el Pecorari Jakab megbízásából Rogerius is, noha ilyen irányú működéséről -- Tamás sorainak utlásától eltekintve -- nincs közelebbi biztos ismeretünk.

Az imént említett egyházi ügyek intézőinek mindegyike kápláni tisztséget töltött be. Személyük kapcsán szükséges

hangsúlyozni, hogy szemben a későbbi, kivétel nélkül alsórendű papokat jelölő káplán szóval, címük ennél lényegesen magasabb rangot jelentett viselőjüknek. A pápai káplánok esetében egészen nyilvánvalónak látszik, hogy diaconusi és subdiaconusi méltóságuk alapján -- e mellé akár a bíborosi stallumot is elnyerve -- a főpapok közé sorolhatók. Valószínű, hogy a jelentősebb legátusok, világi papok káplánjainál is hasonló a helyzet, hiszen ezek éppen feletteseik támogatásával érhettek el főpapi méltóságot. A nagyhatalmú főpapi felettes, aki egyben patrónus is volt, a szolgálatában végzett munkát ezzel honorálta, hogy alkalmazottja anyagi gyarapodását különböző javadalmak kieszközlésével, az egyházi társadalomban való emelkedését pedig a papi hierarchián belüli előléptetéssel biztosította.¹¹¹ Az idézett megbizatások alapján képet alkotva feladatairól, azonnal szembe tűnik, hogy nem is annyira a vallási tevékenység, mint inkább az egyházi adminisztrációban való részvételük hangsúlyozódik ki. Ezzel kapcsolatban nem elhanyagolható körülmény az sem, hogy Rogerius és Egidius neve mellett olvashatjuk a magister címet is, ami a 13. század első felében még minden valószínűség szerint egyetemi képzettségre utalt. Iskolázottságuk révén bizonyulhattak alkalmasnak arra, hogy önállóan járjanak el egyházi ügyekben, s hogy útjaik során eleget tegyenek rendeletek végrehajtásával, jövedelmek beszédésével, összefüggő megbizatásaiknak. Nélkülözhetetlenek azok szolgálatában, akik főpapi tisztségüknél fogva a katolikus egyház egyre szerteágazóbb gazdasági, politikai, egyházi ügyeiben voltak hivatottak eljárni. Ezek elintézése szakértelmet, a tudományok-

ban, elsősorban a kánonjogban való jártasságot követelt. E réteg számára éppen a képzettség iránt jelentkező igény és mindjobban erősödő szükség nyitja meg a gyors emelkedés útját. Vélhetőleg Rogerius is ebbe a rétegbe tartozott, legalábbis erre mutatnak az életéről és pályafutásáról ismert adatok, valamint az iskolázottságára vonatkozó azon megállapítások is, amelyekhez a Siralmas ének felépítésében és szövegezésében megfigyelt sajátosságok révén jutottak el a szöveg vizsgálói.¹¹² Tanultságának hasznosítására mindenestre bőségesen alkalmat adhatott Pecorari Jakab magyarországi útja is, hiszen e legáció több mint két és fél éves tartama alatt rendkívül szerteágazó problémák kerültek felszínre. A legátus -- működése során -- nemcsak diplomáciai ügyekben, tehát a katolikus egyház és a magyar királyság kapcsolatában jelentkező súlyos gondok rendezésében járt el, hanem az évek óta megoldatlanul húzódó kisebb egyházi ügyekben is: főként a birtokperekben, egyes egyházaknak bizonyos szolgáltatásokra vonatkozó vitás jogaiban vagy egyházi méltóságok betöltése körül adódó problémákban.

Miután összefoglaltuk a Rogerius 1234 utáni kápláni szolgálatára vonatkozó ismereteket, illetve az ezekből adódó feltételezéseket, érdemes visszatérni Mátyás Flórián ama állítására, hogy e szolgálat csak 1233-tól eredeztethető. Ha közvetlen bizonyítékokkal nem is lehet elutasítani e feltevést, több tényező számbavétele mégis ellentmond neki. Egyrészt nem ismerjük pontosan a legátus környezetének összetételét s azt sem, hogy mekkora kísérettel érkezett az országba. A működésével kapcsolatos ügyek nagy hordereje és szerteágazó volta azt valószínűsíti, hogy nagyobb kíséret

lehetett a bíboros mellett. E kíséretnek legalábbis a magvát a legátus külföldről hozta magával, többi tagját pedig a hazai klérusból emelte ki. Némileg bepillantást enged a jelentősebb ügyekben eljáró legátusok környezetére, hogy 1278-ban Fülöp fermói püspök, pápai legátus kíséretéből 15 klerikus kanonoki javadalomhoz jutott Magyarországon.¹¹³ Persze nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a két legációt csaknem ötven év választja el egymástól, s azt sem, hogy Jakab 1232-ben még kezdő diplomatának számít. Az ötven év eltérést azért szükséges hangsúlyozni, mert a 13. század végére válik mindennapos gyakorlattá, hogy a Szentsek a javadalmak fölötti rendelkezés joga révén biztosította a rendkívüli mértékben felduzzadt egyházi bürokrácia eltartását. Ezt támasztja alá az is, hogy Fülöp -- a vele levő klerikusok kanonoki javadalmazása mellett -- száz új kanonoki hely létesítésére is felhatalmazást kapott a pápától. 1278-ban a klerikusok többsége valószínűleg nem a legátus intézkedéseit szolgáló adminisztráció miatt, hanem kifejezetten a megüresedő vagy létesítendő stallumok megszerzéséért jött az országba, illetve csatlakozott a püspök kíséretéhez. A két legáció párhuzama alapján megkockáztatható az a feltevés, hogy Pecorari Jakab kíséretének nagysága is megengedi Rogerius és Cognoscens egyidejű káplánságát, tehát nem kell mindenképpen egymásutániséget feltételeznünk esetükben. A Cognoscensre vonatkozó, Rogerius említésénél korábbi adatok nem zárják ki azt, hogy 1232 őszén Rogerius is ott legyen Pecorari Jakab mellett.

Tovább vizsgálva a kérdést nincsenek tanulság nélkül a Cognoscensre vonatkozó okleveles adatok sem. Cognoscens nevét csak Pecorari Jakabbal kapcsolatos oklevelek őrizték meg

magyar forrásokban,¹¹⁴ külföldi előfordulását pedig nem sikerült felderítenünk. Többször találkozunk vele, mint Rogeriusszal, ennek ellenére kevés biztosat állíthatunk a legátushoz fűződő kapcsolatáról. Neve először egy 1233. április 20-i, a pannonhalmi apátság káptalanjában kiállított oklevélben fordul elő,¹¹⁵ ahol az apátság szolgáló népei és a monostor közötti ellentétek rendezésében a felek elfogadják békebíróként Enoch dominikánust és Magister Cognoscens esztergomi kanonokot, Pecorari Jakab káplánját. Figyelemre méltó, és Mátyás Flórián állítását gyengíti, hogy Cognoscens Rogeriushnál korábbi első említése sem 1232-ből, hanem csak 1233-ból való, tehát megalapozatlan biztosra venni Cognoscens 1232-es káplánságát. A pannonhalmi apátság imént említett ügye mellett azt is tudjuk a beregi egyezmény szövege alapján, hogy Cognoscens a legátus megbízásából részt vett az egyezmény tárgyalásain. Ez ismét a két káptalan szolgálatának egymásutánisága ellen szól, hiszen Rogerius szintén a legátus megbízásából s annak káplánjaként 1233. augusztus 12-én Rómában tartózkodik. Nem kerülheti el a figyelmet az a bizonytalanság sem, amely a Cognoscens nevét megőrző oklevelekben mutatkozik a titulus feltűntetésénél. Esztergomi kanonoki címe -- egy, a legátus által kiadott oklevélből eltekintve -- valamennyiszer neve mellett olvasható, káplánsága viszont nem. Így a békebírák működése során megtárgyalandó panaszokat felsoroló 1233. június 1-i oklevélben Cognoscens említése a következőképpen fordul elő: "magister Cognoscens, legum doctor, canonicus Strigoniensis".¹¹⁶ Ugyanez olvasható a békebírák ítéletét tartalmazó 1233. június 6-i oklevélben is,¹¹⁷ viszont

Demeter országbíró 1234. február 2-a előtt kiadott oklevele,¹¹⁸ amely az említett ítélet meghozatala után is elégedetlenkedő jobbágyok világi büntetését tartalmazza, ismét feltünteti Cognoscens esztergomi kanonoksága mellett a legátus szolgálatában viselt kápláni címét is. Ugyanúgy mindkét hivatala feltüntetésével találkozunk a beregi egyezményben is.¹¹⁹ Az az egy oklevél, amely csak káplán-ságáról ad hírt, 1234. február 2-i keltezésű. A bíboros ebben megerősítette és röviden átírta Demeter országbíró említett ítéletlevelét.¹²⁰

Cognoscens kápláni hivatalát tekintve két eset lehetséges. Vagy a bíboros kíséretében jött az országba mint jogismeretekkel rendelkező klerikus, akinek Pecorari Jakab kanonoki javadalmát szerzett Esztergomban, vagy pedig mint esztergomi kanonok csatlakozott a legátus megérkezése után annak kíséretéhez, hogy jogi képzettsége révén a hazai ügyekben segítségére legyen. Az első lehetőség mellett szól, hogy nevével csak 1233--234-ben, tehát a legátus működése alatt találkozunk. A második lehetőséget viszont a címzésben mutatkozó bizonytalanság erősítheti. Ha Cognoscens szilárdan a legátus kíséretéhez tartozott volna, a megbízatásai során mindig őt képviselte, akkor valószínűleg egyszer sem maradhatna el neve mellől a viszony feltüntetése, függetlenül attól, hogy milyen cím javadalmát élvezi. Példának okáért Rogerius két okleveles említésekor kápláni titulussal van a hangsúly, noha 1243-ban már tíz éve visel Váradon tisztséget. 1241--1243 között kapcsolata sem lehetett túlzottan szoros Pecorari Jakabbal,

hiszen Rogerius, aki ekkor minden valószínűség szerint Magyarországon töltötte ideje jelentős részét, nem szerepel az ekkor éppen II. Frigyes fogságában lévő Jakab kíséretének tagjai között. Különösen az érdemel figyelmet Cognoscens titulusainak feltüntetésével kapcsolatban, hogy éppen azokban az oklevelekben nincs említés káplánságáról, amelyek kiállításánál személyesen is jelen volt, nevezetesen a panaszok írásba foglalásánál, valamint az ítélet meghozatalánál. E két oklevél csak a jogi tudományokban szerzett magisteri címét és esztergomi kanonokságát tünteti fel. A legátus szolgálatában viselt tisztség jelzésének elmaradása vélhetőleg e cím másodlagosságára s e szolgálat időlegességére utal. Esztergomi kanonoksága mellett Cognoscens kápláni tisztségét olyan oklevelek tüntetik fel, amelyekben ennek jelentősége van. A békebírák kijelölésekor fontos hangsúlyozni, hogy Cognoscens Jakab legátus szolgálatában intézkedik, s Deme-ter országbíró is a legátus megbízásából eljáró békebírák egyházi ítéletére hivatkozik a világi büntetés kiszabásakor. Az is természetese, hogy a beregi egyezményben szintén mindkét címe olvasható, hiszen a tárgyalásokon a legátus megbízásából s nevében vett részt. Jakab 1234. február 2-1 oklevele -- egyedül ebben nem történik említés Cognoscens esztergomi kanonokságáról -- azért nem lehet perdöntő Cognoscens tényleges szolgálatának megítélésében, mert a legátus számára Cognoscensszel kapcsolatban a káplánság mellett minden más tisztség teljességgel érdektelen akkor is, ha csak addig káplánja, amíg szolgálatait Magyarországon igénybe veszi.

Még egy adalék egészítheti ki a Cognoscens és Rogerius együttes káplánságáról alkotott képet, ez pedig Rogeriusnak az 1233 nyarán Rómában tett útja. Mátyás Flórián az ezzel kapcsolatos oklevél alapján jelentette ki, hogy Rogerius csak 1233-ban káplánja Pecorari Jakabnak, holott az oklevél éppen amellelt szólhat, hogy Rogerius már hosszabb idő óta van a bíberos mellett. Ez a beregi egyezmény létrejöttét nyolc nappal megelőző bulla tanusítja: a legátus azért küldte Rogeriust Rómába, hogy beszámoljon a pápának a magyarországi helyzetről és a királlyal való megállapodás várható körvonalairól. A legátus előtt ekkorra már feltehetőleg kirajzolódtak a közeli megállapodás feltételei, legalábbis erre mutat annak a két bullának a tartalma, amelyet IX. Gergely a Rogeriust említő oklevéllel egy napon adott ki. Az egyiket II. Andrásához címezte azzal, hogy a király fogadja el a legátus feltételeit,¹²¹ a bíberost viszont arra utasította a másik levélben, hogy eljárása során a királlyal és fiaival szemben semmi esetre se alkalmazzon kiközösítést.¹²² Mindezt akkor írja, amikor Rogerius személyes beszámolója alapján értesült a magyarországi fejleményekről. Az a tény, hogy Rogerius neve feltűnik a legátus és a Szentezék közötti kapcsolattartásban, véleményünk szerint azért erősítheti azt a feltevést, hogy Rogerius a bíberos Magyarországra érkezésétől fogva ott volt környezetében, mert elsősorban úgy lehetett alkalmas e nagy fontosságú küldetésre, mint aki jól ismeri a magyarországi állapotokat, és a bíberos egész itteni tevékenységét. Talán annak is van némi súlya érvelésünk szempontjából, hogy a legátus e kényes megbizatással nem Cognoscenset küldte Rómába.

Ez a negatívum szintén Cognoscens hazai volta mellett szól. Cognoscens és Rogerius kápláni tisztségének egymásutánisága azt jelentené, hogy Rogerius szolgálata csak 1233. június 6-a után kezdődhetett -- hiszen ekkor született ítélet a pannonthalmi ügyben, amit Mátyás Flórián alapul vett Jakab káplánjaival kapcsolatban -- márpedig ehhez a dátumhoz valószínűtlenül közel van Rogerius római jelentésének augusztus 12-i /vagy inkább korábbi/ időpontja. Végeredményben annyit jelenthetünk ki felettebb valószínűnek, hogy a két klerikus egyidejűleg állt Pecorari Jakab szolgálatában mint káplán. Rogeriust Jakab hozta magával, míg Cognoscens Magyarországon került kíséretébe.

Ezek után vizsgáljuk meg Pecorari Jakab intézkedéseit a váradi püspökség dolgában! A pápa 1232. december 23-i oklevelében felhatalmazta legátusát, hogy a váradi püspök-választásban elkövetett "hibát" korrigálja.¹²³ A pápa által hibának nevezett bonyodalmat az okozta, hogy 1230-at, Sándor püspök halálát követően két jelölt is volt Váradon a püspöki székre, mégpedig Osl nembeli Benedek, esztergomi olvasókanonok, valamint Primogenitus pápai subdiaconus. A káptalan megoszlott a két jelölt támogatásában, bár minden valószínűség szerint Benedek mögött sorakozott fel a kanonokok többsége. Erre mutat legalábbis az, hogy a későbbiekben ténylegesen Benedek töltötte be a püspöki méltóságot, mindvégig nélkülözve ugyan a pápai megerősítést. A káptalan nem fogadta el Primogenitus pápai kinevezését, hanem a korábbi szokásoknak megfelelően maga választotta meg püspökét. Ugyanakkor az is bizonyos, hogy a káptalan e jogának védelmében nem volt teljesen egységes, hiszen még

1236-ban is vannak olyan kanonokok, akik Benedek elmozdítását kérik IX. Gergelytől.¹²⁴ A pápa ezt meg is tenné, mert mindvégig saját jelöltjét, Primogenituét ismeri el váradi püspöknek, de sem Benedek elmozdításának, sem Primogenitus tényleges beiktatásának nem tud érvényt szerezni. Még Primogenitus halála után sem hajlandó ezt a Rómába citált Benedeket¹²⁵ Várad püspökének tekinteni, akit sem a pápai áldás megtagadásával, sem a kiközösítéssel, sem a leváltásával megbízott legátus közreműködésével nem tudott e székből eltávolítani. Források hiányában nem ismerjük Pecorari Jakab váradi eljárásnak részleteit, eredménytelensége azonban nyilvánvaló, hiszen e korszak oklevelei a továbbiakban is egyöntetűen Benedeket tüntetik fel Várad püspökeként, míg Primogenitusról egyszer sem történik említés. A pápa és a megbízásából eljáró legátus törekvését csak a képtelen ellenállása akadályozhatta meg. Túl is léphetnének ezzel Pecorari Jakab -- a legáció szempontjából egyébként jelentéktelen -- ténykedésén Várad ügyében, ha nem éppen itt nyert volna tisztséget képlánja, Rogerius. Ez a tény több, Rogeriusszal kapcsolatos feltevés kiindulópontja lehet. Az mindenesetre nem tűnik túl merész következtetésnek, hogy a legátus váradi eljárása összefüggésben állt Rogerius itt szerzett javadalmával. Kézenfekvőnek látszik ugyanis, hogy a váradi püspökség ügyében intézkedő Jakab bíboros az eljárás ideje alatt szerzett itt tisztséget képlánjának, minthogy a későbbi forrásokban nem találkozunk a legáció semmilyen Váraddal kapcsolatos vonatkozásával.

Rogerus Váradon viselt tisztségét illetően megoszlik a szakirodalom, ugyanis hol kanonoki, hol főesperesi címet tüntetnek fel neve mellett. A kettő közötti bizonytalanság a századforduló óta észlelhető, minthogy a történészek addig egyöntetűen kanonoknak tekintették. Először Bonfini tulajdonított kanonoki címet Rogeriusnak,¹²⁶ majd az ő nyomán, vagy csak az időközben szilárdan rögzült ismeretet hangoztatva terjedt tovább századokon át ez az állítás. Mellesleg ez ismételten arra mutat, hogy a történészek és a biográfusok Rogeriusszal kapcsolatos állításai -- egészen a múlt század utolsó negyedéig -- inkább a hagyomány megkövült adatain, mintsem a rá vonatkozó forrásokon alapultak, ugyanis Rogerus váradi tisztségét illetően a soproni főesperességre áthelyező, már idézett 1243-as pápai oklevél teljesen egyértelműen főesperesi címről beszél: "dilecto filio Magistro Rogerio, Capellano venerabilis fratris nostri Jacobi Episcopi Penestrini, Archidiaconatum, quem in Waradiensi ecclesia obtinet, resignare ac in eodem Supruniensi residere parato ...".¹²⁷ Pauler Gyula, Mátyás Flórián és Turchányi Tihamér e szöveg alapján tulajdonítottak Rogeriusnak váradi főesperesi címet, azonban a történeti irodalomban a mai napig sem történt meg ennek az okleveles forrással alátámasztott ténynek a rögzülése. A frissebb feldolgozásokban ugyanis egyformán megtalálható Rogerus váradi kanonoki és főesperesi megjelölése is, bár előfordulásuk számát tekintve a kanonoki cím a gyakoribb.¹²⁸ A címzésben észlelhető bizonytalanságnak ugyan nincs túlzottan nagy jelentősége, mégis érdemes szót ejteni róla, hiszen éppen azon kevés esetek egyikebe n

mutatkozik zavar, ahol közvetlen és pontos forrás ad biztos eligazítást. A Rogerius viselte tisztség megjelölésének bizonytalanságát valószínűleg az okozta, hogy az egyes egyházi titulusok tartalma a történeti fejlődés során megváltozott, s így egyik-másik cím jelentésében gyakoriak az érintkezések, átfedések, ez pedig természetesen keveredéshez vezet e címek használatában. Jó példát szolgáltatnak erre a főesperesi cím körüli ingadozások, amelyek a főesperes és a káptalan viszonyának problematikus voltából erednek. E kérdésben a 15--16. század során már világossá válik a kép, mert ekkorra bekövetkezett a püspöki hatalomtól erősen függetlenedett főesperesi méltóság korlátozása. A joghatóságukat féltékenyen őrző püspököknek a triedenti zsinattal bezárólag sikerült felsőbbbségüknek alárendelniük a főesperesek hatalmát. A főesperesi cím jelentősége ekkorra mindenütt a káptalani kanonokság szintjére süllyedt. Bonfini számára -- ha egyáltalán volt is tudomása Rogerius főesperességéről -- a főesperesi tisztség csak a káptalan egyik tagjának címét jelentette: "Rogerius unus e collegio sacerdotum ...".¹¹⁹ A főesperes ekkorra valószínűleg a kanonokokhoz hasonlóan a káptalan tagja, tehát ő is kanonok. Elképzelhető, hogy a főesperesi cím tartalmának ilyen irányú változásai révén alakult ki az az ismeret, amely Rogeriusnak is váradi kanonokságot tulajdonít.

Lényegesen nehezebb feladat a főesperesség tartalmát a 13. század első felének vonatkozásában meghatározni. Jóllehet a 13. századra nagyrészt megtörténhetett a főesperesek beköltözése kerületeikből a káptalan székhelyére, azt azonban igen nehéz eldönteni, hogy már ekkor kanonokoknak

kell-e őket tekintetnünk. Mátyás Flórián, aki Rogerius kapcsán vizsgálta e kérdést, határozott nemmel felel.¹³⁰ Okfejtésének lényege, hogy a főesperes inkább a püspök melletti igazgatási és ellenőri, mintsem templomi, vallási feladatokat látott el. Állításának alátámasztásául Spalatói Tamást idézi. Eszerint Natalis érsek több sikertelen kísérlet után úgy tudott megszabadulni a számára kellemetlen Honoratus diakónustól, hogy rábeszélte, szenteltesse magát presbiterré. Ennek megtörténte után megfosztotta esperesi méltóságától, mondván, hogy misés pap nem lehet diakónus.¹³¹ Tovább idézve Tamás elbeszélését, kiderül, hogy a Honoratus diakónus által emelt panaszra a pápa nem az érsek érvének alkalmatlansága, hanem a pappá szentelés kényszerű volta miatt adott igazat a diakónusnak.¹³² Teljesen egybevág ezzel IX. Gergely pápának az a szintén Mátyás Flórián idézte rendelkezése is, amelyben a főesperesek hatalmát határozza meg: "Secuddum Romani ordinis constitutionem, maior post episcopum, et ipsius episcopi vicarius reperitur /archidiaconus/, omnem sollicitudinem, et curam tam in clericis, quam in ecclesiis eorum inpendendo; cum super his sit redditurus rationem in districti examinis iudicio".¹³³ A főesperes és a káptalan különállásának bizonyítékát látja Mátyás Flórián abban is, hogy a püspöki szék megüresedésekor a főesperes feladata lesz a püspökség ügyeinek intézése, a pápa személy szerint hozzá és a káptalanhoz intézi rendeleteit. Így történt ez Rogerius érseki kinevezésekor is, amikor a pápa az erről tanúsító oklevelet Spalatói Tamásnak és a spalatói káptalannak címezte.

Bár a fenti érvek elegendőnek látszanának egy olyan konklúzióhoz, hogy a főesperes a 13. század elején nem számít a kanonokok közé, néhány megfontolás mégis óvatosságra int. Nem szabad megfeledkezni ugyanis arról, hogy jelentős eltérések lehettek e korban a külföldi és a hazai egyházi viszonyok között, valamint az egyes magyar területek között is, tehát erősen vitatható egy teljesen tiszta és egyértelmű elkülönítés jogosultsága. A káptalani kanonokság kérdését éppen az teszi összetetté, s ezért tapasztalható rendkívül változatos kép az oklevelek s az ezek rendszerezésére vállalkozó szakirodalom¹³⁴ tükrében, mert a mindennapi gyakorlat -- a rögzített szabályok ellenében is -- éles különbségek felszínre jutását engedte meg. E gyakorlatot ugyanis olyan tényezők befolyásolták, mint például a zárt káptalanok e korban való létrejötte, azaz a kanonokok számának korlátozási kísérlete, a "várakozó" kanonokok intézménye, azaz az üresedő kanonoki helyért való sorbanállás, egy személynek több káptalanban való tisztségviselése, vagy az idegenek kanonoki javadalmakhoz juttatása.¹³⁵ Mindez igen nehezíti egy-egy esetben annak eldöntését, hogy valaki -- mégha káptalanhoz tartozik is -- kanonoknak nevezendő-e. Olyan eset is ismert, amikor a prépost egyidejűleg főesperes is volt, s inkább az egyházmegye kormányzásában, mint a káptalani teendők ellátásában vett részt, ami oda vezetett, hogy elvesztette káptalani szervezeti jogát s kanonokságát. Ez előfordulhatott a lector és a cantor esetében is, tehát a káptalani méltóságok, rangok sem voltak feltétlenül kanonoksághoz kötve.¹³⁶ Így Mátyás Flóriánnak a misés pappá szenteltségben keresett határvonala

a főesperesség és a kanonokság elkülönítését illetően nem alkalmazható minden esetre biztonsággal. Azt is meg kell jegyeznünk, hogy az általa idézett rendelkezések inkább a székesegyházi főesperesekre vonatkozhatnak, mint a kerülettel rendelkezőkre. E kitérő végeredményeként megállapíthatjuk, hogy Rogerius esetében neve mellett a legfontosabb a főesperesi officium megjelölése, még akkor is, ha nem is tudunk választ adni arra, hogy ez akadálytalanul azonosítható-e a 13. század első felében a kanonoki titullussal.

Mindezek ismeretében próbálkozhatunk azzal, hogy felvázoljuk -- ugyan erősen hipotetikusán -- Rogerius várad-i tisztségszerezésének pontosabb körülményeit. Minthogy a közelebbi adatok hiánya nem ad lehetőséget biztos állításokra, így -- a meglevő támpontok alapul vételével -- meg kell elégednünk annyival, hogy pusztán eshetőségként kezeljük ismereteink e kísérleti rendezését.

Korábban láttuk: Pecorari Jakabnak a pápa megbízásából Várad ügyében való eljárása teljesen eredménytelennek bizonyult. Benedek püspök a legátus működését követően is megmaradt tisztségében, tehát sem a püspök nem volt hajlandó a lemondásra, sem a káptalan nem járult hozzá a választás megváltoztatásához. Ahhoz, hogy az egyháznak egy ilyen ügyében ne tudja keresztülvinni akaratát a pápa személyét képviselő legátus, rendkívül erős ellenállásra lehetett szükség. Nem ez volt egyébként az egyetlen eset, hogy a várad-i püspökség egy pápai határozat végrehajtásának ellenálljon. Éppen ebben az időben zajlott egy másik ügy: István várad-i főesperes címétől való megfosztása.¹³⁷

István korábban Sándor váradi püspök /1219--1230/ jószágigazgatója és több peres ügyben a püspök helyettese volt, s talán ő viselte a székesegyházi főesperesi méltóságot. Sándor püspök azonban gyilkosság vádja miatt eltiltotta az egyházi szolgálattól. A főesperes fellebbezése Rómában annyi eredményt hozott, hogy a pápa egy alacsonyabb egyházi javadalomba való áthelyezésére utasította a püspököt. A pápai határozatnak azonban a püspökség ellenállása miatt még 1236-ban sem sikerült érvényt szerezni. Megfontolandó, hogy a váradi püspökségnek a pápai akarat tal szemben megnyilvánuló erős ellenállása nem áll-e kapcsolatban azzal a ténnyel, hogy a legátus itt biztosított javadalmat káplánjának, Rogeriusnak. A főesperesi cím megszerzése ugyanis eszközt jelentett a pápai akart érvényesítéséhez a püspökség életében, ami adandó alkalommal közrejátszhat az eseményeknek a Szentszék számára kedvező alakításában. A váradi püspökség helyzete mindenestre indokolttá tehette az erős helyi pozíciók meggyengítését, ami az idegen származású, ráadásul feltétlenül Rómához hű Rogerius főesperesi kinevezésével -- úgy véljük -- meg is történt. Minthogy a püspökség kérdésének Primogenitus javára való eldöntése IX. Gergely pontifikátusa alatt nem került le a napirendről, sőt a pápa Benedek eltávolításáról még támogatottja halála után sem mondott le, e hosszan húzódó ügynek feltehetőleg voltak kihatásai Rogerius magyarországi működésére. Személye és a Váradon elnyert tisztség alapján kevés nála alkalmasabb kelrikus lehetett, aki ebben a kérdésben intézkedhetett. Ismét Spalatói Tamás azonosaira gondolva, amelyekben Rogerius többszöri magyarországi működéséről is, könnyen kapcsolatot találhatunk a fenti

váradai problémákkal. Az mindenesetre tény, hogy a tatárjárás Váradon érte Rogeriust, s az is valószínű -- a magyar politikai viszonyoknak a Siralmas énekben olvasható, feltétlenül a helyzet tapasztalati ismeretén nyugvó elemzése alapján --, hogy ekkor hosszabb ideje az országban tartózkodott. Néhány körülménnyel azonban itt is számolnunk kell. Egyrészt nem tudjuk felmérni, hogy egy külföldi számára biztosított javadalom megengedte-e a javadalmasnak az egyházmegye életében való részvételt, s ha valamilyest igen, akkor ez milyen mértékben és hogyan valósulhatott meg a gyakorlatban. Nem állíthatunk közelebbit arról sem, hogy Rogerius melyik főesperességet nyerte el Váradon a hét lehetséges közül.¹³⁸ Feltűnő továbbá az is, hogy Rogerius a Siralmas énekben Benedeket váradai püspökként említi, és a szövegben nem utal püspökségének problematikus voltára. Nehéz lenne ebből bármit is leszűrni, mert több dolog közrejátszhat benne. Egyrészt az, hogy az ellenjelölt Primogenitus ekkor már nem élt, tehát Benedek immár vetélytárs nélkül viselte a ténylegesen tíz éve birtokolt püspöki méltóságot. Másrészt nem világos, hogy mekkora szerepet kapnak a műben a történés, és mekkorát az írás idejének körülményei. Ha elfogadjuk, hogy a mű 1243 novembere után keletkezett, akkor tekintetbe vehetjük, hogy a Benedek püspök körüli problémák megoldódtak, hiszen 1243. júliusában IV. Ince pápa Benedeket győri püspökké nevezte ki. Így tehát a korábbi bonyodalmakra való utalás minden jelentőségét elveszítette. Ugyanakkor van egy másik, figyelemre érdemes, Benedek püspökkel kapcsolatos körülmény is, nevezetesen az, hogy ha Rogerius va-

lóban elnyerte a soproni főesperességet, ez esetben műve írásakor ismét Benedek püspökségében főesperes.¹³⁹ Adatok hiányában azonban arra már nem tudunk válaszolni, hogy milyen okok játszottak közre ebben, illetve, hogy egyezzerűen csak a véletlen játékaról van^e szó.

A legáció további eseményei és a beregi egyezmény

Viesszatérve ezek után Jakab legátusi működésére szembe-ötlik, hogy a királlyal való tárgyalásokban jószerevével semmi haladás nem történt, de még találkozásukról sem tudunk semmi bizonyosat. Esetleg Jolanta királyné halálakor kerülhetett erre sor első ízben, legalábbis ezt lehet forrás alapján feltételezni.¹⁴⁰ Jakab bíborosnak a királyné halálos ágyánál való jelenlétéről Albericus tudósít: "Regina Hoilenz de Hungaria in presentia Jakobi cardinalis et episcoporum moritur, et in abbatia de Egris sepelitur."¹⁴¹ II. András 1234 májusában kötött harmadik házassága alapján 1233 első felére szokás Jolanta halálát tenni.¹⁴² Albericus kronológiája viszont ellentmond ennek, mert nála az eseménysorból következtethetően 1233. június elseje után halt meg a királyné. A találkozás azonban -- nem beszélve az itt alkalmatlan körülményekről -- nem vitte előbbre az ügyek megoldását, sőt a későbbiekhez vonatkozó források szerint a király halogatta, kerülte a tárgyalást a bíborossal.¹⁴³

1233 nyarán -- miközben újabb kísérleteket tettett a tárgyalások előmozdítására -- a legátus több egyházi ügyben is intézkedett. 1233 május végén kapott a pápától

utasítást a boszniai püspök elmozdítására, akit -- Jakab megítélése szerint -- súlyos felelősség terhelt abban, hogy az eretnokség elhatalmasodott egész Boszniában.¹⁴⁴ A "tév-tanokat" hirdető, magát az együgyűségével mentesíteni igyekvő püspök a legkevésbé sem tűnhetett a legátus szemében alkalmasnak arra, hogy hathatósan lépjen fel a Ninoslav bán hallgatólagos támogatását élvező eretnekekkel szemben, akiknek működése lassacskán már a Kálmán herceg uralma alatt álló Szlavóniát is fenyegette.¹⁴⁵ A katolikus egyház boszniai pozícióinak megrendülése határozott intézkedéseket sürgetett. A pápai felhatalmazás megérkezése után Jakab bíboros a kíséretében levő, német származású János domonkos rendi szerzetest tette meg Bosznia püspökévé, s az eretnokség bűnébe tévelyedett terület helyes útra vezetését a krisztusi szegénységet követő domonikánusokra bízta.¹⁴⁷

1233 nyarára esett a pannonthalmi apátság szolgálónépe és a monostor közti -- Cognoscens kanonok kapcsán már említett -- ellentétek kivizsgálása. Bizonyos azonban, hogy ebben a legátus nem vett részt, hanem a kanonokot mint káplánját ruházta fel békebírói megbizatással. Igen valószínű, hogy ekkorra már sürgőssé vált a bíboros számára a királlyal való tárgyalás és megállapodás, minthogy feltétlenül tudomást kellett szereznie a király újabb halicsi hadjáratának előkészületeiről. Feltehetően ebben kell az események felgyorsulásának okát keresnünk. Magának a beregi megállapodásnak a szokatlan körülményei is arra mutatnak, hogy az egyezmény megkötése hirtelenül és váratlanul történt. Mindenesetre a meg egyezés körülményeinek pontos rekonstruálásához nem fölösleges 1233 nyarának eseményeit a király és a bíboros szempontjából szemügyre venni.

Azt biztosan tudjuk, hogy II. András augusztusban hadait Halics ellen vezette. E hadjárat azonban több ponton is kitűnik különösségével. Egyrészt II. Andrásnak e felvonulás¹⁴⁸ra lényegesen kevesebb indokot találunk, mint a korábbi halicsi hadjáratok esetében. Pauler Gyula, aki egyébként máskor nem mulasztja el a halicsi hadjáratok előzményeinek és eseményeinek részletes taglalását, itt nagyon szűkszavúnak bizonyul. Mindössze annyit ír, hogy a Danyil Romanoviccsal szakadatlan harcokat vívó András herceg hívására vonult fel a magyar király.¹⁴⁸ Ez ugyan elegendő ok lenne újabb hadjáratához, azonban a későbbi események legalábbis megkérdőjelezzik II. András e felvonulásának komolyságát. Ugyanis ha valóban annyira szorult helyzetbe került volna András herceg, Halics fejedelme, akkor érthetetlen, hogy apja a beregi egyezmény megkötése után miért nem folytatta útját Halicsba. Márpedig semmi sem utal arra, hogy a háborús előkészületek augusztus 20-át követően is folytatódtak volna. Pauler a felvonulás félbemaradását azzal magyarázza, hogy a nyugati határon kiéleződött feszültség hiusította meg a király hadjáratát. Ha nem is lehet ezt kizárni, a Leopold osztrák herceg halálát /1230./ követő, a nyugati határszálon gyakorta ismétlődő összecsapások ismeretében, e magyarázattal szemben mégis némi fenntartással kell viseltetnünk. Elsősorban azért, mert nem abszolút biztos kronológiai adatok támasztják alá, hanem az összekapcsolandónak vélt események logikai sorrendbe illesztése. Erre mutat az is, hogy Pauler véleményét nem vették át a későbbi történetírók, hanem többnyire megválaszolatlanul hagyták a visszavonulás okait. A nyugati határszálnál feltételezett 1233-as összetűzés azért is problematikus, mert nem

tudjuk, hogy pontosan mikor és milyen erők közt történt. Meglepő mindenesetre, hogy Pauler szerint is a magyarok törtek be Stíriába, és nem fordítva,¹⁴⁹ ám az osztrákok viasszaszorították őket. Ezután szenvednek vereséget, immár magyar földön az osztrákok. Az nem tűnik valószínűnek, hogy egy komolyan fentolgatott s már megindult halicsi felvonulással egyidőben királyi utasításra törtek volna rá a magyarok Stíriára; inkább kisebb csetepatét kell feltételeznünk. Minthogy azonban az ~~előző~~ osztrákok felvonulások, végképp elfogadhatatlannak tűnik Pauler magyarázata, tudniillik hogy ezért fordult volna vissza a halicsi hadjáratból II. András. Az újabb -- az előzővel esetleg összefüggésben levő --, ugyancsak magyar támadásra már Béla ifjabb király vezetésével került sor, de csak 1233. november 1. után.¹⁵⁰ Ezért inkább arra kell gondolnunk, hogy a halicsi hadjárat a beregi egyezmény megkötése miatt szakadt félbe. Igaz, maga az egyezmény nem követeli meg a hadjárat megszakítását, hanem éppen ellenkezőleg, annak folytatásával számol.¹⁵¹ Hogy mégis miért maradt félbe, arra Hóman Bálint próbált válaszolni.¹⁵² Annak a -- véleményünk szerint indokolt -- gyanújának adott hangot, hogy a királynak a legátussal való megegyezés halogatása, illetőleg elkerülése szolgáltatott okot a felvonulási előkészületekre. Egy halicsi hadjáratához ugyanis -- a magyar kézben levő fejedelmi trón permanens bizonytalansága miatt -- bármikor találhatott ürügyet, az esetleges hadjárat pedig az időnyerésen túl azt a lehetőséget is magában hordozta, hogy alaposan összekuszálja az ország politikai viszonyait.

Nem tudhatjuk, hogy mi történt volna a hadakkal, ha a király elkerüli az egyezmény megkötését, az azonban tény, hogy az előkészületek augusztus 20-át követően abbamaradtak. A kettő között nyilvánvalóan összefüggés van.

A pápa Rogeriust említő, augusztus 12-i okleveléből tudjuk, hogy a legátus legnagyobb gondját a király azon igyekezete képezte, hogy a problémák rendezése elő kitérjen. Olyannyira, hogy Pecorari Jakab végül felhatalmazást kapott IX. Gergelytől a Róbert érsek által egy éve felfüggesztett interdictum újbóli érvénybe léptetésére..."

... volumus et presentium auctoritate mandamus, ut si dictus Rex premissa dilacione ac excusatione cessantibus, non duxerit emendanda, tu predictos familiares in excommunicationis et Regnum interdicti sententias reducere non postponas...".¹⁵³

E levél dátuma 1233. augusztus 12. Ugyanerről a napról datálódott két másik pápai oklevél is. Az egyik szintén Pecorari Jakabnak szól. Valószínűleg bizalmas utasításként kell értékelnünk, amelyben a pápa még világosabban utasítja követét, hogy a királyt és családját az ilyen esetekben gyakori bonyodalmak elkerülése érdekében ne közösítse ki.¹⁴⁴ A másikat II. Andrásához intézte, kérve a királyt, hogy a legátus szabta feltételek értelmében mindenképpen törekedjék a megegyezésre s a bajok orvoslására.¹⁵⁵ Hóman szerint e három, augusztus 12-i keltezésű pápai bulla gyorsfutárral érkezett, így a felek a pápa állásfoglalásának ismeretében tárgyaltak.¹⁵⁶ Ezt azonban nem tartjuk valószínűnek.

Az újabb szakirodalom a beregi egyezményt elsősorban tartalmi oldaláról taglalja -- jelentősége alapján teljes joggal --, emellett azonban gyakran háttérbe szorulnak a

megállapodás létrejöttével kapcsolatos tények. Számunkra viszont éppen e tények figyelembevétele a fontos, ha a legátus működéséről teljesebb képet akarunk alkotni. Ezért ki kell térnünk a frissebb szakirodalomban közölt tények pontosítására. Mindenekelőtt nyomatékosan hangsúlyoznunk kell, hogy az augusztus 20-án és 22-én kötött két egyezmény nem a legátus jelenlétében született, hanem csak megbízottjai vettek részt a királlyal, az ifjabb királlyal és párthíveikkel folytatott tanácskozásokon.¹⁵⁷ Az augusztus 20-i és 22-i megállapodás szövege semmi kétséget nem hagy efelől:

" ... Qui omnia singula suprascripta sponte, absque ulla conditione implere ac firma et illibata per nos, nostrosque successores omni tempore observare, nec in aliquo contravenire seu venire permittere, venerabili patre, Bartholomeo/Weprimiensi episcopo et magistro Cognoscenti canonico Strigoniensi, nuncio et capellano sepe dicti legati, recipientibus nomine et mandato ipsius legati et vice et nomine ecclesie Romane et omnium ecclesiarum Hungarie, de consilio curie nostre, tactis sacrosanctis evangelis promittimus et iuramus ...".¹⁵⁸

" ... Nos Bela Dei gratia Rex, primogenitus domini Andree Illustris Regis Ungarie, vobis patri Bartholomeo Vesprimiensi Episcopo et Magistro Cognoscenti Strigoniensi Canonico, nuncio et capellano venerabilis dicti legati, recipientibus nomine et mandato eiusdem, et vice ac nomine Romane ecclesie et omnium Ecclesiarum de Ungaria, de consilio Curie nostre sponte absque ulla conditione, tactis sacrosanctis evangelis, promittimus et iuramus ...".¹⁵⁹ Nincs tudomásunk a legátus augusztus 20-

- 22. közötti tartózkodási helyéről, az azonban teljességgel bizonyos, hogy sem ő, sem Rogerius nem volt ott a beregi erdőben. Arról, hogy Bertalan veszprémi püspök és Cognoscens kanonok Jakab pontos és részletes instrukciói alapján egyezkedtek a két királlyal, két dolog tanúskodik. Egyrészt az, hogy a megállapodások rendkívül körültekintően intézkednek az egyházi sérelmek orvoslását illetően, pontosan, számszerűen rögzítve az uralkodókra kényszerített kötelezettségeket. Másrészt az mutat a legátus háttérből irányító szerepére, hogy a későbbiekben -- amikor már ő maga találkozott a királlyal -- nem változtatta meg a beregi feltételeket, csupán újólal megerősítette.¹⁶⁰ Ennek ellenére úgy véljük, hogy nem szabad pusztán formalitásnak tekintenünk II. Andrásnak a legátus színe előtt megismételt esküjét, melyre a király az augusztus 20-i megállapodásban kötelezte magát. Nézetünk szerint a legátus lépéseire a beregi egyezmény létrejöttekor a következő körülmények voltak befolyással.

II. András feltehetően a megegyezés elkerülése érdekében az ország északkeleti része felé tartott egy újabb halicsi hadjárat^{úr} ügyével. Pecorari Jakab, akinek az eddigiekben is gondot okozott a király halogató hozzáállása -- erről Rogerius révén augusztus 10-e körül IX. Gergelyt is tájékoztatta -- e háborús készülődés miatt nehéz helyzetbe került. Félt volt, hogy nem sikerül II. Andrást megegyezésre bírnia, ha a hadjárat megindul Halicsba. Ugyanakkor megköthette a bíboros kezét, hogy a legátusi megbizatással együtt valószínűleg nem kapott felhatalmazást súlyos egyházi fenyegetés alkalmazására a dinasztiaival szemben. Feltételezzük, hogy Rogerius Róma küldése ezzel is összefüggésben állt, hiszen IX. Gergely

éppen^a jelentéstételt követően adta meg Jakabnak a lehetőséget az interdictum újbóli kimondására.¹⁶¹ Csakhogy a legátus nem várhatta be a pápának ezzel kapcsolatos értesítését, hanem önállóan kellett döntésre vinnie a dolgot II. Andrásnál. Megbízásából Bertalan veszprémi püspök és Cognoscens esztergomi kanonok indult a királyi had után, akiknek augusztus 20-án, illetve 22-én sikerült a legátus szabta feltételek elfogadására bírniuk az uralkodót és fiát. Voltaképpen különös, hogy Bertalan püspök és Cognoscens kanonok útja eredménnyel járt, hiszen András ez ideig sikeresen el tudta hárítani az egyházzal kapcsolatos kellemetlen gondok rendezését. A legfeltűnőbb, hogy a király nemcsak tárgyalásokra kényszerült a megbízottakkal, hanem el is kellett fogadnia a legátus -- meghatalmazottak útján előterjesztett -- diktátumát. Bertalan és Cognoscens ezt egyetlen esetben érhatték csak el: akkor, ha a királyt ultimátumszerűen az azonnali megegyezés és az interdictum rögtöni kimondása közötti választására kényszerítették. Nem tudunk elképzelni semmilyen más, olyan erejű szankciót, amely -- különösen a legátus jelenléte nélkül -- rábírhatta II. Andrást a beregi egyezménybe foglalt súlyos, néhol teljesíthetetlen feltételek vállalására. Hóman a beregi egyezményt szintén egy, a királynak adott ultimátum eredményének tartotta.¹⁶² Okfejtésében azonban a kiközösítés valós, pápai hozzájáruláson alapuló lehetőségével számolt. Ezért kellett érvelésében a feleknek szóló augusztus 12-i pápai levelek kapcsán a gyorsfutárok megérkezését illető bizonyíthatatlan és valószínűtlen feltevését tényként közölnie. Ezzel kapcsolatos állítása azonban erősen megkérdőjelezhető. A pápá-

nak az excommunicatio-ra és az interdictum-ra vonatkozó oklevele kétségkívül Jakabnak szól, először tehát neki kellett kézhez kapnia. Ő viszont nem a beregi erdőben tartózkodott. Megbízottjait nyilvánvalóan augusztus 20-a előtt küldte a király hadai után. Hóman feltételezése szerint nyolc nap állt a gyorsfutárok rendelkezésére, hogy a pápai levelek eljussanak a beregi erdőbe. Csak-hogy, ha Jakab két--három nappal 20-a előtt elküldte követeit, akkor már 5--6 nap alatt ide kellett érniük a futároknak, ha a felek valóban ismerték a megállapodáskor IX. Gergely instrukcióit. A kései kutató, a nyolc nap ismeretében -- amely az oklevelek kiadása és a beregi egyezmény között eltelt -- igyekszik "meggyorsítani" a levelek útját, az azonban korántsem bizonyos, hogy a futárok is így cselekedtek volna. A levelek nyolc nap alatti Magyarországra érkezését sem tartjuk valószínűnek, az ennél kevesebbet viszont már egyenesen lehetetlennek véljük. Bizonyos tehát, hogy Bertalan püspök és Cognoscens kanonok döntően Jakab legátus utasításainak és útmutatásainak megfelelően cselekedtek. A legátus feltehetően szándékkal bízta a tárgyalásokat a hozzá képest kisebb súlyú püspökre és kanonokra, akiket arra is felhatalmazhatott, hogy II. Andrással szemben a kiközösítéssel fenyegetőzzenek, fenntartva magának a későbbiekre azt a lehetőséget, hogy -- esetleg a pápai intézkedés figyelembevételével -- szükség esetén éljen a legszigorúbb fegyverrel II. András kiközösítése vagy az ország interdictum alá helyezése a legátus részéről -- ha az nem találkozik a pápa akaratával -- nehezen helyrehozható körülményeket teremtett

volna, s feltétlenül elhamarkodott lépésnek bizonyul. Ezért nem is vállalkozhatott rá a bíboros. Abban az esetben viszont, ha a király a megállapodás mellett dönt, s kész tárgyalni Bertalan püspökkel és Cognoscens kanonokokkal, a legátusnak szintén megvan minden lehetősége a teljes sikerre. A bíboros megbízottjai nyilván tőle magától kapták az esetleges egyezmény kikényszerítendő feltételeit. Ugyanakkor Jakab arra is biztosítékot kapott, hogy a megegyezés vég⁵ző megerősítése jelenlétében fog megtörténni.¹⁶³ Az augusztus 20-án vállalt kötelezettségeknek a király hamar eleget tett, minthogy a háborús készülődés abbamaradt. Már szeptemberben Esztergomban volt, ahol találkozott a legátussal. Az Ugrin kalocsai érsek által ekkor kiállít^{ott} oklevél semmilyen lényeges vonatkozásban nem mutat eltérést a beregi megállapodás pontjaitól, tehát semmi sem indokolta Pecorari Jakab részéről a korábbi feltételek megváltoztatását. Mindamellet érdeemes hangsúlyozni azt a többletet, amely a szeptemberi megerősítő oklevélben olvasható; ennek arengájában ugyanis II. András a magyar királyi oklevelekben példátlan engedékenységgel ismerte el a pápai befolyás jogosultságát Magyarországon; "Rex qui sedet in solis iudicii, teste rege Salamone, dissipat omne malum intuitu suo. Hunc regem sanctissime et recolende memorie intelligimus beatissimum Stephanum, gentis Ungarie primum regem, qui ad regni solium auctoritate propria noluit sublimari, sciens scriptum, quod nemo sibi sumit honorem, set qui vocator a Deo: et imo non a quolibet, set a vicario Jhesu Christi et Petri beatissimi successore, per revelationem divinam summo pontifici factam assumpsit regium diadema ... /Stephanus Rex/ provincias per episcopa-

tus distinxit, ecclesias mirifice ampliavit ... Nos igitur,
qui huius sancti Regis hereditario iure ^{per} Dei gratiam regni
solium obtinemus, cupientes predicti sancti Stephani in
devotione sancte ecclesie vestigia imitari, ^{nos et regnum}
^(provincie) per sollempnes nuntios petivimus, per legatum nostre sub-
veniri ..."¹⁶⁴

Ha a legátus nem is változtatott -- immár a pápai állásfoglalás ismeretében -- az augusztus 20-i feltételeken, a szeptemberi megerősítésben lényegében Magyarország pápai függőségét ismertette el II. Andrásal. Jakab valószínűleg csak előzetes megállapodásnak tekintette az augusztus 20-i egyezményt, s útja tényleges eredményét a szeptemberi okmányban látta megtestesülni, amit talán e fenti sorok is bizonyítanak.

Magáról a megállapodásról megállapíthatjuk, hogy ebben a legátus egy átfogó rendezés alapját kívánta lefektetni. A legfontosabb eltérés a király azon korábbi okleveleihez képest -- amelyek az egyház által kikényszerített ígéreteit tartalmazzák -- az, hogy a beregi egyezmény a kiváltságok mértékét, a királyi kötelezettségekre vonatkozó határidőket pontosan rögzíti, és egész tartalmát tekintve is lényegesen konkrétabb minden előzménynél. Különösen a sójövedelem kapcsán mondható ez el, ugyanis a szöveg erre vonatkozó részében ritkán tetten érhető leplezetlenséggel mutatkoznak meg az egyház gazdasági érdekei. Korábban II. Andrást elsősorban a zsidók és izmaeliták miatt érték támadások az egyház részéről, noha tagadhatatlan, hogy ez esetben is nagy súllyal estek latba a gazdasági tényezők. A Szentészék politikájának materiális mozzanatai azonban a

jelzett esetekben nem nyilvánultak meg ennyire konkrétan. Lényegében egy Európában erőteljesen érvényesülő, általános gazdasági tendenciáról volt szó döntően vallási köntösben. Erősítik a zsidóüldözés tisztán vallási jellegének látszatát azok a nagy egyházi fórumok, amelyek határozataikkal intézményesítették az erőszakos fellépést a zsidókkal szemben. Kiemelkedik ezek közül az 1215-ös negyedik lateráni zsinat, ahol a pápaság világhatalmának leg-erőteljesebb hangoztatása mellett igen tág teret kaptak a zsidók korlátozásával s olykor üldözésével kapcsolatos intézkedések. Az ezt követő évtizedek kisebb zsinatain mind gyakrabban volt központi kérdés a zsidók megkülönböztetése és teljes kirekesztése a társadalom valamennyi területéről. E zsinatok közül az 1227. évi narbonne-i és toledói, valamint az 1231. évi roueni és tours-i emelkedik ki határozatai szigorával, hiszen az amúgy is súlyos lateráni zsinati pontokat nemcsak megerősítették, hanem újabbakal is tetézték a katolikus hit védelme ürügyén.¹⁶⁵ Pusztán ezek alapján úgy tűnhetne, hogy Magyarországon II. Andrásnak az e zsinatok határozataival kapcsolatos közömöbössége vagy ellenszegülése váltotta ki az egyház reakcióját. E lehetőséggel szemben azonban a beregi egyezmény nyíltsága pontosan kijelöli az ellentétek valós forrását, és rámutat azok gazdasági természetű gyökerére. Nem sokkal a beregi egyezmény megkötése után megteszik az első lépéseket a hazai egyházi nagybirtok újonnan szerzett jogainak érvényesítése felé. Itt azt is meg kell azonban jegyeznünk, hogy erre csak a beregi eskünek a legátus jelenlétében történt

megújítása és megerősítése után került sor, ami ismételten arra mutat, hogy az augusztus 20-i megállapodást egyfajta előzetes megegyezésnek kell tekintenünk. Az első olyan oklevelek, amelyek az egyes egyházaknak juttatott sójővedelmeket külön-külön rögzítették, 1233. október 1-i keltűek.¹⁶⁶

Ez alapján kísérelhetjük meg pontosabban meghatározni a beregi egyezmény megkötésének időpontját, amely feltételezésünk szerint szeptember második felére, vagy inkább a hónap végére tehető. A bíboros bizonyosan Esztergomban tartózkodott szeptember folyamán. Szeptember 11-éről ismert két, itt kiadott oklevele. Vita forgott akörül, hogy kit illetnek meg a somogyi tizedek. Ezzel kapcsolatban ekkor hozott létre a legátus egyezséget a pannonhalmi apátság és a somogyi papság között.¹⁶⁷ Azt is tudjuk, hogy a királlyal szintén Esztergomban egyezett meg, miként itt adták ki az egyes egyházak sójővedelmeit rögzítő okleveleket is. Az ugyancsak valószínű, hogy Rogerius is ide tért vissza Rómából a pápa augusztus 12-én kelt válaszával. Arról semmit sem tudunk, hogy augusztus 20-át követően a király mikor oszlatta ezét hadait, és mikor indult el Esztergomba. Kedvező lehetőséget adna a megerősítés terminus post quem-jének megállapításához, ha Bertalan veszprémi püspöknek a beregi erődöből Esztergomba való megérkezéséről tudnánk valamit. Azt ugyanis nemcsak feltételezzük, hogy Bertalan az egyezmények létrejöttét követően Esztergomba ment, hanem okleveles adattal támaszthatjuk alá. Bertalan itt tett nyilatkozatot a legátus előtt, hogy a Szárszó faluban általa emelt kápolnával nem akarja sérteni a pannonhalmi apátság jogait.¹⁶⁸

Az oklevél azonban a kiadás keltében csak a szeptember hónapot tünteti fel, ami nem ad támpontot semmilyen további következtetés levonásához. A király második esküjének időpontját illetően ezek után csak azt az egy megfontolást vehetjük tekintetbe, hogy az eskü és a sójövodelmekről intézkedő oklevelek kibocsátása között semmi nem indokolja a nagyobb időbeli eltérést. Sőt, minden amellet szól, hogy a legátus a király ígéreteinek mielőbbi realizálását szorgalmazhatta. Számára ugyanis nem a királyra kényszerített eskü, hanem az egyezménybe foglaltak megvalósulása volt az eredményesség mércéje.

Bertalan püspök és Cognoscens kanonok -- mint láttuk -- a beregi erdőben elfogadtatták Bélával a II. András ígérte feltételek megtartását és ezek teljesítését trónrajutása esetére is. Az erről kiállított oklevélből értesülünk arról, hogy Béla mellett a pártjához tartozó főemberek is felesküdték erre. Itt bizonyosan többről van szó, mint az András-párti országos méltóságok esküje esetében. Nemcsak egy meglévő megállapodás egyik biztosítékát kell látnunk benne, hanem a sok vonatkozásban ellentétes politikai tényezőknek a legátus részéről való felismerését, aminek inkább a jövő vonatkozásában volt jelentősége. A hangsúly ebben az esetben valószínűleg nem a beregi egyezmény jóváhagyására esett, hanem a rendezés folyamatos érvényének biztosítására, azaz a szerzett jogok és előnyök tartósítására. Egészen nyilvánvaló, hogy a legátus magyarországi működése során felismerte a király és fia közötti ellentéteket, a két politikai párt meglétét. Ezért volt a jövő szempontjából is feltétlenül szükséges biztosítékot szerezni a

megállapodások huzamos érvényben maradására. Ugyanakkor az is valószínű, hogy a legátus inkább Bélát illetően fűzött reményt azabott feltételei teljesüléséhez. II. Andrással és táborával kapcsolatban a korábbi tapasztalatok alapján nemigen lehettek illúziói. Béla szembenállása apja birtokadományozó gyakorlatával, korábbi birtokrestaurációs kísérletei -- amelyek az egyház egyetértésével és támogatásával találkoztak -- megfelelő alapot kínálhattak a vele és későbbi trónra kerülésével kapcsolatban táplált reményekhez. Ezért volt nagy jelentőségű Pecorari Jakab számára a beregi egyezmény Béla és pártja általi megerősítése.

A megegyezés létrejöttével és a hozzá fűződő intézkedések megtételével úgy tűnhetne, hogy sikeresen zárult a legátus itteni működése. Pecorari Jakab azonban csak 1234 márciusa körül hagyta el az országot, aminek főként az lehetett az oka, hogy a fenti eredmények ellenére sem sikerült alapvető változást előidéznie a hazai viszonyokban. Ennek már az 1233-as őszi események sem kedveztek. A Babenberg Frigyes-sel szembeni, már említett háború, amelyben Béla mellett II. András is részt vett, valamint az ezt követő békekötés nem tették lehetővé a bíborosnak, hogy előbbre vigye a beregi megállapodások pontjainak megvalósítását. Úgy véljük, hogy ennek okai a tényleges körülmények nehézségein túl, sokkal mélyebben rejlenek.

A tagadhatatlan diplomáciai ügyességgel ténykedő Pecorari Jakab a beregi egyezménnyel, valamint az azt kiegészítő intézkedésekkel paprón olyan gazdasági és politikai pozíciók megszerzését biztosította az egyház /a pápai hatalom

és a magyarországi klérus/ számára, amelyek tényleges elfoglalásának semmilyen értelemben nem voltak meg az alapjai. A sókereskedelemben szerzett kiváltságok, az egyházi bíróságok illetékességének kiszélesítése látszólag az egyház magyarországi hatalmának zenitjét jelzik, valójában azonban szögesen ellentmondanak azoknak a belső változásoknak, amelyek immár több mint két évtizede fel-feltűntek a gazdaságban és a társadalomban egyaránt. A belső fejlődés jelei a világi birtok gazdasági és politikai súlyának megnövekedésével szemben sokkal inkább az egyházi hatalom lassú háttérbe szorulását vetítik előre, mintsem megerősödését alapozzák meg. Hogy 1233-ban mégis ilyen mérvű eltolódás történt az egyház javára, azt nagymértékben külső tényező eredményezte, mégpedig az, hogy a pápai hatalom Magyarországon hatékonyan érvényt tudott szerezni befolyásának. Politikai értelemben kedveztek ennek azok a körülmények, amelyek az Aranybulla-kori társadalmi mozgalmakat kísérték, aktuálpolitikai szinten pedig az eltérő koncepciót képviselő II. András és Béla ifjabb király viszálya, valamint az ezzel összefüggő pártharcok. A gazdaság terén az államháztartás átalakításának átmeneti stádiumára jellemző bizonytalanság és gyengedég adott jó alkalmat a beavatkozásra. A királynak sem politikai, sem gazdasági értelemben nem voltak meg azok az eszközei, amelyekkel hathatósan felléphetett volna a Szentszéknek a magyar királyság érdekeit sértő törekvéseivel szemben. A legátus sikerei tehát inkább csak a felszínen jelentkező, a pillanatnyi körülmények kihasználásából született diplomáciai sikerek, semmint a

tényleges gazdasági és társadalmi folyamatok tendenciáinak megfelelő, vagy azokat erőteljesen befolyásolni képes eredmények. Talán akkor is a beregi pontok megvalósulásának irrealitására kell gondolnunk, amikor azzal a ténnyel szembesülünk, hogy a legátus feleskette a magyarországi főpapokat is az egyezmény megtartására.¹⁶⁹ Valószínű, hogy Jakab működésének eredményeként a magyarországi egyházi nagybirtokosság kedvezőbb helyzetbe került, mint a korábbi években bármikor volt. Ezek az elsősorban gazdasági téren jelentkező vagy kilátásba helyezett, bizonyos fokig talán már ekkor realizálódott előnyök csökkenthették a hazai egyházi erők aktivitását II. Andrással szemben. Az nem valószínű, hogy a bíboros a hazai egyházfőkkel kapcsolatban a gazdasági előnyök megvédésének készségében kételkedett, sokkal inkább attól kellett tartania, hogy az eretnekekkel, az államháztartásban alkalmazott zsidókkal és izmaelitákkal vagy éppen magával a királlyal szemben nem fognak kellő állhatatosságot tanusítani. Itt ugyanakkor azt is megjegyezhetjük, hogy a pápai világpolitika tendenciái és a magyarországi egyházi körök személyes törekvései nem estek feltétlenül egybe. A hazai egyháznagyok gazdasági kiváltságaik biztosítottasága esetén kisebb elszántságot mutathattak a hit tisztaságának védelmében vagy az egyház egyetemes uralmának megvalósításában. Figyelemreméltó ezzel kapcsolatban, hogy Jakab legátus nem Róbert esztergomi érseknek adott felhatalmazást a beregi pontok megszegése esetén kimondandó interdictumra -- holott 1232-ben erre ő volt illetékes --, hanem az idegen származású, a bíboros által frissen boszniai püspökké emelt János dominikánus szerzetesnek. Nem vitás, hogy János püspök messzemenően alkalmasnak tűnt a királlyal

szembeni kérlelhetetlen fellépésre. Püspökségében aggasztó méreteket öltött az eretnekség, és így különösen érdekelt volt a király e téren tanúsítandó aktivitásában.

A domonkos rendhez való tartozása és német származása révén mentes volt azoktól a kötöttségektől, amelyek a magyar főpapok állásfoglalásait és működését befolyásolták. Mindenesetre szembetűnően mutatja a magyar főpapok és János püspök eltérő helyzetmegítélését, hogy amikor a boszniai püspök a legátus távozását követően 1234 júliusában ki-
mondta az interdictumot, Róbert érsek nem hirdette ki azt, sőt, fellebbezett ellene a pápához.¹⁷⁰

A legátus^a Bélától szerzett ígéretekkel, az egyháznagyoknak a beregi egyezményre való felesketésével és János boszniai püspök meghatalmazásával igyekezett működése eredményeinek fenntartásáról gondoskodni. Ezt követően eljárta még néhány kisebb egyházi ügyben, majd abban a hiszemben, hogy mindent elrendezett, 1234. március 9-a után elhagyta az országot.¹⁷¹

A lombard kérdés II. Frigyes császár és a Szentszék diplomáciájában

A palestrinai püspök további diplomáciai működését 1236-tól lehet újra pontosan megrajzolni. A hazánkból való 1234-es távozását követő két évben hallgatnak róla a szentszéki és az európai források. Semmi esetre sem szabad azonban lemondanunk arról, hogy legalább hozzávetőleges képet ne adjunk ezen időszak eseményeiről. Két megfontolás azt valószínűsíti, ugyanis, hogy e két év

eseményeinek felidézése Pecorari Jakabbal kapcsolatban is adhat értékes, diplomáciai pályafutása egészének megítélése szempontjából hasznosítható ismereteket. Az első az, hogy a bíboros, mihelyt a forrásokban ismét megjelenik, azonnal az események központi figurájaként tűnik fel, s szerepének megértéséhez nélkülözhetetlen a felső-italiai helyzet ismerete. Más szempontból azért tartjuk indokoltnak az előzmények áttekintését, mert véleményünk szerint éppen ezekben a fejleményekben rejlenek Pecorari Jakab időleges háttérbe szorulásának okai, majd e körülmények hirtelen megváltozása magyarázza gyors előtérbe kerülését. Egy további megfontolásként azt is megemlíthetjük, hogy a császár és a pápa viszonyának 1232--1236 közötti alakulása legalább egy ponton összefüggésbe hozható Pecorari Jakab magyarországi működésével -- éppen a beregi egyezmény 1233 szeptemberi megerősítése kapcsán --, ami talán ismételten csak azt erősíti, hogy ne tekintsünk el a pápai diplomácia e rövid szakaszának vázlatos ismertetésétől.

Pecorari Jakab és Ottó kardinális az 1232. május 13--14-i békében 1232. július 12-két szabta határidőként a vitás ügyek elintézésére.¹⁷² A következő hetek, majd hónapok eseményeit a feleknek az e határidővel kapcsolatos eltérő érdekei határozták meg. Míg a lombardok szándékának az felelt meg leginkább, hogy az elintézendő ügyeket a két legátus közreműködésével oldják meg, a császár ezzel szemben a tárgyalások hátráltatásával és megakasztásával az általa is elfogadott szentszéki bíróság fóruma elé kívánta

vinni a problémákat. Ennek okát nyilvánvalóan a legátusok részrehajlásában kell keresnünk.¹⁷³ A lombard szövetség vezetői valószínűleg kevesebb reményt táplálhattak a konzisztórium egyoldalú jóindulátval kapcsolatban, mint amit a két lombard származású legátus esetében tapasztaltak.

II. Frigyesnek mindenesetre sikerült elérnie célját. Miután a legátusok először szeptember 29-re módosították a határidőt, július 12-én a pápa november 1-ében állapította meg a tárgyalások kezdetét.¹⁷⁴ Az idő múlásával nőttek II. Frigyes esélyei egy számára kedvező döntőbírószági ítéletre, ugyanis 1232 nyarának végén a pápa arra kényszerült, hogy a rebellis rómaiakkal szemben a császár fegyveres segítségét kérje.¹⁷⁵ Az ősszel elkezdődött tárgyalások rendkívül lassan és vontatottan haladtak. A későbbi fejlemények ismeretében megkockáztatható, hogy ennek okát a kúria bizonyos fokú megosztottságában keressük. A pápa a római bonyodalmak miatti szorultságában arra kényszerült, hogy a Frigyes-sel szemben mérsékeltebb magatartást tanúsító bíborosok állásfoglalására is tekintettel legyen. Nincs okunk azonban kételkedni abban -- ismét csak pontifikátusa egészét tekintve véve --, hogy IX. Gergelyhez lényegesen közelebb állt a volt legátusok császárellenessége, mint a bíborosok egy részének egyezkedő szándéka. Az 1233. június 5-én kihirdetett kúriai ítélet hozzávetőleg ezeknek a megfontolásoknak köszönhető.¹⁷⁶ A császár szempontjából legfontosabb kérdésben nem született döntés, azaz továbbra is szabályozatlan maradt Felső-Itáliának a birodalomhoz való államjogi viszonya, megakadályozva ezzel a Hohenstaufok szilárd lombardiai uralmának kiépítését és törvényesítését. Ugyanakkor csáló-

dást okozott a kúria döntése a lombard szövetség városainak is, nem beszélve arról, hogy ha a szövetségben egyesek a legátusok elmúlt évi működésére emlékezve netalán tán tápláltak is még illúziókat a Szentezék jóindulatával kapcsolatban, ezek a remények most szertefoszlottak. Az ítélet szerint a lombardok vétkesek a császár Ravennába összehívott birodalmi gyűlésének akadályozásában, amelyre kötelesek elégtételt adni az uralkodónak, valamint vállalniuk kell egy 500 főből álló szentföldi sereg fenntartását két éven keresztül. Az ítéletlevél a továbbiakban kölcsönös megbocsátást, a "tartós béke sértetlen megőrzését" írja elő, de a lombardok számára oly nagy fontosságú kérdésben, mint a szövetség biztonságának császári garantálása, nem tartalmaz semmit. Holott éppen e téren lehettek a legnagyobbak a várakozások, miután az előző évben a legátusok elvben elfogadták azt a lombard indítványt, hogy a német király és a fejedelmek kísérete átvonulás esetén is csak 100--100 fős felfegyverzetlen lovagi csapat lehet. A döntőbíróági ítélet legfontosabb tanulsága tehát, hogy a kúria állásfoglalása nem esik teljesen egybe a pápa s az ő egyetértésével működő lombardbarát legátusok nézeteivel.

E megállapítást igazolják a június 5-ét követő események is. Nem sokkal később ugyanis a pápa a lombard szövetség képviselői előtt kifejtette, hogy a béke nem vonatkozik a császárhű lombard városokra, azaz lehetséges olyan háborút viselni a császárpárti városok ellen, amely nem érinti a császár hatalmát.¹⁷⁷ IX. Gergelynek ez az állásfoglalása merőben ellentétes a döntőbíróági ítélet

tartalmával, hiszen ott a lombard szövetséget arra kötelezték, hogy a császárhű városok, helyek és személyek -- egyháziak és világiak -- számára egyaránt sértetlenül őrizték meg a tartós békét, s minden velük szembeni gyűlölelettől, rosszakarattól, jogtalanságtól és sérelemtől tartózkodjanak.¹⁷⁸ Ebben az esetben a pápa bizonyosan önállóan, azaz a kollégium egészének mellőzésével járt el. A döntőbírótság pápai értelmezése szerint egy észak-itáliai guelf--ghibellin háború idején a császár semleges-ségre lenne kárhoztatva, minthogy vele szemben nem sértené meg a lombard szövetség az érvényes megállapodásokat.

IX. Gergely szándéka a császár erejének megosztása és hatástalanítása, nem pedig a vele való hosszú távú megbékélés.

Hasonló törekvések vezették a döntőbírósgáti ítélet után II. Frigyes is. Halogatva az ítélet elfogadását, a pápa megkerülésével a bíborosokhoz fordult, felpanaszolván, hogy a pápa a lombardok tömeges túlkapásaiért nem igyekezett őt kellő elégtételben részesíteni, döntése nincs tekintettel a személye és a birodalom iránti köteles tiszteletre, s önkényes intézkedése nem szolgálhatja az egyház javát sem. Ugyanakkor reménykedik abban, hogy a bíborosok tanácsával megegyezést lehetne elérni.¹⁷⁹ Valószínűleg itt tapasztalhatók először Frigyes olyan irányú szándékai -- amelyek meghatározók lesznek az elkövetkező tíz évben --, hogy egy bíborosi ellenzék mozgósítása révén tegye cselekvőképtelenné a pápát. Rendkívül értékes bizonyítékot szolgáltat IX. Gergely felháborodott válaszlevele arra, hogy valóban éles

ellentétek szabdalták szét e hónapokban a bíborosi testületet, mert bár dühödt méltatlankodással utasítja vissza a császár rágalmait -- tudniillik, hogy a döntőbírósi ítélet nem a bíborosok tanácsának figyelembevételével született volna --, mégis hajlandóságot mutat arra, hogy az eljárást újból lefolytassák.¹⁸⁰ Gergely pápa készsége mögött -- amelyben egy veszélyes precedens teremtésének lehetősége is megvolt -- a kollégium megosztottságát, a császárbarát frakció nyomását sejthejtük. A bíborosok és a pápa közötti szakadék mélységére utalhatnak azok az adatok, amelyeket Ferdinand Fehling közölt a bíborosok 1233-as tartózkodási helyeiről. Néhány bíboros határozottan kerüli az együttműködést a pápával. Amikor Gergely augusztusban Anagnina költözik, az addig ott tartózkodó bíborosok Rieti-be vonulnak.¹⁸¹ Legfeljebb 1233 novemberében van újból a pápa mellett a kollégium,¹⁸² amelyben kétségtelenül szerepet játszott a császárral szembeni ellentétek megoldódása. Ez egy teljesen váratlan körülménynek köszönhető. A pápának az a levele, amelyben az újratárgyalásra vonatkozó készségét kifejezi, 1233. augusztus 12-i keltezésű. /Ugyanezen a napon kelt a pápa három magyar vonatkozású, a beregi egyezmény létrejöttével kapcsolatos oklevele is! / A császár anélkül, hogy tudomást szerzett volna IX. Gergely ilyen irányú hajlandóságáról, augusztus 14-én ratifikálta a döntőbírósi június 5-i ítéletét. Erről tudósító okmányában kifejezésre juttatta, hogy a pápa és a bíborosok határozatainak mindenkor engedelmeskedni fog.¹⁸³ Ezen a ponton felmerül az a lehetőség, hogy a beregi egyezmény létrejöttének az előzőekben ismertetett

vázlatához egy újabb adáskot nyerjünk 1233 nyarának itáliai diplomáciai fejleményeiben. Rogerius 1233 augusztusának elején referált IX. Gergelynek a legátus magyarországi tevékenységéről. Bizonyos, hogy ez augusztus 12-e előtt történt, hiszen e napon már a pápa instrukcióit tartalmazó levelek is kézben vannak. Visszagondolva a három oklevél tartalmára /1. a király fogadja el a legátus feltételeit, hogy elkerülje a súlyosabb egyházi büntetést; 2. a legátus felhatalmazást kap az excommunicatio és interdictum kimondására a király makacssága esetén; 3. a legátus a királlyal és fiaival szemben ne alkalmazzon excommunicatiót./, azokból a szentszéki magatartás bizonyos fokú óvatosságára következtethetünk. Ismerve az itáliai közvetlen körülményeket is ezt teljesen indokoltnak kell tartanunk. A pápa szempontjából igencsak megfontolandó lehetett a legerősebb fegyver alkalmazása akkor, amikor éppen az erőpolitika túlhajtása miatt kerültek veszélybe a császárral szemben elért diplomáciai eredmények, s amikor veszedelmes meghasonlás támadt az egyház legszűkebb vezetésében e politika miatt. Korábban annak a véleményünknek adtunk hangot, hogy az augusztus 20-i beregi egyezmény ezeknek az instrukcióknak a figyelembevétel nélkül született meg. Nem tudjuk, hogy Rogerius mikor érkezett vissza Magyarországra, s mikor számolt be Pecorari Jakabnak útjáról. Egészen bizonyos, hogy hozott a császárhoz fűződő viszonyra, a kollégiumon belül tapasztalható ellentétekre vonatkozó információkat. Azt nem állíthatjuk, hogy Rogerius a császár augusztus 14-i ratifikációs okmányáról is tudomást szerzett még Itáliában, bár annak lehe-

tőségét sem lehet kizárni. Az azonban elég valószínűnek tűnik, hogy az egyezmény szeptemberi megerősítésekor már Pecorari Jakab előtt is ismertek az Itáliában történtek. Márpedig ezek fölöslegessé tettek minden további óvatosságot; a császár engedelmeskedése a leghatározottabb igazolását adta IX. Gergely addigi lépéseinek, elhárította egy újabb esetleges itáliai konfliktus veszélyét, végül -- s az előzőekből következően -- módot adott a bíborosi opozíció gyors leszerelésére.¹⁸⁴ Ebben az esetben pedig talán a legkézenfekvőbb magyarázatára akadtunk a beregi egyezményt megerősítő oklevél arangájában olvasható határozottságnak, a pápai függés jogosultsága elismertetésének. Nem arról van szó, hogy e feltétel -- az itáliai információk ismerete és hatása -- indokolhatja kizárólag az oklevél sorainak élességét, hiszen Pecorari Jakabtól, az egyházi univerzalizmus szélsőséges hívétől nem idegen magatartásról van szó, a pontos körülmények feltárásakor azonban e tényezővel mint igen valószínű lehetőséggel érdemes számolnunk.

A továbbiakban, anélkül, hogy a korábbiakhoz hasonló részletességgel ismertetnék a Lombardia körüli bonyodalmakat, igyekszünk röviden összefoglalni a császárság és pápaság viszonyának 1234--1236. közötti alakulását.¹⁸⁵

Annak ellenére, hogy 1233 augusztusában IX. Gergely politikája igazolást nyert, mégis a mérsékeltabb irányzat térnyerése figyelhető meg az elkövetkező időkben. 1233 őszétől 1235 őszéig viszonylagos nyugalom tapasztalható Itáliában, időnként pedig határozottan jó a kapcsolat IX. Gergely és II. Frigyes között. Erre a békésebb periódusra a felek pillanatnyi érdekei, a belső gondok megoldásának

szüksége biztosított lehetőséget. Előfeltételként azt jelölhetjük meg, hogy a császár elhalasztotta a lombard kérdés drasztikus megoldását, és kifejezésre jutatta, hogy a pápai döntőbírótság illetékességét a továbbiakban is elismeri.¹⁸⁶ Legfőbb gondja a német területek problémáinak elintézése, fia, Henrik német-római király hatalmának megdöntése. Frigyes nem nélkülözhetette a német fejedelmek fegyveres támogatását Itáliában, ezért a fia és a fejedelmek közötti harcban az utóbbiak oldalára állt. 1235-ben -- biztosítva az egyház támogatását is -- II. Frigyes legyőzte Henriket, letetette trónjáról, s börtönbe vetette. Frigyes e lépése visszafordíthatatlanná tette Németország szétdarabolódását, s végképp utat nyitott a 13. század második felében tetőpontra jutó anarchiának.

A pápa visszaszerezve tekintélyét igyekezett egységet teremteni a kollégiumon belül. Ideiglenes mérséklete, a bíborosoknak tett, az egyházi birtokok fölötti rendelkezéssel kapcsolatos engedményei határozott javulást hoztak. Különösen azokban a hónapokban élvezi a császárbarát bíborosok támogatását, amikor 1234 nyara végén a pápai és császári csapatok fegyveres együttműködésével verik le a lázadó rómaiakat. A Szentszék figyelme ekkor szintén Németországra irányul. Az egyház támogatta a császárt a VII. Henrik elleni hadjáratban, ugyanakkor nagy erőket vetett be az észak-német eretnekkel szemben. A brémai püspök ellen fellázadt fríz parasztokkal szemben Marburgi Konrád dominikánus inkvizítor lépett fel. A német földön felháborodást kiváltó túlkapások miatt IX. Gergelynek korlátoznia kellett a démonkosok inkvizitori hatalmát.¹⁸⁷

Határozott passzivitás észlelhető a lombardok magatartásában is. Bár ezekben az években nem fenyegette őket a császár közvetlen támadása, az egyház és a birodalom meglepően harmonikus viszonya valójában komoly veszélyt jelentett számukra. Semmi sem adta ugyanis annak tanújelét, hogy a pápa részéről nem végleges politikai fordulat következett be, s a kuriában nem a császárbarát -- s bizonyos főkig lombardellenes -- körök fogják meghatározni a további politikát. Különösen akkor érthető a lombardok tartózkodó magatartása mind a császár, mind pedig a Szentesék irányában, ha a két hatalom római fegyveres együttműködésére gondolunk. Noha nincsenek ebből az időszakból Pecorari Jakabra vonatkozó adataink, abban bizonyosak lehetünk, hogy ezek az évek nem sok teret hagyhattak a bíborosnak jelentősebb diplomáciai szereplésre.

A helyzet megváltozása, az eddig jellemző nyugalom hirtelen felborulása 1235 őszén következett be. Az ellentétek kiéleződését eredményező eseményekben már központi szerepet kapott a palestrinai püspök. 1235 augusztusában Frigyes elintézve a német területek problémáit újra a lombard kérdés megoldását állította politikája tengelyébe. Megsértve azon korábbi ígéretét, hogy a lombard viszályban eláveti magát a kúria döntésének, levelében 1235. december 25-ig ad határidőt a pápának a probléma végleges elintézésére. Ugyanakkor a levélből az is kiderül, hogy a császár elvárja a birodalom javát szolgáló döntést.¹⁸⁸ Míg Frigyes ezidáig hajlandónak mutatkozott a lombard viszály jogi problémakénti kezelésére, ettől az időtől kezdve azt kifejezetten hatalmi kérdésként fogja fel, s a továbbiakban eszerint jár el. A pápa terméze-

tesen visszautasítja a császár diktátumát, és feltételen engedelmességet követel. Ugyanakkor fokozatosan támadást indít Frigyes ellen. Mind gyakrabban foglalkozik a szicíliai királyságban tapasztalható visszásságokkal,¹⁸⁹ s ismét felújítja a közvetlen együttműködést a lombardokkal. 1236 nyarán legátust küld Lombardiába a béke megteremtésének előmozdítására: Pecorari Jakabot. Jakab újbóli előtérbe kerülése világosan jelzi a politikai fordulatot IX. Gergely irányvonalaiban. Júniusban a pápa levélben közölte a császárral Jakab legátusi kinevezését, elutasítva egyben Frigyesnek azt a korábbi kérését, hogy a lombard ügyben az antiochiai pátriarka járjon el.¹⁹⁰ Jakabnak nem volt hosszú időre szüksége ahhoz, hogy újra bebizonyítsa diplomáciai ügyességét s egyben eltökélt császárellenességét. Júniusban feltűnt szülővárosában, Piacenzában, és sikeresen megbuktatta a várost 1232 óta kormányzó ghibellin pártot. A guelf párt természetesen az önálló lombard politikát s a Szentszékkal való együttműködést követte ezután Piacenzában is.¹⁹¹ Piacenza átpártolása súlyos csapást jelentett Frigyesnek. Amíg a város a császárpárt kezén volt, Frigyes a lombard szövetség centrumában a városok egy viszonylag kompakt töbmjére támaszkodhatott /Pávia, Cremona, Piacenza, Parma, Modena, Reggio, Mantova, Verona/. Jakab a legátusi felhatalmazást arra használta fel, hogy őket verjen a császárhoz városok e töbmjébe. Működése eredményeként sikerült Mantovát is a lombard szövetség oldalára vonnia, majd Modena megnyerésével próbálkozott.¹⁹² Eközben váltig a béke helyreállításának jelszavát hirdette. A pápa, aki nem vesz tudomást a legátus császárellenes machinációról, szinte dicsőítő-
szóval

kat zeng mindvégig elfogulatlanságáról és pártatlanságáról.¹⁹³ Frigyes természetesen egészen másként vélekedett a pápa "békekövetének" eljárásáról, s kifogásainak IX. Gergelynél is hangot adott,¹⁹⁴ aki több levelében is a legátus igazolására törekszik. Ez ismételten csak arra mutat, hogy a palestrinai püspök és az egyházfő politikai nézeteiben nemigen lehettek eltérések. IX. Gergely is úgy vélekedett a béke megteremtését célzó legátusi feladatról, hogy ennek kereteit a császár és a ghibellinek gyengítésére, az egyház lombardiai térnyerésére kell kihasználni. A későbbiekből majd kitűnik, hogy a bíborosok többsége nem osztja ezt a nézetet, de 1236 őszén, amikor a császár kihívó magatartása ürügyet szolgáltatott az egyház hathatós beavatkozására, a pápa -- a legmegfelelőbb személyt, Pecorari Jakabot állítva előtérbe -- nem hagyta kihasználatlanul a kínáló alkalmat. Tudomást sem véve a császár panaszainak tartalmáról, továbbra is ^abéke bajnokának tünteti fel legátusát.¹⁹⁵ Noha maga Gergely pápa is arra számított ezen előzmények után, hogy II. Frigyes nem fog tárgyalásokba bocsátkozni bíborosával¹⁹⁶ -- ami be is következett --, egy következő indulatos levelében mégis a császárt teszi felelőssé a tárgyalások meghiúsulásáért.¹⁹⁷ Amellett, hogy ebben a bulában is kitér a legátus védelmére, Gergely most nyíltan támadásba megy át. A levél sorai a pápai univerzalizmus igényének egyik legtisztább deklarációját tartalmazzák. Az elfogultsággal vádolt legátus védelmére a következőket hozza fel: nem teheti a legátust gyanússá a császár előtt származása, mert az ember értéke független szülőhelyétől,

éppen az ember nemesítheti meg a szülőhely elfogultságát, továbbá nem igaz, hogy a püspök magatartását rekonstruáló kapcsolatai befolyásolták, hiszen azáltal, hogy az egyházi rendhez csatlakozott, megszabadult azoktól a kapcsolatoktól, amelyek szülővárosához és rokonságához fűzték stb.¹⁹⁸ A továbbiakban, immár elszakadva a pillanatnyi helyzettől, indulatos vádak sorát zúdítja a pápa az Istentől rendelt világuralmát kétségbevonó és veszélyeztető Hohenstauf uralkodóra. Kifejti, hogy a pápa Constantinus kora óta a leg-
a császárság pápai ajándék, a császár a pápa kreatúrája,
főbb uralkodó a földön, akinek éppen ezért a pápa ellenőrzése alatt kell állnia; így a palestrinai püspök tevékenysége nem tekinthető túlkapásnak, hanem az csak az egyház Istentől rendelt hivatásának megnyilvánulása; az egyházi döntőbírátság legutóbbi fenntartás nélküli elismerése a megátalkodottság leplezésére szolgált, a szicíliai panaszok orvoslására tett ígéret merő képmutatás, Sziciliában a klérussal kapcsolatos királyi jogok gyakorlása az egyházi hatalom bitorkodása, a Frigyes megátalkodottsága az oka az 1230-ban kötött béke felbomlásának. E kinyilatkoztatás azt mutatja, hogy a pápa ekkor kész volt a tárgyalások helyett a fegyveres összeütközést is vállalni. Hogy ez ekkor mégsem következett be, ennek magyarázatát több okban kereshetjük. Frigyes 1236 őszén fegyverrel lépett fel Lombardiában, a néhány hét alatt meghódította Bergamót, és sikerült Mantovát is visszaszereznie. E gyors katonai sikerek ellenére sem változott meg azonban a lombardiai helyzet. Frigyes nagyjából helyreállította a Jakab legátus működésekor ezenvedett károkat, a győzelme hatására valószínűleg tekintélyét is visszaszerezte lombard hívei előtt. Ekkor rugalmasan

megváltozik a Szentszék magatartása. Novemberben ugyanis Pecorari Jakabot visszahívják, s helyére két méreékelt bíboros, Tamás és Rainald püspökök léptek. Az előzmények ismeretében a fordulat némiképp meglepő. Frigyes fegyveres fellépésére természetesebb reakció lett volna az egyházi propaganda hangjának élesedése, vagy éppen a császár kiközösítése, mint a visszavonulás. Az események ilyen való alakulásának indokát -- Ferdinánd Fehling kutatása nyomán¹⁹⁹ -- ismét csak a kúria belső viszonyaiban kell keresnünk. Anélkül, hogy a későbbiek részletes ismertetésébe bocsátkoznánk -- hiszen az újabb nyugalmi időszakban Pecorari Jakab ismét háttérbe szorul --, néhány fontos mozzanatot érdemes kiemelnünk.

A császár a Szentszék meghátrálása után még kevésbé hajlandó elfogadni a döntőbírószági eljárás felelevenítését. Noha az új legátusok működésével sokat javul a birodalom és a pápaság viszonya,²⁰⁰ Frigyes hatalmi kérdésekben nem mutat hajlandóságot többé arra, hogy ezeket jogi keretek között oldják meg. A bíborosok többsége ezért a pápára és a szélsőségesebb kardinálisokra hárítja a felelősséget. Ekkor utóljára kerül felszínre a méreékelt irányzat IX. Gergely pontifikátusa alatt. Noha általában rendkívül nehéz a kollégiumon belüli viszonyokról még megközelítően pontos képet is adni, ez esetben mégis olyan forráshoz nyúlhatunk, amely biztos eligazítást ad, nevezetesen a Colonna családból származó ^{János} bíborosnak az ekkor Angliában legátusként működő Ottó bíboroshoz intézett leveléhez.²⁰¹ Ottó annakidején Jakab mellett volt legátus Lombardiában, s akkor a császárellenes frakcióhoz tartozott. Nem tudunk választ adni rá,

hogy ekkor milyen állásponton volt, s hogy milyen hatást gyakoroltak rá János bíboros sorai. A következőkben röviden ismertetjük a levél tartalmát:

Mind mélyebbre és egyre inkább meggondolatlanul merül el az anyaszentegyház az áradatban, s önként, csupán két személy ösztönzéséből s egynek a beleegyezésével veti magát a farkasok torkába.²⁰² A szabadság elvész, szolgaság kezdődik, a szentség fénye kialszik, az egyházi birtok szolgálánnyá lesz lealázva, fogság fenyeget, az egyház tiszteletét megvetik, zűrzavar készül, fegyverkeznek a békétlenség erői, a béke szószólói elmenekülnek, nincs gondjuk a bíborosok és a többiek felháborodására, a kollégium megoszlik, az ügyek elintézetlenek, a sürgetőket szavakkal hitegetik, míg a folytonos várakozásba bele nem fáradnak. Szerencsések van, hogy a távoli országban mentesültek a kínoktól, hogy népetek és egyházatok romlását nem látjátok, elkerülitek a mindennapi szenvedéseket és a szüntelen csapásokat. Amint már gyakran megkíséreltük régebben is, orvosolni igyekeztünk ezt a helyzetet, s lám, gyalázatosan cserben hagytak bennünket. Hasztalanok tanácsaink ott, ahol az önkényt nem lehet féken tartani az értelem zabolájával, hanem az heves vadságban a feneketlen szakadék felé siet feltartóztatlanul.²⁰³

A legátus -- néhol talán túlzó -- szavaiból egyértelműen kitűnik, hogy a pápa a bíborosok jelentős részének támogatását nélkülözi. Az is igen valószínű, hogy közülük a kettő közül, akinek a tanácsára "a farkasok torkába készül vetni magát az anyaszentegyház", az egyik a palestrinai püspök, Pecorari Jakab volt. Ha János bíboros számai

a kollégiumon belüli viszonyok megközelítőleg is valós arányait fejezik ki, akkor azonnal érthetővé válik, hogy miért tűnt el ismét egy időre a diplomácia színteréről Jakab bíboros, s hogy miért hátrált meg 1236 végén a pápa a császár előtt. A kúrián belüli krízis mélységére következtethetünk más adatokból is. Frigyes 1237. november 27-én Cortenovánál fényes győzelmet aratott a lombard szövetség csapatai fölött. Milano, Brescia, Alessandria és Piacenza kivételével minden lombard város a császár kezére került. A császári sereg győzelme veszedelmes fenyegetést jelentett a pápának. Mégsem található komolyabb tiltakozás Frigyes eljárásával szemben IX. Gergely ekkori okleveleiben. A bíborosok többsége a cortenovai csata után is a megbékélést kívánta. Jellemző, hogy amikor 1238 januárjában Frigyes egy, a zsákmányolt győzelmi jelvényeivel megrakott kocsit küld Rómába, azt a pápa tiltakozása ellenére, a bíborosok közreműködésével állítják ki a Capitoliumon.²⁰⁴ Igen hosszú időre volt tehát szükséges IX. Gergelynek, hogy újra visszacserezze cselekvési lehetőségét. Első kísérletét 1238 nyara elején tette; jellemző, hogy ismét csak Pecorari Jakab mozgósításával. A palestrinai püspöknek Lombardiára, Provence-ra és Dél-Franciaországra érvényes legátusi kinevezést kívánt adni, amitől végül a császár erélyes tiltakozására kénytelen volt elállni.²⁰⁵ A káplánját, Gregòrio da Montelongo-t küldeni Lombardiába. Néhány körülmény azonban hozzásegítette a pápát a viszonylagos egység helyreállításához s a Frigyeszel szembeni lépések megtételéhez. A császár ugyanis 1238 nyarán sikertelen kísérletet tett Brescia bevételére. Visszatetszést keltett a bíborosokban az is, hogy

Frigyes Szardínia trónját természetes fiának, Enziónak adta. Minthogy Szardínia addig pápai hűbérbirtok volt, e lépés megtántorította a mérsékelt kardinálisok táborát, s valószínű, hogy néhány bíborost sikerült is a pápának ekkor a maga oldalára állítania. Talán az lehet ez oka, hogy Frigyes 1239 márciusi kísérlete a bíborosok mozgósítására már semmilyen eredményt nem hozott. Pedig egy olyan egyházjogi teóriát vázolt fel a bíborosoknak, amelynek a gyakorlati megvalósulása nem állhatott távol a nemrég még a kúriai állapotok romlásán kesergő főpapok igényeitől. E szerint az elmélet szerint a bíborosi kollégium egyenjogú a pápával, akinek mindenkor együtt kellene működnie a kardinálisok testületével.²⁰⁶ Mindenesetre Frigyes e lépése már késeinek bizonyult, mert a kúriának az általa körvonalazott oligarchikus átalakításához nem sikerült megnyernie a bíborosok többségét, akik inkább behódoltak IX. Gergely monarchisztikus irányításának. Gergely pedig immár maga mögött tudva a kollégium jelentősebb részét döntő lépésre szánta el magát; 1239. virágvasárnapján /március 20./ másodszorra is kiközösítette a császárt.²⁰⁷

A császár kiközösítését követő diplomáciai lépések és az egyetemes zsinat kérdése

II. Frigyes exkommunikálásáról szinte egyenes út vezet a császárság és a pápaság közti heves diplomáciai és fegyveres harcokon keresztül a két hatalom végső meggyengüléséhez és pozícióinak elvesztéséhez. A történetek alaposabb vizsgálata arra mutat, hogy a küzdelem hevesége nem volt egyenletes, bizonyos időszakokban pedig a békítő, csillapító erők kifejezett

túlpúlyáról beszélhetünk. Az itáliai eseményeknek szinte alig van olyan szakaszuk, amelyben a szemben álló felek tisztán érdekeiknek megfelelően cselekedhettek volna, s függetlenítték volna ^(magukat) saját táboruk fékező, békülékeny csoportjaitól. E mindkét táborban jelentékeny létszámú mérsékelt köröknek azonban rendre vereséget kellett szenvedniük, mert működésüket végig az elbntétek hibás megítélése jellemezte. Eleve kudarcra volt ítélve minden olyan kísérlet, amely a szembenállás gyökerét kizárólag a szubjektív hozzáállásban vagy a tökéletlen jogi szabályozottságban kereste, s a megbékélést ezek megváltozásától, illetve megváltoztatásától remélte. A kortársak közül csak azok jutottak el annak felismeréséhez, hogy a két hatalom hegemonisztikus igényei kibékíthetetlenül állnak ezekben egymással, s mindkettő elemi érdeke önnön rendszere prioritásának elismertetése, akik áttanulmányozták az évszázados küzdelem lecsapódott érvkészletét, és ezeket alkalmazni tudták a változó politikai szituációk körülményeihez. Az ideológiai fegyverek felhasználása terén kétségkívül a pápaság volt előnyösebb helyzetben, viszont ezt sok esetben konkrét politikai és hatalmi eszközök bevetésével ellensúlyozni tudta a császárság. Egy bizonyos idő után mindkét hatalom felismeri, hogy jelentősebb sikereket csak úgy tud elérni, ha az ellenfél stratégiai erőforrásait is megpróbálja a maga oldalára állítani. Ezért keres a pápaság politikai szövetségeseket a császár hátában, a császár pedig ezért kísérletezik az egyház területi vezetésének megosztásával, illetve megnyerésével.

II. Frigyes itáliai centralisztikus igényei nemigen hagytak tereket más hatalmi törekvéseknek, céljai azonban kevésbé öltötték magukra egy pontosan kifejtett doktrína formáját. Így Frigyes lépéseinek indítékát inkább a pápa világi hatalmának tagadásában, semmint a maga itáliai uralmának elismertetésében jelöli meg, azaz nem egy pozitív rendszert állít szembe a teokrácia eszméjével, hanem annak érvényét vonja kétségbe. Míg a pápaság nyíltan a Hohenstauf-uralom felszámolására törekszik, addig a császár az egyház hatalmát egy szűkebb területre, a vallási életre igyekszik korlátozni. Nyilvánvaló azonban, hogy ha Frigyes e tekintetben célt tud érni, akkor hatalmát is könnyebb lesz egész Itáliára kiterjesztenie.

A felszínen jelentkező szembenállás mellett nem szabad figyelmen kívül hagyni a felső-itáliai városok magatartását sem. Ismeretes, hogy lombard városok egyaránt voltak a pápa és a császár oldalán is, s az ügyezintén, hogy egy-egy városon belül gyakran súlyos pártharcok dúltak, ami miatt a lombardok sokszor ingatag szövetségesnek bizonyultak. Érdekeik világosan szemben álltak mind a császár központosító szándékaival, mind a pápa világi hatalmával, s ez eleve meghatározta, hogy egyöntetű kiállást nem remélhetett egyik fél sem tőlük. Azok a tág, bizonyos fókig uniformizáló keretek, amelyeket bármelyik nagyhatalom esetleges győzelme rájuk kényszerített volna, nem felelt meg sajátos termelői, kereskedelmi különérdekeiknek. Bár ezek a specifikus érdekek a 13. század első felében nem, vagy alig kapnak hangot, objektíve azonban döntően befolyásolták e városok magatartását. Paradox helyzet: Itália városai többnyire

a béke hívei, hiszen a háborús terhek zömét nekik kell viselniük, mégis a 13. század háborúi nyomán kerülnek olyan helyzetbe, hogy a hegemoniára törekvő hatalmak kiesése után sajátos érdekeiknek megfelelően később önálló politikát folytathassanak. A kényszerű lavírozás olyan politikai tapasztalatok és diplomáciai képességek felhalmozását eredményezte a városi vezető rétegekben, amelyeknek birtokában utóbb az önálló politizálás lehetőségei fokozott mértékben bontakozhattak ki. Mindenesetre a 13. század első felében a szemben álló feleknek többnyire a béke híveiként kellett számolniuk a városokkal.

A fentieknek megfelelő helyzet alakult ki 1239 márciusa, Frigyes kiközösítése után is. Hiába sikerült ugyanis IX. Gergelynek ideiglenesen megszereznie az ítélet kimondásához a kollégium többségének támogatását, rövidesen ismét súlyos gondot jelentett számára a mérsékelt szárny leszerelése. A Frigyes elleni további lépéseknél számolnia kellett a kúriánⁱ belüli szakadással. Ugyanakkor a császár is várt a katonai akció megindításával, számára ugyanis kedvező feltételeket kínált a kúrián belüli viszály kiéleződése. Az 1239 márciusából és áprilisából ismert diplomáciai iratokban Frigyes éles különbséget tesz a pápa és a bíborosok között, április 20-i manifestumában pedig a pápa önkényes intézkedésének nevezi a kiközösítést, amit bizonyos lombard bíborosok tanácsára, a kardinálisok többsége ellenére mondott ki.²⁰⁸ Nem kétséges, hogy a lombard bíborosok említésekor Frigyes mindenekelőtt Pecorari Jakabra gondolt. Csakhogy a császár némileg túlbecsülte a kúriai ellentéteket, s most sem sikerült a pápával szembeni nyílt

fellépésre bírnia a bíborosokat. Közrejátszott ebben, hogy a pápa kezdeményezte diplomáciai akciók is sikeres^{ek}nek bizonyultak eleinte. Elsősorban Pecorari Jakabnak, Sinibaldnak, a lucinai Szent Lőrinc egyház bíborospapjának és Gregòrio da Montelongo pápai káplánnak sikerült új szövetségeseket szerezniük Lombardiában. Júliusban Velece és Genova ezzel kecsegteti a pápát, hogy megszerzik neki Szicíliát.²⁰⁹ A pápa ez esetben a propagandaháborúnál fontosabbnak tartotta a gyakorlati intézkedéseket, s 1239 nyarán úgy tűnt, hogy sikerül lépéselőnyre szert tennie. Ottó Candius bíboros 1237 óta Angliában tevékenykedett, s legfőbb feladata^{sz} volt, hogy az angol egyház anyagi erőiből szerezzen finansiális támogatást a császár elleni harchoz. Utóbb Gergely Pecorari Jakabot küldte el hasonló megbízatással Provance-ba és Franciaországba. Jakab franciaországi működéséről kevés biztosat tudunk, pedig majd másfél évig kellett ott tartózkodnia. Bizonyos, hogy feladatai döntő részt a császársággal kapcsolatos problémákkal álltak összefüggésben. Itáliát 1239 októberében hagyta el, akkor, amikor már a császár is a fegyveres összecsapásra készült, ezért a palestrinai püspök csak álruhában tudott Genovába menni, hogy onnan hajón folytassa útját.²¹⁰ A Jakab franciaországi tevékenységéről ismert adatok a bíborost ismét csak a pápai univerzalizmus eltökét, céltudatos harcosának mutatják. Provance-i működése idején VII. Raimund toulousi gróffal igyekezett egyezségekre jutni. Az albigensek pártolása miatt korábban kiközösített gróft minden korábbi büntetése alól felmentette annak fejében, hogy a gróf csapatok küldését igérte a pápa megsegítésére.²¹¹ A legátus Franciaország-szerte a császár ellen

agitált, sőt egy krónikás adat szerint a császári koronát is a francia királynak ajánlotta.²¹² E híradás hitelességét azonban némi kétkedéssel kell fogadnunk, mert más forrásokban nem talál biztos megerősítésre. Különösen a diplomáciai források tartalma mond ellent neki. Az idézett annales 1239-re teszi Jakab legátus indítványát, a korszak pápai oklevelei azonban ekkor még nem mennek ilyen messzire Frigyesel szemben. Arról nem is beszélve, hogy a kollégium sem ekkor, sem a következő években nem állt volna ki a császár letételének követelése mellett. Ha a tudósítás reális alapját keressük, akkor arra gondolhatunk legfeljebb, hogy IX. Gergely egy ilyen lépés megtételének lehetőségét igyekezett kipróbálni a francia udvarban. Erre a feladatra pedig nem találhattott alkalmasabb személyt Pecorari Jakabnál, aki a távlati tervek kivitelezésében is felhasználhatónak bizonyult volna. A híradás szerint Jakab más királyoknál és fejedelmeknél is sikertelenül kísérelte meg ugyanezzel. Berthold Sütterlin annak a véleményének adott hangot, hogy a bíboros Németország nyugati részén próbálkozhatott indítványához támogatókat szerezni.²¹³ Bár erre nincsenek biztos adataink, ám mint-hogy Jakab 1240 elején Lüttichben működött, ahol sikerült megakadályoznia egy császárpárti püspök jelölését,²¹⁴ nem lehet kizárni, hogy valóban szemben akarta állítani a német fejedelmeket II. Frigyesel. Mielőtt tovább vizsgálnánk a legátus franciaországi tevékenységét, hasznos áttekintenünk az itáliai fejleményeket.

Miután 1239 nyarára Frigyes előtt is világossá vált, hogy a kúria válságának elmélyítésére tett kísérleteivel nem sikerült megfosztania IX. Gergely cselekvőképességétől,²¹⁵ sőt, a

pápának megnövekedett lombardiai befolyása, fegyveres fellépésre szánta el magát. Frigyes mindenekelőtt az egyházi állam elleni támadásra készült. Csapatait 1239 őszén a spoletói hercegség és az anconai örgrófság határain vonta össze, hogy e területeket mint meg nem érdemelt hűbért visszafoglalja az egyháztól. Ezzel egyidejűleg minden lombardiai származású domonkos és ferences szerzetest kiűzetett a szicíliai királyságból, valamint halálbüntetést helyezett kilátásba mindazokkal szemben, akik pápai leveleket kísérelnek meg a királyságba juttatni.²¹⁶ Frigyes -- ugyan sikertelenül -- megpróbálta megakadályozni azt is, hogy a pápa Angliából pénzügyi támogatást kapjon. A pápával szembeni fellépést a III. Henrikhez és az angol nemességhez intézett leveleiben minden király és fejedelem közös ügyének tüntette fel.²¹⁷ Jóllehet Frigyesnek nem sikerült elszigeteltségéből kitörnie, mert Angliában Ottó bíboros, Franciaországban pedig Pecorari Jakab működése elejét vette, hogy e két hatalom valamelyikével is együttműködésre lépjen, 1241 elején mégis jelentősen javított helyzetén. Csapataival Lombardiából északról és királyságából délről Tusciát, a spoletói hercegséget és az anconai örgrófságot is elfoglalta, s az év tavaszára az egyházi állam egészen szűk területre szorult: csak Róma környéke, a déli campaniai területek és négy közép-itáliai város, Assisi, Terni, Perugia és Spoleto maradt a pápa kezén. Előrenyomulásával a katonai eredményeken túl azt is elérte, hogy a pápának újból nehézségei támadtak a rómaiakkal és a bíborosokkal, ami az egyházfőt 1240 májusa után a tárgyalások újrafelvételére kényszerítette. Ez év nyarának zűrzavaros eseményei jól

tükrözik a pápa és a kollégium egy részének eltérő törekvéseit. Gergely levelei inkább a harc folytatása iránti eltökéltségre mutatnak,²¹⁸ ám Frigyes sikerei, s a bíborosok nyomása mégis a tárgyalások felvételére kényszerítik. Június elején Colonna János és Rainald ostiai bíborosokat küldi a császárhoz, hogy egy fegyverszünet lehetőségéről tárgyaljanak. A két kardinális elfogadta a császár indítványát, hogy ellentéteiket egy, a pápa és a kollégium által összehívandó egyetemes zsinat elé vigyék,²¹⁹ Frigyes pedig kész volt a zsinatig fegyverszünetet kötni. A bíborosok valószínűleg azt is a császár értésére adták, hogy Campania esetleges megszállásával Frigyes megakadályozná további közvetítői működésüket. Rendkívül hű képet ad a bíborosok és a pápa közötti viták élességéről Matthaeus Paris egy ide vonatkozó híradása.²¹⁰ A krónikás által megörökített esemény valószínűleg 1240 júliusában, esetleg augusztusában történt, amikor a közvetítéssel megbízott két bíboros még a császárnál tartózkodott. Matthaeus beszámolója szerint amikor Pecorari Jakab arról értesült, hogy a pápa a császárral a következő év húsvétjára összehívott egyetemes zsinatig fegyverszünetet kötött, igen megütközve ezen, állítólag kishitűséggel vádolta Gergelyt, s azt is kijelentette, hogy asszonyi lelkűnek tartja, amiért hagyta magát ennyire kétségbe ejteni. Márpedig teljesen alaptalan az aggodalom akkor, amikor ő, a legátus egyedül Franciaországban annyi pénzt gyűjtött össze, ami akár egy éven át is lehetővé teszi a császár elleni háború lankadatlan és hathatós folytatását. A pápa hírét vévén a legátus felháborodásának, szörnyen megbánta és sajnálta, hogy tárgyalásokba bocsátkozott

Frigyessel, s visszahívta Colonna Jánost és Rainald mestert udvarába. Közölte velük amiatti szégyenét, hogy fegyverszünetet adott az egyház ellenségének, s János bíborost vissza akarta küldeni a császárhoz. Colonna Jánosnak tudatnia kellett volna az uralkodóval, hogy a pápa nem fogadja el a szerződést, s Frigyet ekkor és a jövőben is ellenségeként kezeli. A bíboros azonban tekintélyéhez méltatlannak tartva a hitszegés és az állhatatlanság e szavait szájára venni, s hírül adni egy olyan nagyméltóságú férfiúnak s hatalmas fejedelemnek, mint a császár, megtagadta a parancsot. Amikor a pápa erre indulatosan megjegyezte, hogy ez esetben nem tartja többé bíborosnak Jánost, a bíboros azt felelte, hogy akkor ő sem tekinti Gergelyt pápának. "Ezzel eltávozott, s barátból ellenséggé lett." -- zárja lakonikus rövid megjegyzésével Matthaeus e beszámolóját.

Ha nem is kell szó szerint hitelesnek tartanunk az angol krónikás fentebbi híradását, az mindenesetre nem tűnik valószínűtlennek, hogy Pecorari Jakab a maga franciaországi sikereit kihasználva igyekezett befolyást gyakorolni az agg egyházfőre. Ugyan arról nincs tudomásunk, hogy IX. Gergely nyíltan megszakította volna a tárgyalásokat -- vállalva ezzel a további fegyveres összecsapást --, az azonban kétségtelen: 1240 őszétől szakított az ellentétek békétárgyalások útján történő megoldásának politikájával. Ugyanakkor viszont elfogadta a császárnak az egyetemes zsinat összehívására vonatkozó indítványát, s augusztus 9-én a zsinaton való részvételre felszólító bullát tett közzé.²²¹ Ennek egy példánya IV. Bélához is eljutott.

E lépés a császár és a békepárti bíborosok sikerének tűnt. Frigyes, amint a korábbiakban már többször kifejtette, az egyetemes zsinatban látta azt a fórumot, amely korlátozhatta, sőt elítélhette volna a pápai Őnkényt, s amely teret adhatott volna az abszolutikus^(szti) kormányzással elégedetlen, háttérbeszorított bíborosok, egyháznagyok politikai törekvéseinek. A zsinat összehívása mérsékelte a kolégium ellentéteinek élességét, s csökkentette a közvetítésre kész kardinálisok pillanatnyi aktivitását is, hiszen a végső rendezést ettől kezdve mindenki a legfelsőbb fórumtól várta. Valójában azonban nincs szó Frigyes és a békepárt sikeréről. Gergely pápa ugyanis olyan zsinat összehívását tervezte, amely^{en} egy személyben lehet felperes és bíró is. Frigyes minden tiltakozása ellenére biztosította a császár-ellenes lombard városok részvételét a zsinaton,²²² megakadályozva ezzel, hogy a fórum a lombard kérdés kiiktatásával kizárólag csak az egyházi problémákat tárgyalja. A császárnak tehát nem sikerült elérnie a lombardok izolálását, de a zsinati előkészületek egyéb veszélyeket is jeleztek számára.

IX. Gergely ugyanis a lombardokhoz intézett felhívásában kifejti, hogy az egyház kormányzatát Isten kezdettől fogva a pápára ruházta, s a többi főpap csak tanácsaival tartozik őt támogatni.²²³ Ugyancsak a császár reményeinek szertefoszlását jelezte az a tény, hogy Gergely nem hívta meg a zsinatra sem a szicíliai klérust, sem a birodalomhoz hű lombardokat. Frigyes aggodalmai világosan érzékelhetők a Rainald ostiai bíborospüspökhöz ekkor írt levelének soraiból.²²⁴ Hangot ad benne azon véleményének, hogy a zsinatot nem a bíborosok közössége, hanem a pápa és támogatói hívták össze,

a ha^abíborosok nem tudják befolyásolni a zsinati előkészületeket, akkor annak működése aligha szolgálhatja majd a birodalom és az egyház közös javát. Bár arról nem szól még, hogy minden erejével meg fogja akadályozni a zsinat lebonyolítását, két, ebből az időből származó levele azonban már az ilyesfajta tervek fontolgatását jelzi. 1240. szeptember 13-án ugyanis arról értesíti az angol, majd egy nem sokkal későbbi levelében a francia királyt, hogy az országain áthaladó, a zsinatra tartó személyeknek nem tudja garantálni a biztonságukat.²²⁵ Bizonyos, hogy a pápa is hamarosan hírt vett Frigyes szándékainak, mert már október 13-án a genovaiakhoz fordult, hogy tegyenek előkészületeket a zsinatra tartó prelátusok áthajózására. Levelében külön szól arról is, hogy a Pecorari Jakab által Franciaországban és az Ottó bíboros által Angliában összegyűjtött pénz tengeri szállításáról is gondoskodjanak.²²⁶

Pecorari Jakab még Franciaországban bevárta az Angliából érkező Ottó legátust, aki 1241 januárjában hagyta el a szigetországot. Jakab 1240--1241 fordulóján zsinatok során vett részt, amelyeken a megjelent papságot felszólította a pápa pénzügyi megsegítésére és az egyetemes zsinaton való részvételre.²²⁷ Ottó bíboros megérkezése után a két legátus angol, spanyol, burgund és francia érsekek, püspökök, apátok, továbbá számos klerikus kíséretében kelt útra Itália felé. Nizzán át elhagyva Franciaországot a népes gyülekezet áprilisban érkezhetett meg Genovába. Időközben Gergely pápa a zsinat húsvétra tervezett megnyitását kénytelen volt a császár akadályokat támasztó magatartása miatt

későbbre, a főpapok megérkezésének bizonytalan idejére halasztani. Ettől függetlenül továbbra is töretlen buzgalommal folytak Európa-szerte az előkészületek, és semmi sem hagyta eltéríteni a pápát attól a szándékától, hogy végérvényesen leszámoljon II. Frigyesseel. Az is nyilvánvaló, hogy a zsinat közeledtével a közvélemény figyelme is egyre inkább az ezzel kapcsolatos események felé fordult.

Ha csak az 1241-et megelőző 2--3 évet vesszük is alapul, tehát közvetlenül a zsinat összehívása előtti eseményeket, akkor is azt kell mondanunk, hogy a pápa és a császár közti küzdelem egész Itália lakosságát érintette, befolyásolta az ott élők mindennapjait, ez pedig érthetővé teszi valamelyest a közvélemény egyéb dolgok iránti közömbösségét. Bizonyos fokig érvényes lehet ez Nyugat-Európára is. Azért kell erre külön kitérnünk, mert a dolgozatunkban vázolt események egybeesnek a tatárok közép-európai megjelenésével s pusztító hadjáratával. Történetírásunkban meglehetősen szilárd az a nézet, amely szerint a pápát és a császárt súlyos felelősség terheli Magyarország megerősítésének elmulasztásában, minthogy nem tették félre a kereszténységet gyengítő ellentéteiket, s nem siettek közösen szembeszállni az Európát fenyegető pogány ellenséggel. Nem vizsgálva most egy esetleges segélynyújtás gyakorlati megvalósulásának realitását -- amit egyébként a tatár támadás gyorsasága miatt erősen kétesnek tartunk --, arra szeretnénk rámutatni, hogy az európai, kivált pedig az itáliai közvélemény megítélésében 1241 elején megközelítőleg sem esett azonos súly a tatárveszedelemre, mint a pápa és a császár harcára. Míg

a korszak krónikásai igyekeznek hónapról hónapra követni az itáliai eseményeket, a tatárveszedelemről alig, inkább csak a lengyel és a magyar katasztrófa után ejtenek -- akkor már megrendült -- szavakat. Kétségkívül hátrányosan hatottak a tatár fenyegetés valódi súlyosságának pontos megítélésére azok a zavaros, sokszor egymásnak ellentmondó híresztelések is, amelyek az 1220-as években terjedtek el a tatároktól Európa-szerte.²²⁸ Nem kell távoli forráshoz nyúlnunk, ha a tatár fenyegetés kétkedő fogadtatását kívánjuk illusztrálni. Rogerius műve 14. fejezetében ugyanis arról számol be, hogy egyes magyar urak Kijev eleste után is /1240 decemberében!/ az egyetemes zsinati részvétel alól kibúvókat kereső főpapok kitálálásának tartották a tatárokról szóló híreszteléseket.²²⁹ Eszerint pedig egyáltalán nem meglepő Európa kései, a pusztulás utáni ocsúdása.

Ismert, hogy IX. Gergely 1240. augusztus 9-e után a magyar klérust is többször felszólította a zsinaton való részvételre, s 1241 februárjában káplánjának, Civitellai Jánosnak olyan megbízatást adott, hogy II. Frigyes ellen hirdessen keresztes hadjáratot Magyarországon.²³⁰ A tatárokkal szembeni segítség kérdése valójában csak a muhi csata után merült fel, amikor István váci püspök júniusban II. Frigyes-től és IX. Gergelytől is segítséget kért a király nevében. Múlt századi történetíróink Frigyes elmarasztalása mellett ezinte kivétel nélkül megemlékeznek a pápa megrendüléséről és könnyeiről, amikor híret vette Magyarország pusztulásának. "Nagy fájdalomában" azonban valós segítséget ő sem

nyújtott, hanem azt csak Frigyes meghódolása után helyezte kilátásba. A pápa jóindulatú együttérzésének, valamint a császár felfuvalkodottságának kiemelésével így végképp elsikkadt a tatár betörés után külpolitikai helyzet pontos értékelése. Ehhez pedig nélkülözhetetlen azt leszögeznünk, hogy sem Közép-Európa fenyegetettsége, sem elpusztítása nem lépett elő kardinális kérdéssé az európai politikában 1240--1241 során, hanem mindvégig a pápaság és császárság küzdelmének háttérébe szorult, ha pedig mégis szóba került, akkor is propagandaszólamként a másik fél elmarasztalására. Magyarország romlása ugyanis alkalmat adott az itáliai küzdő feleknek arra, hogy egymással szembeni bűnlistáikat újabb súlyos vádponttal bővítsék, s egymásra hárítsák a felelősséget. Hogy az itáliai küzdelmek még jóval később is minden más problémával szemben prioritást élveztek az európai politikában, azt jól tükrözi pl. az a tény, hogy az 1245-ös első lyoni, 13. egyetemes zsinat működésekor, jóllehet az egyház öt sebére -- az Európára támadt tatárok pusztítása, a latin császárságot fenyegető veszélyek, az egyháznak Frigyes általi üldöztetése, Jeruzsálem elvesztése, az alsó- és főpapság bűnei -- kívántak orvoslást találni, valójában szinte kizárólag a császár elleni intézkedésekkel foglalkoztak.²³¹

Visszatérve 1241 tavaszának itáliai eseményeire első sorban IX. Gergely Rómába összehívott egyetemes zsinatának megghiúsulásáról kell szót ejtenünk. A Genovában gyülekező főpapok feltehetően rövid ideig tartózkodtak a városban. Egyrészt azért, mert a zsinat megkezdésének eredetileg tervezett időpontját már túllépték, másrészt a Genovában jelentkező nyugtalanság is siettethette távozásukat. Az Annales

Placentini Gibellini arról számol be ugyanis, hogy a főpapok megérkezése után a császárpárti előkelők zavargásokat kezdeményeztek, amelyek során egyik vezetőjük nyíllövéstől sebesült meg.²³² Ezt követően szálltak hajóra a prelátusok április 25-én. A mintegy 30--35 hajóból álló flotta eleinte különösebb nehézségek nélkül hajózott. Május 3-án azonban Monte Christo és Giglio szigete között váratlan támadás érte a genovai hajókat a pisai flotta részéről. Az akciót Frigyes természetes fia, Szardínia királya Enzio szervezte meg. A rendkívül heves, Genova számára különösen súlyos veszteségekkel járó csatában a pisaiak szétszörták az ellenséges flottát, kétharmadát pedig fogságba is ejtették.²³³ A több mint száz főpap között rendkívül értékes foglyok jutottak ekkor Frigyes kezére. Pápai és császári oklevelek sora emlékezik meg ellenkező érzelmekkel a rabságba jutott főpapokról.²³⁴ Különösen figyelemre méltóak Frigyes levelei, mert ezekben kivétel nélkül a bárányszőrbe bújó rabló farkasként említett Pecorari Jakab foglyul ejtését teszi első helyre.²³⁵ A másik elfogott legátus, Ottó bíboros lényegesen enyhébb megítélésben részesült, ^(ezt a) ~~ev~~ vele való későbbi bánásmód is jól tükrözi. Frigyes akciója átmeneti győzelmet hozott, mert sikerült megakadályoznia a zsinatot, amely nyilvánvalóan súlyos szankciókat határozhatott volna el ellene. Ugyanakkor a későbbiekben hátrányt fog jelenteni számára a példátlan precedens, kivált a foglyokkal való kemény bánásmód, mert ezt az egyházi körök egyöntetűen nehezményezték, személyi sérthetetlenségük megcsúfolásának tartották.

A tengeri ütközet után a győztes flotta a zsákmánnyal és a foglyokkal a pisai kikötőbe futott be. Itt Enzio király le-

hetővé tette a nyomorúságos állapotban levő, a tengerészek által mindenükből kifosztott főpapoknak, hogy a pisai egyházra ekkor kivetett adóból pótolják a legégetőbben szükséges dolgaikat.²³⁶ A foglyok többségét ezután a Pisa és Firenze között, az Arno partján fekvő S. Miniato erődjébe vitték, ahol ismét rendkívül szigorú bánásmódban volt részük. A volt angol követ, Ottó bíboros és Péter roueni érsek néhány nappal később követte társait. Elképzelhető, hogy mint tekintélyes és tárgyalásra Pecorari Jakabnál alkalmasabb személyeket tartatta őket vissza Enzio, mindenestre, ha sor is került ekkor egyezkedésre, az nem hozott eredményt.²³⁷ A jövőendő sorsukról mit sem tudó klerikusokra hamarosan újabb szenvedések zúdultak. 1241 nyarán /talán még május végén/ egy újabb császári rendelet nyomán a foglyokat átszállították a szicíliai királyság területére. Mattheus Paris rendkívül szemléletes beszámolót ad a rabok nyomorúságáról.²³⁸ A mintegy háromhetes tengeri út során a fedélzeten szűk területre összezsúfolt foglyoknak el kellett viselniük az időjárás viszontagságait, a tűző napot, a rovarok csípését, a szomjúságot, a különböző betegségeket és a hajósok ingerlő gúnyolódását. Enejükben megfogyatkozva szinte sóvárogva vágyták az ekkor számukra jótéteménynek tűnő apuliai börtönöket. A császári fogalmazók ez idő tájt gyakran használt szellemes és könnyed "legati ligati" szójátéka és a mártíriumai szenvedéseket kiálló egyháziak gyötrelmeinek nagysága és komolysága furcsa diszsonanciát alkot. San Germano-i Riccardus lakonikus tömörséggel jegyzi meg, hogy a hajóút végén a praenestei püspök volt a legnyomorúságosabb állapotban.²³⁹

A magaerangú egyházi személyek rabságba vetése nagy megdöbbenést keltett Itáliában. A korabeli források hosszú sora emlékezik meg e példátlan eseményről. Sokan vélekedtek úgy, hogy Frigyes sikere majd jobb belátásra téríti a pápát, s végre komoly tárgyalások kezdődnek a két fél között. A közvélemény részéről kétségtelenül fokozták a várakozásokat az 1241 nyarára Itália-szerte elterjedt nyugtalanító hírek Magyarország elpusztításáról. E békülést óhajtó remény azonban nélkülözte a szilárdabb alapokat, mert a zsinat megakadályozása után Frigyes ugyan pártfogolhatta a tárgyalásos megegyezés gondolatát, ám Gergely pápa erről továbbra sem akart hallani. Hiába ment a császár sógora, Cornwalli Richárd Rómába a rendezés előmozdítása érdekében, a rómaiak sértő és ellenséges viselkedése láttán, valamint a pápa hajthatatlansága miatt hamarosan felhagyott a közvetítéssel.²⁴⁰ Úgy tűnt, hogy végül a fegyverek döntésén kívül nincs más lehetőség. Ez a megoldás pedig semmi jót nem kínált a pápának. Frigyes csaknem az egész egyházi államot megszállta, a bíborosok egy része nála keresett menedéket, ráadásul csökkentette az egyházfő erejét a Rómában ekkor kiéleződött pártviszály. Gergely ugyanis a Colonnák iránti bizalmatlansága miatt elmozdította a család egyik tagját a szenátori méltóságból, s helyére a gyűlölt vetélytárs Orsinik egyikét, Matthaeus Rossót állította. A városban kitört zavargások mellett érzékeny veszteséget okozott IX. Gergelynek Colonne János bíboros válaszlépése. János bíboros ugyanis a családját ért sérelmek ürügyén -- valójában nyilván a pápával szembeni ellentétei miatt -- elhagyva Rómát Praenestébe ment, s nyíltan a császár oldalára állt.²⁴¹

Ezzel a lépésével megakadályozta az ekkor még az egyház kezén levő campaniai területek és a Róma közötti összeköttetést, ugyanakkor Praenestéből Róma elfoglalására szólította fel a császárt. Ilyen körülmények között egy esetleges fegyveres összecsapás katasztrófális következményekkel járt volna IX. Gergely számára. Hogy erre nem került sor, s Frigyes ekkor nem aratott sorsdöntő győzelmet a pápaság fölött, ezt az egyházfő 1241. augusztus 22-én bekövetkezett halála akadályozta meg.

A pápa elhunytja újból felszította a megbékélés reményét. Frigyes a korábbiakért minden felelősséget az elhunyt Gergelyre hárított, s kifejezte készségét, hogy az új pápával, "aki remélhetőleg a béke és az igazság barátja lesz, s akinek -- miként a császárnak is -- kötelessége a katolikus egyház védelme," együtt lép fel a kereszténység oltalmára a tatárokkal szemben.²⁴² Ennek megfelelően engedélyt adott a Rómán kívül tartózkodó bíborosoknak, hogy a megszállt területekről visszatérjenek a pápa megválasztására Rómába.²⁴³ A bíborosok részéről azonnal jelentkezett az az igény -- ami a későbbiek során komoly gondot fog még okozni Frigyesnek --, hogy a választás érdekében engedje szabadon a két fogva tartott kardinálist is. A császár -- Matthaeus Paris szerint -- azt a feltételt szabta a két bíboros szabadon bocsátásához, hogy mindketten kötelesek visszatérni fogságukba, ha nem az általa nagyra becsült Ottó kardinálist /tehát egyik foglyát!/ választják meg pápává.²⁴⁴ Az bizonyos, hogy a két főpapot ekkor Tivoliban szállíttatta a királyságból, a választáson azonban nem vettek részt, minthogy a kollégium visszautasította a

a pápajelölésre vonatkozó császári beavatkozást.²⁴⁵ Így mindössze 10 bíboros gyűlt össze Rómában az új egyházfő személyének megválasztására. Bár Frigyes nem tudta keresztülvinni Ottó bíboros megválasztását, mégis jó esélye volt arra, hogy fegyveres csapatainak Róma környéki fenyegető jelenléte végül egy számára kedvező főpap felemelésére sarkallja a kollégiumot. Várakozásait azonban a még IX. Gergely állította guelf szenátor, Matthaeus Rosso határozott fellépésével keresztülhúzta.²⁴⁶ Szeptember közepén ugyanis elzárta Rómát a világtól, a bíborosokat pedig egy nedves, omladozó, az időjárás viszontagságainak kitett épületbe vitette, amelyet zsoldosaival vett körül. A kollégium tagjai eleinte makacsul ellenálltak a szokatlanul durva kényszerítésnek, ám az elszegvedett gyötrelmek lassan jobb belátásra bírták őket. Október végén sikerült megegyezniük, s Gottfried sabinai bíboros püspököt választották pápává. A mérsékelt, politikailag színtelen, ráadásul idős és beteges főpap megválasztása kompromisszumnak tekinthető, s nyilvánvaló csalódást okozott a szenátornak és talán a császárnak is. A szenátor elégedetlenségére enged következtetni legalábbis az a tény, hogy korábbi ígéretével ellentétben a császárbarát irányzat fejét, Colonna János bíborost a választás után lefogatta, javait pedig leromboltatta, illetve elkobozta.²⁴⁷ Ennek hatására viszont a mérsékelt bíborosok többsége elmenekült Rómából, és Anagnina sietett. November 10-re pedig a szenátor minden addigi törekvése hiábavalónak bizonyult, mint-hogy az új pápa, IV. Coelestin még felszentelése előtt elhunyt. Így ismét pápa nélkül maradt az egyház, ám az újbóli

választás elé, a bíborosok egy részének a császár, a többieknek pedig a szenátor beavatkozásától való félelme miatt minden eddiginél súlyosabb akadályok gördültek. Ráadásul a kollégium létszáma is alaposan megcsappant. Két bíboros a császár, egy^a szenátor fogságában volt, s 1241 szeptembere és novembere között további kettő meghalt. Így mindössze heten maradtak egy új választáshoz, ám ezek is két táborban, gyanakvó féltékenységgel tekintve egymásra. A Rómában tartózkodók, akik a szenátor támogatását élvezték, sürgették a többieket, hogy térjenek vissza mielőbb a városba. A másik csoport viszont hallani sem akart erről, s rámutatva a rangidős bíboros, Colonna János római bebörtönzésére, valamint emlékeztetve "testvéreiket" a konklávén során együttesen elszenvedett kínokra azt javasolták, hogy a választásra -- az 1059-es pápaválasztási dekrétumnak megfelelően -- Rómán kívül, az egyházi állam egy biztonságos helyét szemeljük ki /in patrimonio ecclesiae locum tutum/.²⁴⁸ Abban az esetben viszont, ha a választást nélkülök bonyolítanák le, egy egyetemes zsinathoz fognak fellebbezni.²⁴⁹ Az Anagniban levő bíborosok több ízben is kérték a császárt, hogy engedje szabadon két bebörtönzött társukat.²⁵⁰ Ennek elérésével nyilvánvalóan növelni tudták volna tekintélyüket a Rómában maradottakkal szemben. Frigyeset ugyan kellemetlenül érintette, hogy a két bíboros fogságban tartása miatt sokan őt vádolták a pápaválasztás megakadályozásával, mégsem bocsátotta szabadon az ekkor Capuában őrzött foglyokat.²⁵¹ Sajnos a bíborosokkal való tárgyalások részletei nem ismeretesek. Az az oklevél, amelyről Pecorari Jakab és Ottó bíboros capuai fogságáról értesülünk, csenkén maradt ránk, így éppen

Frigyes feltételeiről nem tudunk semmi biztosat. A levél kezdetén az uralkodó kifejti, hogy megfontolva az egyház rászorultságát a császár együttérző és jótékony gondoskodására kész teljességgel elhárítani minden hibát és felháborodásra alapot adó visszásságot az új pápa megválasztása érdekében, ezért a parancsára Capuában tartózkodó palestrinai püspököt és Ottó bíboros diakónust a kardinálisokhoz küldi, hogy az említett választásnál egy biztonságos és alkalmas helyen közreműködhessenek, nehogy -- mert ők távol a királyságban tartózkodnak -- bármilyen formai hibát is meg lehessen állapítani később.²⁵² Az itt kinyilvánított készség ellenére azonban a két bíboros továbbra is fogságban maradt. Elképzelhető, hogy Frigyes szabadon bocsátásuk fejében vagy az új pápa személyére kívánt biztosítékot szerezni /, mint korábban Ottó jelölésével IX. Gergely halála után/, vagy a kiközösítés feloldására akart ígéreteket kicsikarni. A fennmaradt levélrészletből azt is megállapíthatjuk, hogy a császár is egy Rómán kívül lebonyolítandó választás tervét pártfogolhatta, hogy elkerüljék a szenátor ismételt és a császár szempontjából feltehetően nem előnyös beavatkozását. Talán a választási előkészületekkel áll összefüggésben az is, hogy áprilisban a két főgoly főpapot ismét Tivoliba kísértette.²⁵³ Mindenesetre hamarosan ismét csalódnia kellett reményeiben. Május 3-án kelt, mantovai híveihez írott levelében beszámol arról, hogy katolikus fejedelemhez illő fáradsággal buzgólkodott az itáliai problémák rendezésén s azon, hogy olyan pápát válasszanak az apostoli székre, akit a bíborosok egyöntetű akara-

ta emel fel, s aki iránta, a császár iránt azzal a barátsággal viseltetik, amelyet az idők zűrzavarában, egy bárbar ellenség fenyegetése közepette minden keresztény szükségesnek és kívánatosnak tart. Mégis az történt, -- jegyzi meg --, hogy a pápaválasztás kérdésében táplált remények megghiúsultak, mert a bíborosok széthúzása miatt az még mindig nem kezdődhetett el.²⁵⁴ Igen valószínű, hogy a két bíborosi csoport nem tudott egyezsége jutni a császár feltételeit illetően, s ha az Anagniban tartózkodók tettek is ígéretet -- erre következtethetünk a foglyok Tivoliba vitetéséből --, azt római társaik nem fogadták el. Ennek egyik első következménye az volt, hogy Frigyes ismét elutasította foglyai szabaddá tételét. Hosszabb távon persze nem remélhetett sikert a főpapok visszatartásától, sőt ezzel többször is kivívta kortársai rosszallását. Az mindenesetre elég nyilvánvalónak látezik, hogy a császár azt a pillanatot akarta kivárni a bíborosok elengedésével, amely a legnagyobb előnyök elérését tette lehetővé számára. Nehezebb viszont megmagyarázni a foglyokkal szembeni kíméletlen bánásmódját. 1242 nyaráról ismét olyan források maradtak ránk, amelyek a főpapokkal szembeni kíméletlenségről panaszkodnak.²⁵⁵ Különösen a palestrinai püspök sorsa miatti aggodalom cseng ki soraikból. Szemrehányás éri ekkor a császárt, hogy a kollégium és más egyházi, valamint világi személyek többszöri sürgetése ellenére sem enyhít a "gondjaira bízott" nagyméltóságú főpap sorsán, sőt éppenséggel újabb gyötrelmeket ró rá, őrzői mind kegyetlenebbül bánnak vele. Megfosztva a vigasztaló emberi szavaktól immár senki sem keresheti fel. Szolgáit és társait nem engedik közelébe, s gyakran szenved

hiányt ruhákban és táplálékban. Hasonló fájdalmakat kénytelen eltűrni más egyháziak, Krisztus szolgái, magae rangú főpapok és püspökök is. Rettenesen szenvedve a börtön szennyétől s a hosszú nélkülözéstől végső erejüket járják, s az evilági kínoktól való megszabadulásként tekintenek a halál elé.

Nyilvánvaló, hogy az elszenvedett bántalmak ecsetelése többnyire nincs híján a kortársak retorikus túlzásainak, ugyanakkor azonban tény, hogy Frigyes rangjuknak nem éppen megfelelő bánásmódban részesítette foglyait. Ezt a vádat egyébként a lyoni zsinaton a császárt védő Thadeus de Suesa sem utasította vissza, csupán arra törekedett, hogy Frigyes durva eljárásának indoklást és igazolást adjon. Védekezését megint csak Matthaeus Paris jegyezte fel. Thadeus szerint a császár már-már minden haragja ellenére szabadon engedte volna a prelátusokat, amikor a palestrinai püspök és néhányan mások is szemtől szemben fenyegetések sorát zúdították rá, s jóllehet megbilincseltek valamennyiüket, ők mégsem haboztak Frigyeset ott tüstént exkommunikálni. A császár emiatti felháborodásában szigorította meg foglyai rabságát.²⁵⁶ A császárt Pecorari Jakabbal szemben befolyásolhatta személyes ellenszenv, az imént idézett eset következtében talán valóban súlyosbodtak a rabság feltételei is, a bíboros további fogva tartására azonban mégis elsősorban abban kell keresnünk a magyarázatot, hogy Frigyes 1242 nyarán nem tudott politikailag tökéletesen kovácsolni szabadon bocsátásából. Sőt, esetleges elengedésével csak a bíborosok római táborának erejét növelte volna. Egészen más a helyzet Ottó bíborossal, akit már előzőleg is fel kívánt használni a pápai trónüresedés problé-

májának megoldásánál. Augusztusban Ottót számos főpappal együtt szabadon bocsátotta,²⁵⁷ s e lépése feltétlenül kifejezte egy esetleges kompromisszumra való hajlandóságát. A császár engedékenysége erősítette a mérsékelt bíborosok Anagniba tartózkodó csoportjának pozícióit, ugyanakkor hozzájárult ahhoz is, hogy valamelyest változzon az közvéleménynek a pápaválasztás megghiúsulásáért eddig egyértelműen Frigyeset felelőssé tevő ítélete. Persze Jakab visszatartásával a császár továbbra is kitette magát az ellentábor propagandisztikus támadásainak, de ez még mindig kisebb károkat okozott számára, mintha Pecorari Jakab is ott agitált volna ellene a római ellenzék soraiban. Ottó bíboros szabadon bocsátásakor Frigyes a palestrinai püspököt Tivoliból az attól délkeletre fekvő Rocca Jani nevű erődbe vitette, s feltehetően ott őriztette egészen fogsága végéig.²⁵⁸

Ha az Anagniban tartózkodó bíborosok tettek is ígéreteket a császárnak akár az új pápa személyére, akár a kiközösítés hatálytalanítására vonatkozólag, a császárnak látnia kellett, hogy Róma megtöréséig ezek beváltásában nem reménykedhet. A Rómában levő kardinálisok továbbra sem mutattak hajlandóságot arra, hogy elhagyják a várost, s egy esetleges választásnál nélkülözzék a római szenátor, Matthæus Rosso "jótékony" pártfogását. Különösen Romanus portói püspök ellenezte hevesen a legcsekélyebb közeledést is a császár feltételeinek teljesítéséhez.²⁵⁹ Így korántsem Pecorari Jakab visszatartása vagy elengedése volt 1242 végén a legfontosabb kérdés. A bíboros szabadon engedése sem békítette volna a kollégium két táborát össze, s így nem gyorsította volna meg a pápaválasztási eljárás lebonyolítását. Frigyes felismerte, hogy a kardinálisokat politikai ellentétek

választják el, s előrelépést csak akkor remélhet, ha maga is hozzájárul a római guelf pozíciók meggengítéséhez. Ennek megfelelően 1242--1243 telén újabb támadást indított Róma ellen. Felvonulása és Róma környékének feldúlása végül eredményt hozott. A védekezés kilátástalansága, a hosszú krízis katasztrofális pénzügyi következményei lassacskán felőrölték a főpapok és a polgárok elszánt ellenállóerejét, majd lassacskán megérlelték a tárgyalásos rendezés feltételeit. Matthaeus Rosso képtelen volt felszítani az ellenállás tüzét, s legfeljebb a kapituláció késleltetésében reménykedhetett. Súlyos csapást jelentett számára azonban, hogy májusban meghalt Frigyes konok ellenfele, Romanus portói püspök.²⁶⁰ A városban ekkor -- a még mindig fogságban tartott Colonna János bíborossal együtt -- csak három kardinális tartózkodott. Romanus bíboros halálával jelentékenyen megfogyatkozott erejük, s ennek megfelelően elszántságuk. A katonai kilátások és a római ellenzék meggyengülése aligha táplálhattak bárkiben is olyasfajta reményeket, hogy a két római bíboros képes lesz ellensúlyozni őt Anagnina tartózkodó társa erejét. Frigyes ebben a helyzetben bizakodva fordult a nagyobb bíborosi csoporthoz, kifejtve, hogy eddig Romanus bíboros akadályozta az egyházat feladatai zavartalan ellátásában és kötelessége teljesítésében, eltávoztával azonban a "kedvelt és tiszteletre méltó bíborosok" Istennek és embernek egyaránt tetsző pápát választhatnak, aki a béke híve és az igazság bajnoka lesz.²⁶¹ E feltételek között kezdődtek tárgyalások a két bíborosi csoport között, melyek eredményeként az anagninaiak ismét Frigyes elé

terjesztették a pápaválasztás megkezdésének feltételeit.²⁶² A császár, nyilvánvalóan az általa támogatott kardinálisok ígéretei birtokában, immár készeégesen eleget tett valamenyny követelésnek. Gondoskodott arról, hogy csapatai elhagyják Róma környékét, ígéretet tett, hogy az egyházi állam korábbi területeit vissza fogja adni, végül még májusban szabadon bocsátotta Pecorari Jakabot, aki Anagniban csatlakozott társaihoz.²⁶³ Frigyes biztos lévén győzelmében, s mert a palestrinai püspök elbocsátása már semmi olyan veszéllyel nem fenyegetett, hogy a bíboros hathatósan erősíteni tudja ellenfelei táborát, ekkor látta elérkezettnek az időt elengedésére. Ugyanakkor több ízben is igyekezett felemlegetni azt a különös nagylelkűséget, amellyel mindenki elvárására szabadon bocsátotta a palestrinai püspököt, a császári méltóság és név leghírhedettebb ellenségét, az egyház nagy hatalmú, tanácsban bölcs és valóban okos tagját, aki minden alkalmat megregadott, hogy vele szemben lépjen fel. Frigyes nem győzi hangsúlyozni, hogy nem törődve a múlt emlékeivel, a jelen biztonságával és a továbbra is meglévő gyűlölettel felháborodását kegyelme legyőzte, s a köz javát személyes érdeke fölé helyezte.²⁶⁴ Nyilvánvaló: a császár e sokat ismételt sorai propagandistikus célt szolgáltak, nevezetesen, hogy önzetlensége hangoztatásával eloszlassa a bíborosok közt esetleg még meglévő bizalmatlanságot, biztos alapot teremtve ezzel a korábbi problémák tárgyalásos rendezéséhez, elsősorban pedig az exkommunikáció érvénytelenítése eléréséhez.

A palestrinai püspök és a fogságot szenvedő többi főpap szabadon bocsátása után egy időre jelentősen javult az

egyház és a császárság közötti viszony. A bíborosok Szent Péter csaknem húsz hónapig üresen álló trónjára 1243. június 25-én Sinibaldot, a lucinai Szent Lőrinc egyház bíboros diakónusát választották meg, aki pápaként az Ince nevet vette fel. Bár annak idején, 1239-ben maga is tevékenyen részt vett a császárellenes lombardiai agitációban, megválasztását mégis a császárpárt győzelmének tartotta a közvélemény. Minthogy családja ghibellin érzelmű volt, s korábban Sinibald bíboros is többször elítélte IX. Gergely elvakult császárellenességét, valóban alkalmasnak tűnt a császársággal kapcsolatos bonyodalmak rendezésére. Maga a császár is elégedettségének adott hangot a pápaválasztás után írott leveleiben.²⁶⁵ E várakozás nem is volt alaptalan. Frigyes és IV. Ince képviselői között még 1243 őszén megindultak a tárgyalások, igaz, ezek eleinte meglehetősen vontatottan haladtak. Az új egyházfő először az egyház alaposan szétzilálódott belső viszonyait kívánta rendbe hozni, mindekelőtt a szinte a működésképtelenségig megfogyatkozott bíborosi kollégium létszámának kiegészítése volt sürgető számára. Az első promotio során mindjárt 12 bíborost nevezett ki.²⁶⁶ Emellett az évek óta megoldatlan európai egyházi ügyek hosszú sorát kellett rendeznie, valamint az egyház pénzügyi erőforrásainak helyreállítása is halaszthatatlan feladatként jelentkezett. Mindez természetesen késleltette a megegyezést FrigyesSEL. Sajnos az ebből az időből származó források nemigen teszik lehetővé a kúráⁱn belüli viszonyok pontosabb feltárását. Egy dolog azonban szinte bizonyosnak tűnik, nevezetesen, hogy Pecorari Jakab nem kapott meghatározó szerepet IV. Ince politikájában. Minthogy 1244

júniusában meghalt, így már nem érhetette meg a császárság és pápaság közötti újabb viszály kiéleződését, ami talán ismételten a politikai élet előtérébe állíthatta volna. Sajnos források hiányában végképp találgatásokra vagyunk utalva, ha a bíboros életének utolsó hónapjairól akarunk szólni. Elképzelhető, hogy a fogságban elszennvedt gyötrelmek aláásták egészségét, s már csak ezért sem találkozunk nevével 1243 nyarától, de az is bizonyos, hogy 1243 közepétől 1244 nyaráig terjedő időszak politikai irányvonala, azaz a béke ügyének a középpontba kerülése nem kedvezett Pecorari Jakab politikai szereplésének. Még akkor sem, ha a békétárgyalásokon időnként olyan ellentétek kerültek felszínre, amelyek az egész rendezés sikerét veszélyeztették, az ugyanis tagadhatatlan, hogy az egyház politikáját ebben az időszakban a megegyezésre való komoly törekvés jellemezte. Az egyetlen adatot, amelyet Jakabbal kapcsolatban ebből az időszakból ismerünk, Ughelli örököltette meg. Eszerint a bíborost visszatérése után IV. Ince római vikáriussá nevezte ki.²⁶⁷ Halálát szintén Ughelli nyomán 1244. június 26-ra datálják a későbbi biográfusok és történetírók. Eszerint néhány nappal azelőtt halt meg, hogy IV. Ince váratlanul elmenekült Rómából, s hogy a békétárgyalások megszakadtak.²⁶⁸ Mivel a kortársakat, mi több, a bíborosok egy részét is meglepetésként érte a pápa e lépése, így kicsi a valószínűsége, hogy Pecorari Jakab ennek előkészítésében részt vett volna, illetve, hogy tudomása lett volna a várható fordulatról.

Toletanus János

A Rogerius életútjával kapcsolatos forrásokból tudjuk, hogy a Síralmas ének szerzője Pecorari Jakab halála után Toletanus János káplánja lett. E szolgálat kezdetéről nincsenek közelebbi ismereteink. Amikor a pápa 1243. november 13-án arról ír, hogy amennyiben az előtte előadottak valóban megfelelnek az igazságnak, hozzájárul Rogerius Váradról Sopronba történő áthelyezéséhez, Rogerius még bizonyosan a palestrinai püspök káplánja volt.²⁶⁹ Nincs okunk feltételezni, hogy Pecorari Jakab 1244. június 26-án bekövetkezett halála előtt megszűnt volna e kettejük közötti kapcsolat. Rogerius valószínűleg csak ezt követően állt Toletanus János szolgálatába. Esetleg azt a körülményt is figyelembe vehetjük még, hogy Toletanus János 1244. május 28-án kapott bíborosi stallumot IV. Incétől,²⁷⁰ azaz azük egy hónappal Pecorari Jakab halála előtt. Ünként adódik ebből az a feltevés, hogy Rogerius talán közvetlenül patrónusa elhunytá után lett Toletanus János káplánja, aki feltehetően ebben az időben alakította ki udvartartását. Hogy Rogerius nem kerülhetett egészen véletlenszerűen Toletanus János mellé, azt abból gondoljuk, hogy Toletanus János sokáig együtt raboskodott Pecorari Jakabbal, s talán már a fogság alatt tudomást szerzett Rogeriusról is.²⁷¹ Elképzelhető, hogy 1243 májusa, tehát a foglyok kiszabadulása után személyen is találkoztak Rómában a pápai udvarban.²⁷² Az mindenesetre bizonyosnak tűnik, hogy a diplomáciai pályán is jártas Rogerius különösebb nehézség nélkül

kerülhetett az új bíboros szolgálatába. Sokkal könnyebb helyzetben vagyunk a kapcsolat végének megállapításakor. Spalatói Tamás krónikája szerint Rogerius Toletanus János befolyásával szerezte meg 1249-ben a spalatói érsekséget. Rogerius 1250-től Spalatóban tartózkodott, tehát az érseki méltóság elnyerésével a kápláni cím gyakorlatilag elvesztette jelentőségét. Eszerint Rogerius legfeljebb hat évig lehetett Toletanus János mellett mint káplán. E hat év Rogeriusra vonatkozó adatainak vizsgálatát azonban néhány körülmény olyannyira megnehezíti, hogy jószérővel végig teljes homályban kell tapogatóznunk. A hazai történetírás a Siralmas ének szerzőjének ^(soproni) főesperességét tényként fogadta el, mi több, Turchányi a mű megírását is Sopronhoz kötötte. Csakhogy ^(az) e megállapítás alátámasztására gyakran idézett 1243. november 13-i pápai oklevél némi fenntartást is megenged Rogerius soproni főesperességét illetően. A pápa a diploma tanúsága szerint hajlandó hozzájárulni a Sopronban letelepedni kész Rogerius Váradról való áthelyezéséhez, amennyiben az előtte előadottak megfelelnek az igazságnak.²⁷³ Úgy tűnik a főesperesség elnyerésének az volt a feltétele, hogy viselője ténylegesen letelepüljön Sopronban. Fogadjuk el -- ámbár nincs határozott bizonyítékunk rá --, hogy Rogerius ennek eleget tett, visszatért Magyarországra Pecorari Jakab mellől, és patrónusa kérésére itt írta meg a tatárjárásról szóló beszámolóját. Csakhogy ez esetben nehezebben találunk magyarázatot arra, miként -- és mikor -- került Rogerius Toletanus János szolgálatába. Úgy véljük, hogy e szolgálathoz -- legalább annak elnyerésekor -- Rogeriusnak János bíboros környezetében kellett

tartózkodnia. Ez pedig újabb feltevésekre ad alkalmat. Rogerius talán valóban eleget tett a soproni főesperesség feltételének, és Magyarországra jött, később azonban visszatért a kúriához, hogy Pecorari Jakab halála után új patrónust keressen. Az is elképzelhető, hogy nem tett eleget a letelepedés ígéretének és egy ideig javadalmaesként élvezte a soproni jövedelmeket, majd Jakab bíboros halála után Toletanus János szolgálatába állt, esetleg továbbra is megtartva soproni javadalmát. Nem zárható ki, hogy a soproni főesperességet végül más nyerte el. A spalatói kinevezést tartalmazó oklevél mindenestre nem említi Rogerius soproni főesperességet. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy említ viszont egy zágrábi kanonoki címet, amely ismert, magyar kiadású alakjaiban teljesen félreérthető. Katonánál²⁷⁴ és Fejérnél²⁷⁵ ugyanis a következők olvashatók: "... dilectus filius magister Rogerius, Capellanus dilecti filii nostri, I/ohannis/ tituli S. Laurentii in Lucina presbiteri cardinalis, Canonici Zagrabienensis ...". Ebben a formában a zágrábi kanonokságot Toletanus Jánosnak kellene tulajdonítanunk, ami teljességgel ellentmond a bíboros életútjáról ismert adatoknak.²⁷⁶ Turchányi Tihamér, aki a Siralmas ének ajánlásának Toletanus Jánosra vonatkoztatását cáfolta, több 1244--1249 között kelt oklevelet idéz, amelyek megemlítik a bíborost. Ezekben sehol sem történik említés zágrábi kanonokságáról.²⁷⁷ Sokkal valószínűbb, hogy ezt a méltóságot Rogeriusra kell vonatkoztatnunk. Ebből az a feltételezés adódik, hogy Rogerius a soproni főesperességet --, ha betöltötte egyáltalán -- valamikor zágrábi kanonokságra cserélte fel. Ismét csak találgathatunk, hogy ez javadalom, vagy

tényleges szolgálat volt-e.

Toletanus Jánosnak 1245 és 1253 között több káplánját ismerjük. A bíboros életútját feldolgozó Hermann Grauert Rogerius mellett négy angol származású káplánja Wilhelm de Burgo, 1251-ből Shrewsbury apátja, Heinrich, 1252-ből nevét említi meg: 1245-ből pedig magister Roger Luvel /1255-től pápai káplán/ neve ismert.²⁷⁸ 1253-ban újabb név tűnik fel, amikor IV. Ince pápa a Hebridák sziget-csoportján levő sodori káptalant utasítja, hogy Richard, Toletanus János bíboros káplánja iránt kellő tiszteletet tanúsítsanak, minthogy őt a dronthelmi érsek pápai utasításra nevezte ki és szentelte fel Sodor püspökévé.²⁷⁹ Mindezekből néhány dolgot lezűrhetünk. Igen valószínű, hogy Toletanus János szolgálatában több káplán is állt egyidejűleg. Őt ismert káplánja közül három magas egyházi méltósághoz jutott, mindhárman úgy, hogy patrónusuk a pápánál interveniált érdekükben. Közbenjárásának sikerei arra mutatnak, hogy a bíboros befolyásos alakja lehetett IV. Ince udvarának. Igen valószínű, hogy értékes címet jelentett János bíboros káplánjának lenni, s talán nem is volt könnyű hozzájutni. Minthogy a kardinális angol volt, érthető, hogy elsősorban angolok álltak szolgálatában. hogy Rogeriust mégis mellette találjuk, ez némileg megerősíthet abban, hogy még Pecorari Jakab révén értesült róla és ismerte meg, valamint -- és talán éppen ezért -- mint tapasztalt, az egyházi ügyintézésben járatos klerikust alkalmazta. Így inkább arra hajlunk, hogy Rogerius magyarországi tisztségei -- talán soproni főesperessége, de zágrábi kanonoksága feltétlenül -- csak jövedelmi forrást

jelentettek viselőjüknek, nem pedig tényleges szolgálatot. Ez utóbbi ugyanis nemigen ösztönözhetne volna kellőképpen a befolyásos bíborost -- akit egyébként is szép számmal vettek körül a püspöki, érseki, apáti méltóságra áhítozók --, hogy éppen Rogerius számára szerezzé meg Spalato érseki székét. Bár nem lehet különösebb következtetésre jutni belőle, mégis megjegyezzük, hogy három képlán nevét az 1251--1253 közötti évekből ismerjük, míg 1250 előttől -- tehát amikor Rogerius szolgálatát feltételezzük -- csak Wilhelm de Burgo 1245-ös képlánságáról van tudomásunk. Arról, hogy Toletanus János az 1240-es évek második felében milyen feladatokat látott el a kúriánál, rendkívül keveset tudunk. Hozzát, 31 éven át tartó bíborosi működésének kezdeti szakaszára csak elszórt adataink vannak. Ezek felhasználhatók életútja ismertetésében, de beállítottságáról, a kollégiumon belül elfoglalt helyéről ezek alapján nem tehetünk semmilyen biztos megállapítást, s Rogerius képláni működésének hátterét sem tudjuk felvázolni. Éppen ezért indokolatlannak találjuk, hogy Pecorari Jakabéhoz hasonló mélységű képet rajzoljunk Toletanus János életútjáról, amit egyébként is megtett már Hermann Grauert a német szakirodalomban. Így csupán vázlatosan kísérik végig a bíboros életútját azzal a céllal, hogy legfontosabb vonásait, tevékenysége legfőbb területeit kiemeljük.

Amint fentebb már említettük, János bíboros angol származású volt. Angol forrásokban való számos említése, diplomáciai pályája során tanúsított angol elkötelezettsége alapján ez nem is lehet kétséges. Ennél közelebbi ismeretünk azonban nincs pályája kezdetéről. Ebben a Toletanus /későbbi egy-

háztörténeti munkákban²⁸⁰ Tolet/ név sincs segítségünkre. Grauert véleménye szerint neve arra utal, hogy viselője a toledói egyetemen tanult. A korszak több orvosának nevét idézi, akik a toledói egyetem hallgatói voltak, a később a Toletanus nevet viselték.²⁸¹ Néhány adat valóban emellett szól, hogy a bíboros értett az orvosláshoz. Amikor IV. Ince nem sokkal halála előtt, 1254-ben udvarával visszaköltözött Lyonból Rómába, Felső-Itáliában súlyosan megbetegedett, a Toletanus János próbálta meggyógyítani.²⁸² Emellett több 13--14. századi, orvoslással kapcsolatos kézirat is ismert, amely tekintélyként Toletanus Jánosra hivatkozik, vagy éppen tőle idéz. Ezek a receptek olykor inkább az alkímiával kapcsolatosak, mintsem az orvoslással. Kéziratok tanúskodnak a bíboros e téren elért "eredményeiről" is, különösen egy csodálatos víz /aqua gloriosa, benedicta, fortissima multarum virtutum/ előállításáért örvendett nagy tekintélynek.²⁸³ Rendelkezünk egy Grauert által nem idézett adattal, amely Toletanus Jánost a toledói egyetem kapcsán említi meg. Már bíborosként, 1245-ben pápai megbízatással ő erősíti meg a toledói egyetem kiváltságait.²⁸⁴ Ugyan konkrét bizonyítékunk továbbra sincs arra, hogy a bíboros csakugyan a toledói egyetem hallgatója volt, e fenti adatok alapján azonban hajlunk Grauert feltevésének elfogadására.

Toletanus János bíboros társai közül elsősorban sokoldalúságával tűnik ki. Életútját több szempont szerint is végig lehet kísérni. Tevékenysége szerint tudományos munkásságáról /az okkult tudományok -- alkímia, orvoslás, jövőmondás --, teológia, kánonjog/, politikai szerepléséről /a német császárságról vallott nézetei, angol orientációja,

franciaellenessége/ és rendjéhez, a cisztercitákhoz fűződő kapcsolatáról /adományok, kolostoralapításai/ kell szót ejtenünk. Minthogy pályája egy-egy szakaszán e fenti tevékenységformák valamelyike dominál, ezért vázlatos áttekintésünkben igyekezünk kronológikus sorrendet követni.

Egy krónikás adat szerint Toletanus János 60 évet töltött kúriai szolgálatban,²⁸⁵ tehát közel 25 éves egyházi tevékenység van már mögötte, amikor 1242-ben neve feltűnik a forrásokban.²⁸⁶ Pecorari Jakabbal való együttes fogása arra enged következtetni, hogy az angol cisztercita is részese volt a palestrinai püspök vakmerő és indulatos, Frigyessel szembeni fellépésének. Feltehetően ezért volt kénytelen a végsőkig /1243 májusáig/ túrni a legszigorúbb őrizetet Rocca Jani erődjében. Bár eme első, rá vonatkozó adatunk politikai színezetű, a következő évtizedből mégsem őriztek meg a források János bíborossal kapcsolatban semmit, amiből a császárságról alkotott nézeteire következtethetnénk.

IV. Ince pontifikátusa alatt elsősorban teológiai kérdések, valamint rendje ügyei foglalkoztatták. Így az 1250-es években a párizsi egyetem professzorai és a kolduló rendek között kibontakozott heves vita lecsillapításakor mint teológiában jártas főpap, Toletanus János is helyet kapott a pápa által felállított bíróságban. Az eljárás során a domonkos rend védelmét többek között Aquinói Szent Tamás és Albertus Magnus látták el. A bírák végül felmentették a koldulórendeket, s elítélték azt a párizsi professzorok által összeállított vitairatot, amely a koldulórendek tévtanait bírálta. A vizsgálat során Toletanus János megkapta a párizsi egyetem magistereinek valamennyi kiváltságát.²⁸⁷ A bíboros ebben az

időszakban fordít leginkább figyelmet rendje ügyeire is. Több cisztercita kolostort hozott létre; Rómában, Viterbóban, Perugiában és Rietiben is egyet.²⁸⁸

Lényeges fordulat tapasztalható a bíboros tevékenységében IV. Ince halálát követően, IV. Sándor pápa /1254--1261/ pontifikátusa alatt. Ettől kezdve felerősödik Toletanus János politikai aktivitása, és ekkortól meglehetősen jól követhetők politikai nézeteinek változásai. A jó alkalmat nyilvánvalóan az szolgálhatta szerepléséhez, hogy maga IV. Sándor is szorgalmazta az angol érdekek érvényesülését a német trónviszály megoldásában.²⁸⁹ János bíboros politikai állásfoglalásairól a diplomáciai források mellett krónikákban megörökített jóvendölései vallanak. Mint az eschatológia szakértője több ízben is a világ küszöbénálló "végső romlását", majd pedig "megújulását" jósolja, mindig úgy, hogy az aktuálpolitika elemei a "sorsfordulat" két mozzanatában szerepet kapnak. Miután néhány kisebb horderejű, inkább várakozásának optimizmusa, semmint a reális helyzetértékelés alapján megfogalmazott jóslata később beigazolódott, kortársai előtt csodálattal teli tiszteletet vívott ki magának. Meg kell jegyezni azonban azt is, hogy politikai ellenfelei részéről könnyen érhetette "gyanús üzelmeit" a babonáság vádja. Jóllehet nem ismerünk ellenfeleitől ilyen jellegű megnyilatkozást, mégis feltételezhető, hogy e gyanakvás is szerepet játszott János bíboros pápává választásának megghiúsulásában.²⁹⁰ János bíboros jóvendőmondói tekintélyét persze nem elsősorban a jóslatok beteljesülésének kell tulajdonítanunk. Világos ugyanis -- a "műfaj" természetéből adódóan --, hogy maga a megfogalmazás is többértelmű, nehezen megfogható, igen gyakran

a Biblia eschatologikus könyveinek aktualizálásában merül ki. A kortársakat bizonyosan kevésbé foglalkoztatta a "hogyan" kérdése -- hiszen erről szemléletes eligazítást adott a Biblia is --, mint inkább a "mikor" felvetése. János bíboros tekintélye nyilvánvalóan azon alapult, hogy felismerte az "intő jeleket" s ezek felsorolásával igazolni tudta, mások számára is hihetővé tette a végpusztulás közeli napjait. A megannyi bizonytalanságnak kitett középkori ember mindenféle irracionálisra fogékony lelke akadálytalanul magába itta "az idő közeledtéről" szóló tanításokat, különösen, ha azokat egy tanult és tudós, magas rangú egyházi férfiú hirdette. A 13. század középső harmadában igen szép számmal találhatók olyan motívumok, amelyek öröknek hitt intézmények, erkölcsök, szokások megrendülésére mutatnak, kezdve a tatárok pusztításával,²⁹¹ majd a német-Római császárság összeomlásán át az egyházon belüli állandó viszályokkal, az egyház korrumpálódásával, a Szentföld elvesztésével folytatva egészen Itália többszöri feldúlásáig, a háborúskodás szinte állandósulásáig, ami mind döntő befolyást gyakorolt a kor emberének életérzésére, természetesen előtérbe állítva a megfeszítés iránti vágyakozását. Számunkra viszont nem jelentéktelenek a bíboros azon gondolatai, amelyekben az eljövendő megújítást foglalja szavakba, mert hogy honnan, merről jön az "új király", s ki ellen emeli fel karját, e motívumok minden esetben a bíboros aktuálpolitikai állásfoglalásainak is tekinthetők egyben.

Első ismert jövendölése 1256-ból ered,²⁹² s János bíboros működésének azon időszakából származik, amikor szembetűnően

élénk érdeklődést mutat a politikai kérdések iránt, s teljesen igyekszik közreműködni a német trónviszály megoldásában. E próféciájában rendkívül képszerűen festi le kora romlott erkölcsét, a hűség, hit, jámborság megfogyatkozását. Az egyház hűtlenül teljesíti hivatását; egyesek hagyták magukat a világi romlás, az elharapodzó fősvénység, a bűzlő dőzsölés által elragadni, s nincs aki példát mutasson a regulák betartására. A kereszténység szektákra fog szakadni, összevisszaság lesz a hitben, több pápát választanak majd egyidejűleg.²⁹³ Am ekkor új király jön majd, aki az egész földkerekségre kiterjeszti hatalmát, hogy a világ legszélét is az Anyaszentegyház tiszteletére hajlítsa. Váratlanul tör a magas és csipkés hegyek közül elő, kegyesen és hamisság nélkül, kincsekben szegényen, de erkölcselben gazdagon, s istenfélelme révén érdemes lesz arra, hogy a jövődő beteljesítője legyen.²⁹⁴ Frigyes szicíliai népét és adáz fajtáját szét fogja zúzni, hogy nevük sem marad fenn tovább, mindent visszaállít, amit a dacos Frigyes és vad fajzata híveikkel együtt megrontott,²⁹⁵ majd Mohamed harcos híveit is Krisztus hitére téríti, s egy pásztor és egy nyáj lesz végül.²⁹⁶

János bíberos e soraiból jól kitűnik a császárral és ivadékaival szembeni ellenszenve, amely különösen akkor érthető, ha nem feledkezünk meg a jövődőlése 1256-os keletkezéséről, amikor Manfréd működése révén a Hohenstaufok hatalmi pozíciói újból erősödni látszanak, s távolról sem lehet még arról beszélni, hogy kézzelfogható közelségben lenne a dinasztia állásainak végső megsemmisítése. Egy dolgot mindenesetre érdemes hangsúlyozni. A jövődőlése minden Stauf-gyűlölete ellenére sincs szó a császárság intézményének teljes és végleges fel-

számlálásáról. Jóllehet a német interregnum időszakában a pápai univerzalizmus szélsőséges hívei részéről nem egyszer hangot kapott a császári hatalom eltörlésének igénye, Toletanus János e nézeteket nem tette magáévá. Ő az erős világi uralom fennállását éppen az egyház érdekében tekintti szükségesnek. Egyházi és világi hatalom egymás kiegészítői, az egyház igazi uralmát csak egy olyan világi hatalom ereje biztosíthatja, amely kész alárendelni magát a kereszténység legtisztább céljainak. Ezt nélkülözve az egyház képtelen a rendet fenntartani, s önmaga tiztaságát, egységét megőrizni. E nézetek összhangban állnak a cisztercita rend korabeli felfogásával. Ha a bíboros fenti sorai mellett röviden említést teszünk ekkori konkrét politikai működéséről is, könnyen magyarázatot kapunk arra, hogy miért szállt síkra Toletanus János a császárság intézményének védelméért.

Az 1254-ben megválasztott IV. Sándor pápa pontifikátusa alatt rendkívül éles ellentétek szabdalták a bíborosi kollégiumot az 1253 óta betöltetlen német-Római császári trón és a szicíliai királyság okozta problémák miatt. A bíborosok egy kis csoportjától eltekintve -- akik a ghibellin érzelmű Ottaviano degli Ubaldini bíboros mögött sorakoztak fel, és Manfrédot kívánták ^(mind) a szicíliai királyság, mind pedig a császárság trónjára ültetni -- a kollégium többsége végérvényesen meg akart szabadulni a Hohenstaufok dinasztiájától. Abban azonban már korántsem voltak egységesek, hogy az egyház melyik európai dinasztia aspirációit támogassa. Egy részük -- továbbra is összekötve a szicíliai királyságot a császársággal -- Kasztilai Alfonzot, másik

csoporthuk III. Henrik öccsét, Cornwalli Richardot, egy harmadik pedig Anjou Károlyt támogatta. Emellett külön frakciót alkottak a császárság megsemmisítésére törekvő bíborosok. Toletanus János elképzeléseiben külön választotta Szicília és a császárság ügyeit. Az előbbi élére III. Henrik legkisebb fiának Edmund hercegnek a jelölését támogatta. Az ügy előmozdítása érdekében 1256-ban a herceg különleges hatalommal ruházta fel János bíborost.²⁹⁷ Ezzel egyidejűleg a kilátásban levő német-Római királyválasztásra III. Henrik-től kapott legátusi megbízatást, hogy a német választófejedelmi kollégiumban szerezzon támogatókat Cornwalli Richard gróf jelölésére. Az 1257 januárjában ülésező kollégium egyik pártja végül az angol király öccsét, míg a másik Kasztíliai Alfonzot választotta német-Római királlyá.²⁹⁸ A két császárjelölt állítása után az ingatag és sokszor anarchikus német belső viszonyok arra már nem biztosítottak lehetőséget, hogy bármelyik jelölt is sikeres előrehaladást tegyen a császári hatalom tényleges megszerzésében is. Így Richard gróf királlyá választása legfeljebb olyan diplomáciai eredménynek tekinthető, amely biztosította az angol igények felszínén maradását a későbbiekben is. Valószínű, hogy János bíboros sem számított ennél nagyobb eredményre. Kihasználva azt, hogy maga IV. Sándor sem zárkózott el a német trónviszálynak az angol érdekek javára történő megoldása elől, 1261 áprilisában Ottobono bíborossal együttműködve sikerült Cornwalli Richard pozícióit tovább erősítenie, ugyanis a grófot Róma szenátorává választották.²⁹⁹ Eközben igyekezett a grófot rábírni, hogy sürgősen jöjjön Rómába, ha valóban meg akarja szerezni a császári koronát.

Alaptalannak tartja a gróf kifogását, ti. hogy illetlen dolog a koronáért Rómába menni, ha azt nem előzi meg meghívás a pápa részéről. A bíboros kifejti, hogy végül annyira elhalasztódhat a meghívás, hogy az assumtio meginog, és a korona reménye meghíúsul. Hajdan Jákobot is tulajdon nagylelkűsége és alkalmazkodóképessége vezette vissza az atyai házba, mert előre küldött ajándékaival sikerült megengesztelnie testvérét, s elosztatva minden haragot, derék emberként jövén kegyet talált.³⁰⁰ János bíboros, az idézett levélbe foglalt burkolt felszólításnak megfelelően, nevezetesen, hogy Richard ajándékai segítenének a pápa és a rómaiak támogatásának megszerzésében, maga is tett lépéseket, ugyanis háztartásában használt ezüst edényeit eladta és szétosztogatta, nem csekély adósságokat és súlyosan nyomasztó kamatterheket vállalt, végül elzálogosította az örök városban általa építtetett apácakolostor tulajdonjogát.³⁰¹ Mindezek az áldozatok azonban nem váltották be Toletanus János reményeit, mert az angol érdekek támogatására hajló IV. Sándor pápa nem sokkal Cornwalli Richard ezenátorrá választása után, 1261. május 25-én meghalt, az új főpap, a francia IV. Orbán pedig lényegesen ridegebb álláspontra helyezkedett az angol tervekkel kapcsolatban. A császári trón betöltése kérdésében igyekezett semleges, vagy inkább várakozó magatartást tanúsítani, míg a szicíliai királyság ügyében határozottan ellenezte a trón angol kézre adását. Ha Richard gróf esetleges császárrá választásával kapcsolatban megjegyeztük, hogy a királyi cím elnyerése ellenére sem volt kézzelfogható közelségben az angol tervek megvalósulása, akkor még inkább érvényes ez Edmund herceg szicíliai királyságára. Szicília megszerzésével kapcsolatban ugyanis valamennyi aspiráns részéről minden

tervezgetés hiú ábrándnak bizonyult mindaddig, amíg nem tudott tényleges erőt felmutatni Manfred uralma megdöntésére. Manfred erőteljes központosító politikát folytatva jelentékenyen megerősítette dél-itáliai pozícióit, s nemcsak sikerrel hárította el a guelf akciókat, de újabb területeket is hatalma alá tudott vonni. Manfred 1260. szeptember 4-én Montapertinél aratott nagy győzelmével kapcsolatban ismét csak ránk maradt egy híradás, amely Toletanus Jánost a jövő nagy tekintélyű ismerőjeként örökíti meg.³⁰² Az említett csatában Manfred szinte megsemmisítő vereséget mért a zömmel luccai és firenzei csapatokra, s magát Firenzét is sikerült bevennie. Így a guelfeknek kilátásuk sem volt kedvező fordulatra. A bíborosok többsége elkeseredéssel fogadta a csata hírért, ám Ottaviano degli Ubaldini bíboros nem leplezte örömét.³⁰³ Lelekeztetését látva a "Fehér Bíboros" /Toletanus/ így szólt: "Ha Ottaviano bíboros ismerné a firenzeiek e háborújának folytatását is, nem örvendezne ennyire." A többi kardinális ekkor kérlelni kezdte, hogy fejtse ki világosabban mire gondol. Ő azonban semmit sem akart mondani, mert a jövőmondást nem tartotta méltóságához illőnek. A bíborosok ekkor a pápát kezdték unszolni, hogy hatalmánál fogva utasítsa a Fehér Bíborost a nyíltabb beszédre. Amint ennek a pápa /IV. Sándor/ eleget tett, a bíboros röviden így válaszolt: "A legyőzöttek diadalmasan győzni fognak, s nem lesznek legyőzöttek többé az örökkévalóságban." Ezt úgy értelmezték, hogy a legyőzött és Firenzéből elűzött guelfek győzelmesen fognak visszatérni, s városukat többé nem is fogják elveszíteni.³⁰⁴ Kétségtelen, hogy ezen epizód alig-alig

sorolható a Hohenstaufok elleni küzdelem említésére méltó eseményei közé. Hogy Villani mégis ekkora teret szentel neki, véleményünk szerint két dologból adódik. Egyrészt nem csekély feltűnést kelthetett a kortársak szemében a jövődőlés tartalma, hiszen elhangzásakor a legcsekélyebb remény sem látszott a helyzet megfordulására. Másrészt pedig mindezek egy tudományáról híres és ismert, nagyméltóságú bíboros szájából hangzottak el, s szavai valószínűleg nagyobb nyilvánosság előtt is ismertté váltak.

János bíboros harmadik feljegyzett jövődőlése 1269-ből származik, s a főpap politikai elképzeléseinek jelentős módosulására enged következtetni, ami könnyen indokolható az 1260-as évek erőviszonyokbeli eltolódásait figyelembe véve. A 13. századi pápaság történetének talán legzavarosabb évtizedéből a későbbiekre kiható korszakos változások eredeztethetők. A francia IV. Orbán pápa megválasztása után rövidesen hat francia főpapot juttatott bíborosi stallumhoz, s ez visszavonhatatlanul előkészítette Anjou Károly és a franciák itáliai térnyerését, később a pápai hatalom súlytalanodását, hosszú távon pedig függőségbe kerülését. A kollégium összetételének e radikális megváltoztatása természetesen átrendezte a kúria belső viszonyait. Szembetűnő, hogy az eddig hangadó csoportok lassan háttérbe szorulnak, így az angol orientáció híve, Toletanus János is. Noha 1261. december 24-én IV. Orbán pápa Porto és Sancta Rufina bíboros püspökévé nevezte ki,³⁰⁵ politikai szereplésre mégis egyre kevesebb lehetőség nyílik. A német interregnum megoldásában mind kisebb realitása volt Cornwalli Richard császárrá választásának, Itáliában pedig heves harcok kezdődtek

a Staufok és az Anjouk között. Súlyosbította az itáliai politikai válságot, hogy a IV. Sándor halála utáni 10 évben háromszor kellett új pápát választani, a bíborosi kollégiumon belüli átrendeződés viszont egyre nehezebbé tette a megegyezést a francia és a franciaellenes párt között. A kollégium széthúzása miatt IV. Sándor halála után 3, IV. Orbán halála után 4, végül IV. Kelemen elhunytát követően 34 hónapig maradt betöltetlen a pápai trón. A rendkívül hosszasan elnyúló konklávék végletesen szembeállítva a frakciókat szinte működésképtelenné tették az egyházi diplomáciát. A franciaellenes bíborosok különösen a tagliacozzói csata után, s Konradin kivégzését követően tanusítanak eltökélt ellenállást Anjou Károllyal és az őt támogató bíborosokkal szemben. Károly energikus politikájával ugyanis az itáliai városok jelentős részét vagy vonzáskörébe vonta, vagy pedig sikerrel semlegesítette, emellett nem mondott le a német-római császári trón megszerzéséről sem. A tagliacozzói győzelem utáni Anjou-politika megerősítette az oppozícióban levő bíborosok azon félelmét, hogy Károly a Hohenstaufok egykori birodalmánál is eredményesebben fogja túlantúlni megerősödött hatalmát az egyház rovására és elnyomására érvényesíteni. Elszánt ellenállásuk megghiúsította, hogy a pápai trónra egy IV. Orbánhoz és IV. Kelemenhez hasonló franciabarát pápa emelkedjék. Hiába jelent meg Anjou Károly és III. Fülöp francia király is Viterbóban a választás sürgetésére, közreműködésük eredménytelen maradt.³⁰⁶ Toletanus János 1269-ből származó jóvendölésének tartalma nem hagy kétséget afelől, hogy ő is a franciaellenes táborban áll. Az erfurti minorita krónika által az 1269. évhez feljegyzett próféciát állítólag Toletanus

János küldte Németországba, szerzője pedig a híradás szerint egy bizonyos Joachim apát volt. Hermann Grauert e rejtélyes Joachim apát mögött Fiorei Joachimot sejtí, feltételezése alapját, s az abból lezűrhető konzekven-
ciákat azonban nem fejti ki bővebben. Egy dolog minden-
esetre nyilvánvaló: a jövendölés nem származhat Fiorei
Joachimtól, minthogy ő 1132 és 1202 között élt.³⁰⁷ A
Németországba elküldött szöveget illetően mégsem szabad
egészen lemondanunk arról, hogy az említett Joachim apá-
tot kapcsolatba hozzuk Fiorei Joachimmal. Ez utóbbi ugya-
nis ismert oisatercita aszkéta és próféta volt, akinek
chiliasztikus tanításait szinte a középkor végéig ismer-
ték.³⁰⁸ Különösen az expresszív lelkiiséget hangsúlyozó,
belső megtisztulást hirdető tanai találtak fogékony talaj-
ra a ferencesek, a dominikánusok és néhány eretnek szek-
ta körében. Joachim szerint a Szentháromság három szemé-
lyének három korszak felel meg. Az első korszak a keresztény-
ség előtti birodalom, az Atya birodalmának, a törvények és
a betűk szolgaságának, a házasságban élőknek, a laikusok-
nak a kora. Máté evangéliuma alapján 42 nemzedékre teszi
fennállását.³⁰⁹ A második korszak a Fiú birodalma, az új-
testamentumi időszak, a klerikusok kora, amely köztes álla-
pot a test és lélek uralma között, s ugyanaddig tart, mint
az első periódus. Ezt váltja fel a Szentlélek birodalma,
az idők beteljesülése, a szabadság, a szellem és a szerze-
tesség kora, amelyben egy új szerzetesi rend, az "Igazság
rendje", a mindkét Testamentumnál magasabb rendű "Örök
Evangelium"-ot³¹⁰ hirdetve csaknem az egész világot Krisz-

tus hitére téríti. Fiorei Joachim tanítása szerint a Fiú birodalmának végső időszakában meggyengül a hit, és megrendül az egyház, majd az Antikrisztus ragadja magához a hatalmat. A földön küszöbönálló, természetfelettiként sugalmazott Utolsó ítéletet azonban meg kell előznie a szétzilálódott viszonyok radikális megjavításának, ez pedig a Szentlélek birodalmában fog megtörténni. E periódus hozzávetőlegesen a Jelenések könyvében megjövendőlt ezeréves birodalomnak feleltethető meg, anélkül azonban, hogy Joachim a Biblia terminusát betű szerint elfogadva hangoztatná. A kortárs magyarázók számára az időpontok konkretizálására az egyetlen támpontot az első korszakra megadott háromszor tizennégy nemzedék megjelölése nyújtotta. Feltételezve a korszakok egyenlő hosszúságát e nemzedékeként harminc évet számítva 1260 évben jelölték meg az egyes terminusok hosszát.³¹¹ Fiorei Joachim tanításainak 1260 körüli "időszerűsége" adhat magyarázatot arra, hogy a későbbiekben is sokat idézett exegéta különösen ezekben az években hatott erőteljesen a kor eschatologikus gondolkodására. A Toletanus János kapcsán már említett^a párizsi egyetem és a koldulórendek között az 1250-es években lezajlott vita középpontjában is Joachim "Örök Evangéliuma" állt, amelyet a szerzetesek, különösen a ferencesek igyekeztek a Szentírással egyenlő tekintélynek elismertetni.³¹²

Bár a Fiorei Joachimról fentebb elmondottak nem bizonyítják egyértelműen, hogy az erfurti minorita Joachim apátja mögött csak őt kereshetjük, feltételezésként azonban mindenképpen számolnunk kell vele. Nem valószínű, hogy az eschatológiával foglalkozó Toletanus János, akinek 1256-ból ismert

próféciaja szintén a világ megújulásának időszerűsége jegyében fogant, gondolkodásában függetlenítette volna magát az egykori cisztercita exegétától. Éppen ellenkezőleg. Elképzelései nagyon jól illeszkednek Joachim tanaihoz, csakugy a változások módjában, mint időszerűségében. Az egyetlen komoly eltérés abban tapasztalható, hogy Tolanus János jövődőlései minden esetben erőteljesen "politizáltak", a "tudomány" tételei mintegy igazolásként rendelődnék alá politikai törekvéseinek. Ezért feltételezzük, hogy 1269-es prófetikus levelében is Fiorei Joachim tekintélyével kívánja megerősíteni ekkor kifejtett politikai várakozásait.

Jövődőlése szövegének jobbára jelképekkel kifejezett személyei az 1260-as évek itáliai eseményeinek főszereplői: Manfréd, Anjou Károly és Konradin. Tartalma röviden a következő: A fattyú Manfred fog uralkodni, akit a francia oroszlán legyőz majd, és elragadja fejéről a koronát. Majd a sas fia reptével megingatja az oroszlánt, ám az összeütközés után 21 nappal az oroszlán szájába kerül. Az oroszlán azonban csekély ideig uralkodik csak, mert egy Frigyes király véréből származó személy legyőzi őt, s az oroszlánnak emléke sem marad fenn többé. Az új uralkodó hatalma a világ végéig fog kiterjedni, s uralma alatt a pápa is fogsága kerül majd. Ezt követően a németek és a spanyolok szövetségre fognak, és megsemmisítik a franciákat.³¹³

A prófécia szövege következetesen jövő időt használ, ami nyilvánvalóan azt hivatott "hitelessé" tenni, hogy a jövődőlés a múltban, a benne foglaltak története előtt keletkezett.

A jóslat Németországba küldésekor, 1269-ben a "már jóval korábban" megfogalmazottak éppen beteljesülőfélben voltak. Úgy véljük, magától értetődő, hogy a szöveg keletkezési idejét az utolsó, valóban "beteljesedett" mozzanat megtörténtének idején keressük. Eszerint a feltételezett keletkezési időpont előtti és utáni sorok eltérő funkciójúak. Az első rész, amely a már megtörténeket "jövendőli meg" egy fiktív múltbeli kezdőpontból, azt a célt szolgálja, hogy még bizonyosabbá tegye a második részt, a tényleges jövő, a még meg nem történtek beteljesülését. A prófécia illetően szerkezete szinte önálló életre kelti a tartalmat, ami mintegy meghatározottá téve a jövő fejlődését, azt a látszatot kelti, hogy a történelem folyamatának iránya végletesen determinált, hiszen maradéktalanul be kell teljesítenie a jövő ismeretének rendkívüli képességével rendelkező bölcs látomását. Mindez ismét csak megerősít bennünket abban, hogy Toletanus János számára a nagy tudású próféta szerepére a kor legnagyobb hatású és legnagyobb hitelű jövendőmondója, Fiorei Joachim látszott legalkalmasabbnak.

A jövendőtlés keletkezése bizonyosan 1268. szeptember 12-e, Konradinnak Károly fogságába kerülése utánra tehető. Eszerint a szöveg első felének "feloldása" a következő: Szicília királyságában Manfred fog uralkodni, akit Anjou Károly fog legyőzni, s ő szerzi majd meg a koronát /beneventumi csata/. Károly számára viszont IV. Konrád fia, Konradin idéz elő veszedelmet megjelenésével. Konradin azonban 21 nappal a csata /Tagliacozzo, 1268. augusztus 23./ után Károly "szájába" kerül. Karl Hampe úgy magyarázza --

meggyőzően -- a 21 napot, hogy Konradin, aki az ütközet után álruhában elmenekült a csatatérről, szeptember 12-én jutott Károly fogságába.³¹⁴ Kínálkozna egy lehetőség a terminus ante quem meghatározására is, amely azonban hipotetikusán is nagyon esetleges. A prófécia végén az olvasható, hogy a pápa az eljövendő új uralkodó fogságába kerül majd. Ha a pápa alatt konkrét személyt, az akkori pápát, IV. Kelemen értjük, akkor a szövegnek 1268. november 29-e előtt kellett keletkeznie, mert Kelemen ekkor halt meg. Toletanus János franciaellenessége mindenesetre annyira nyilvánvaló, hogy a Károly szicíliai uralmát megszervező pápa bűnhődésekor joggal gondolhatnánk IV. Kelemenre. Az 1268 őszére datálást támogathatja az is, hogy csak Konradin fogságbaeséséről s nem kivégzéséről van szó /1268. október 29./. A terminus ante quem-et azért nem tudjuk mégsem bizonyosnak tekinteni, mert az is előfordulhat, hogy a fogságba ejtendő pápa nem konkrét személyre, hanem egy későbbi egyházfőre vonatkozik. Ezt a feltételezést az erősíti, hogy a jövendölés elküldésekor, 1269-ben nincs pápája az egyháznak, s ha a szöveg keletkezésekor Toletanus János IV. Kelemenre gondolt is, Németországban a levél elküldésekor már csak egy jövendőbeli pápára érthették. Mindenesetre Toletanus János nem táplálhatott vérmes reményeket az iránt, hogy az erősen francia befolyás alatt álló kollégium végül franciaellenes pápát fog megválasztani. Összeességében megállapíthatjuk, hogy a prófécia feltétlenül 1268. szeptember 12-e után, s talán október 29., illetve november 29. előtt keletkezett, de nem zárható ki, hogy csak 1269-ben.

Ezek után fordítsuk figyelmünket a jövődőlés 1269-ben még nem teljesedett szakaszára. Kinek juttathatta a sors osztályrészéül, hogy megdöntse Anjou Károly uralmát, s ki fogja kiterjeszteni hatalmát az egész világra? Egyet kell értenünk Hermann Grauerttel, aki szerint Toletanus János csak egyetlen erre alkalmas személyt találhatott: a thüringiai Wettin családból származó ifjú Merész Frigyeset.³¹⁵ Merész Frigyes anyai ágon valóban II. Frigyes császár véréből eredt, s ami őt különösen vonzóvá tehetette Toletanus János számára, az az, hogy szintén anyai ágon rokonságban állt az angol uralkodóházzal is. Anyja ugyanis III. Frigyes császár és Angliai Izabella /III. Henrik angol király és Cornwalli Richard megválasztott német-római király testvére/ leánya volt,³¹⁶ így Merész Frigyesnek jogalapja volt a Hohestaufok szicíliai örökségére, ugyanakkor személye összeegyeztethetőnek tűnt az angol érdekek itáliai érvényesítésével. Frigyes császár e kései ivadékát igyekezett a Németországba küldött prófécia népszerűsíteni, tudtul adva mindenkinek a rá rótt nagy hivatást. Ugyan Merész Frigyes neve valóban felmerült a német trónviszály megoldásában, de trónrajutásának, illetve szicíliai királyságának sohasem voltak komoly lehetőségei. Így "Joachim" állítólagos jövődőlésének második részét korántsem "követte" olyan pontossággal a történelem, ahogyan azt az első felében megfigyelhattük.

E prófécia alapján elmondhatnánk, hogy Toletanus János politikai elképzelései súlyos kudarcot vallottak, ezzel szemben mégis fontosabbnak tartjuk a bíboros politikai gondolkodásának rugalmasságát kiemelni. Az utólagos értékelés

számára ugyanis nyilvánvaló, hogy az Anjouk 1260-as évekbeni itáliai térhódítása mind kevesebb mozgásteret hagyott más koncepciók érvényesítésének, a kortársak azonban ezt nem láthatták ennyire egyértelműnek. Tolanus János éleslátását éppen abban láthatjuk, hogy felismerte a felemelkedő Anjou-hatalomban rejlő veszélyeket az egyház számára, s feladva korábbi Stauff-ellenességét, igyekezett kiutat megjelölni a fenyegető tendencia elkerülésének. A közvetlen Anjou-ellenes politikára a bíboros számára az 1268--1271-es viterbói konklávé adott teret. A korábban több frakcióra oszló testületben a legerősebb, a francia csoportosulással szemben sikerült az opponenseknek egységesen fellépniük, s ezzel megakadályozták, hogy francia vagy franciapárti főpap emelkedjék Szent Péter trónjára. A két tábor végül a testületen kívül álló, éppen a Szentföldön tartózkodó lüttichi főesperest választotta pápává, aki egyházfőként a X. Gergely nevet viselte. A példátlanul hosszú, a kortársak felháborodását is kiváltó konklávé idejéből fennmaradt János bíboros egy ironikus mondása is: "Hic dominus Johannes Cardinalis tempore, quo Cardinales inclusi pro electione domini Pontificis tenebantur, dicebat ludendo caeteris cardinalibus: discooperiamus hanc domum, quia spiritus sanctus non potest ad nos per tota cooperacula pertransire."³¹⁷ Az új pápa, X. Gergely végül a francia-ellenes bíborosok várakozásait igazolta. Lázasan tevékenységbe kezdett az egyház megreformálása érdekében, a trónüresedés időszakában súlyosan elhanyagolt ügyeket igyekezett gyorsan rendezni s mérsékelni az Anjou Károly részéről jelentkező,

megengedhetetlen világi befolyást. Határozott pápai fellépésre Károlynak le kellett mondania római szenátori címéről, továbbá tétlenül kellett szemlélnie bíborosi pártja mellőzését, valamint azt is, hogy Gergely közreműködésével a francia érdekek teljes figyelmen kívül hagyása mellett oldódott meg a német trónviszály 1273-ban. A pápa átfogó reformintézkedések bevezetése céljából 1274-re Lyonba egyetemes zsinatot hívott össze. A zsinat szigorú szabályokat hozott a pápaválasztás megreformálására, elsősorban a konklávék időtartamának korlátozására. A zsinaton megállapodás született VIII. /Palaiologosz/ Mihály követével az egyház egységének helyreállításáról, valamint kísérletek történtek egy újabb szentföldi hadjárat megszervezésére. Feltételezhető, hogy ezen intézkedések előkészítésében mint rendkívül tapasztalt, nagy tudású bíboros, Toletanus János is részt vett, bár konkrét tevékenységéről nincsenek ismereteink.

A Toletanus Jánossal kapcsolatos irodalomban a bíboros halálát Ughelli nyomán sokan a második lyoni zsinat /1274/ idejére teszik.³¹⁸ Az bizonyos, hogy július 13-án halt meg, mert Ughelli a Toletanus János alapította perugiai Szent Julianna kolostorról szólva elmondja: "Eodem die fit commemoratio Reverendissimi in Christo patris ac domini sacrae Theologiae professoris D. Joannis Episcopi Pertuensis et tit. S. Laurentii in Lucina Episcopi et cardinalis, huius monasterii piissimi fundatoris et patris."³¹⁹ Grauert viszont 1275-ben jelölte meg a halálozás évét, mivel nem az 1274 júliusa utáni, hanem az 1275-ben tartott cisztercita főkapitán emlékezett meg Toletanus Jánosról.³²⁰

Befejezés

A két főpap életútjának lehetőség szerinti aprólékos nyomon követése után célszerűnek tűnik néhány tanulság rögzítése. Ezeket csoportosítva két réteg különíthető el. Az elsőbe azok a megállapítások sorolhatók, amelyek közelebbről érintik Rogeriust, a másikba azok, amelyek magából a feldolgozott szerteágazó anyagból adódtak, s Rogerius környezetére nézve csak nagyon közvetetten és általánosan érvényesülő vonatkozásaik vannak.

Rogerius kapcsán mindenekelőtt azt az ükéséges kiemelni, hogy patrónusai révén közel két évtizeden át szoros szálak fűzték az egyház megfelelő vezetéséhez. A káplánja pályafutását megalapozó Pecorari Jakab kulcsfontosságú szereplője volt az egész európai diplomáciát erőteljesen befolyásoló pápai--császári ellentéteknek, szereplése néhány esetben komoly visszhangot kapott a korszak királyi udvaraiban, egyházi központjaiban. Működésének jelentőségét az sem csökkentheti, hogy pályájának aktív szakaszán, az 1230-as években is vannak olyan periódusok, amikor neve eltűnik a diplomáciai forrásokból, azaz a bíboros valószínűleg háttérbe szorult. Tény, hogy nem ő formálja az egyház politikájának alakulását, még a császárság irányában sem. Nem formálja, mert erre valószínűleg teljességgel alkalmatlan is volt nézeteinek, politikai elveinek egyoldalúsága, merevsége miatt. Pecorari Jakab szemében a császárral kötött megegyezés, a kompromisszum, de már a viszonylag zavartalan együttélés is a gyengeség jelének, megengedhetetlen engedékenységnak, egyértelmű kudarnak^(C) minősült. Ilyesfajta irányvonal érvényesülésekor mindig eltűnt a pápai diplomácia porondjáról. Ellenben azonnal aktivizálódott, s valamennyi esetben az első helyek egyikére került a szemben-

állás tendenciáinak erősödésekor. Vannak olyan évek amikor valóban meghatározó szerep jutott neki, de pályája egészéről is azt kell megállapítani, hogy a pápai kúria különböző politikai erőinek mindig számolniuk kellett a bíboros politikai elképzeléseivel. Különösen azért, mert nézeteik hasonlósága miatt végig jó kapcsolat van IX. Gergely pápa és Jakab bíboros között. Furcsa, de igaz, hogy Pecorari Jakab politikai működésének lehetőségei mindig tükrözik egyben a pápa politikai működésének, akaratnyilvánításának terét, annak szűkösségét vagy szélességét is. Nyilvánvaló, hogy a nagy jelentőségű diplomata-bíboros kíséretébe kerülés, környezetéhez tartozás komoly rangot jelentett. A rang és a tekintély részben már magából a bíborosi környezetből is ered, hiszen a korszakban 15--20 bíboros állt a pápa mellett, s e szűk kör közelsége -- a befolyás és pozíciószerzés potenciális lehetőségével, vagy egyszerűen a pápai és bíborosi méltóságok fényében való részesedéssel -- elismert és irigyelt személyekké tették a kardinálisok környezetéhez tartozókat. Őnmagában a bíborosi környezethez tartozás elismerése pusztán kívülről szemlélve természetesen csak egy kevésbé differenciált megítélés eredménye, olyané, amely érzéketlen a számára hozzáférhetetlen és ismeretlen testület finomabb belső hierarchizáltságára, csoportviszonyaira és függési rendszerére. Vitathatatlan azonban, hogy a konvencionálisan létező társadalmi presztízs csak félig-meddig alkalmas egy-egy pozíció tényleges súlyának megítélésére. A közvélemény értékrendjében magasra tartott tisztség elismerése többnyire nem az általa /a betöltött hivatal által/ elérhető dolgok pontos ismeretén alapul, hanem csak azon a meggyőződésen, hogy a tisztségek viselői rendelkeznek a szerzés kivételes lehetőségeivel. E lehetőségek érvényesítése azonban a társadalmi

presztizstől függetlenül történik a kívülről egységesnek lá-
tott, ezzel szemben belül nagyon is tagolt és hierarchizált
csoport önálló értékrendje szerint. A társadalmi hierarchia
egyes pozícióinak külső /össztársadalmi konvencionális/ és bel-
ső /csoport-, réteg-, osztálybeli/ megítélései természetesen
nem állíthatók ellentétbe egymással, ám egyedi esetek vizsgá-
latára csak ez utóbbi lehet alkalmas. Így pusztán abból, hogy
Rogerius bíborosi környezetben mozog, mindössze a pozíció-
szerzés ezzel összefüggő jó lehetőségeinek valószínűsítése
érdemelhet hangsúlyt. Pecorari Jakab működésének ismeretében
viszont meg tudjuk adni azt is, hogy milyen feltételek között
sikerülhetett Rogeriusnak realizálnia a "kedvező esély pozíció-
jából" adódó lehetőségeket. A kollégium tagjainak és környeze-
tüknek helyzetét döntően az egyes bíborosoknak a pápához való
viszonya, a kollégiumon belüli csoport- és erőviszonyok, vala-
mint a kúriánál teljesített szolgálat fontossága határozzák meg.
Bármelyik szempontot is vizsgáljuk, Pecorari Jakabot valamennyi
alapján a bíborosi testület első helyeinek egyikére kell állí-
tanunk. Azokban az időszakokban, amikor a mérsékelt bíborosok
ellenzéke nem tudta korlátozni a pápa autokratikus vezetését,
a preneastei püspök tekinthető IX. Gergely legközelebbi munkatár-
sának. Úgy véljük, hogy ebből a körülményből igen fontos követ-
keztetések vonhatók le Rogeriusra nézve is. Ebben a környezetben
kivételesen jó lehetőség nyílhatott számára ahhoz, hogy széles
áttekintést nyerjen az európai diplomáciáról, a politikai
mozgásokat meghatározó hatalmi és érdekviszonyokról. Igen való-
színű, hogy ebbe a körbe Rogerius képességei, iskolázottsága,
használhatósága révén került be. Egy az egyházkormányzatban ak-

tívan résztvevő bíboros szolgálata nyilvánvalóan megkövetelte ezt. Jakab bíboros diplomáciai működésében számos alkalommal felfedezhető politikai elvakultsága ellenére is az elemzőképesség, a valós viszonyok pontos ismeretére törekvés, az intézkedéseiben megfigyelhető körültekintés. E tulajdonságokat céljai érdekében kiválóan kamatoztatni tudta. Aligha kétséges, hogy mindez komoly befolyással volt Rogerius szemléletmódjára, de írói módszerének a Siralmas énekben tetten érhető alakulására is. A hazai műveltség viszonyai között feltűnően elűtő, az itteni történetírás és történeteszemlélet színvonalát messze meghaladó mű sokkal könnyebben helyére, természetes közegébe állítható Pecorari Jakab tevékenységének ismeretében. A dologban csak az a feltűnő és kissé nehezen magyarázható, hogy Rogerius műve semmit sem tükröz az író korábbi környezetének engeáztelhetetlen császárellenesséből, holt erre néhány esetben nyílna alkalom. Egy apró megjegyzés, rövid utalás, egy-egy elmarasztaló jelző még akkor is nagyon hiányzik, ha^a mű nem csak Pecorari Jakabnak, hanem már eleve szélesebb olvasóközönségnek íródott. Talán azzal a nem minden szempontból kielégítő magyarázattal kísérelhetjük meg ezt az ellentmondást áthidalni, hogy a Siralmas ének nem sokkal IV. Ince pápa megválasztása után, valóban 1243--1244 fordulójára körül íródhatott, amikor élnek a császár és a pápa közötti meg egyezés reményei, s látszólag nyugvóponton vannak ellentéteik. Persze ennek ellenére is hiányolható a császár valamilyen formában való elmarasztalása, hiszen a mű címzettje, Rogerius patrónusa maga volt leginkább kárvallottja, szenvedő alanya a császár egyházellenességének.

A két bíboros-felettes életútjának összehasonlítása felvet

egy további ingerkedő megjegyzést is. Jakab bíboros pályafutása során mindvégig az éles kard szerepét töltötte be a pápai világhatalom szolgálatában. Szemléletét makacs egyoldalúság és merevség jellemzik. János bíboros ezzel szemben rendkívül sokoldalú, művelt, széles érdeklődési körű, rugalmasan gondolkodó személyiség volt. Ha pusztán kettejük életútja, egyéniségük ismeretében, és a Siralmas ének alapján kellene eldöntenünk, hogy melyiküknek íródott a beszámoló, valószínűleg inkább Toletanus János jöhetne szóba. Mivel ez természetesen lehetetlen a címmel kapcsolatos problémák áthidalhatatlansága miatt, így ezt, és talán már az iménti vélt ellentmondást is úgy oldhatjuk fel legegyszerűbben, ha megállapítjuk: Rogeriust nagyfokú önállóság jellemzi írói tevékenységében, véleményalkotásában teljesen mentes marad patrónusa elfogult és egyoldalú nézeteitől. Míg a bíborosi környezet kedvező lehetőséget nyújtott számára egy átfogó, alapjában tisztánlátást tükröző politikai és írói szemléletmód kialakításához, ugyanakkor szerencsésen függetleníteni tudta magát e környezet politikai gondolkodásának sarkalatos pontjaitól, merev értékrendjének egysíkú alkalmazásától.

Végezetül egyetlen mozzanatot érzünk fontosnak hangsúlyozni a feldolgozott, döntően diplomáciai anyag felhasználásának tanulságául. Ez a bíborosi kollégium és a pápai diplomácia összefüggéseinek kérdésköre. A kúriai politika az esetek többségében differenciálatlanul, túlzott homogenitásban jelenik meg, ^(a szakirodalomban) ha az egyes királyságok szentszéki kapcsolatairól, egyházpolitikájáról esik szó. Nincs ez másként Magyarországgal kapcsolatban sem. A magyar külpolitikának a Szentszékhez fűződő viszonyában többnyire a magyar oldal látszik változékonyabbnak, több rétegűnek, össze-

tettebbnek. Míg magyar viszonylatban igen kis belső változásoknak is hatást tulajdonítunk az egyházi kapcsolatokra, addig a Szentszék esetében csak a legszembetűnőbb mozgások esetén számolunk e tényezők módosító befolyásával. A dolgozatban vázoltakból ezzel szemben kitűnik, hogy még a viszonylag egyenűeknek tekintett korszakokban is mekkora veszélyekkel jár a Szentszék belső viszonyainak áttekintéséről való lemondás. Azoknak a változásoknak, amelyek a kúriai erőviszonyokban történtek, s a bíborosi kollégiumon belüli pártharcok keretében jelentkeztek, igen széles körben érvényesült kisugárzó hatásuk szerte Európában. Sokszoros áttételeken és bonyolult kapcsolódásokon keresztül játszottak szerepet az egyes államok kül- és belpolitikájának alakulásában egyaránt. E sok mindenre magyarázatot kínáló háttér összetettebb vizsgálatáról már csak ezért is meggondolatlanúság lemondani, mert e téren páratlanul gazdag forrásanyag segítheti a kutatást. Rendkívül izgalmas kérdés a vizsgált korszakban, ahogy a kollégiumon belül egyre inkább megjelennek azok a bíborosi csoportok vagy személyek, amelyek és akik határozottan egy-egy középkori állam szószólóivá válnak, s igyekeznek e célok szolgálatába vonni a pápai politikát. Mindezen finom belső eltolódásoknak pedig igen messzire érvényesülő kihatásaik voltak. Ezen összetett viszonyrendszer hozzávetőleges ismerete nélkülözhetetlennek tűnik minden állam külpolitikátörténetének vizsgálatához. A két komponens közötti relációk kiemelésénél jóval többet kínál egy teljes rendszer komplexitásával szembeállítani az egyes államok diplomáciai lehetőségeit. Ha más nem is, e fenti tapasztalatok nagy haszonnal érvényesíthetők a jövőben is.

Jegyzetek

1. Rogerius életével és a Carmen miserabile-vel kapcsolatos irodalom összefoglalása: *Scriptores rerum Hungaricarum tempore regumque stirpis Arpadianae gestarum* / a továbbiakban: SRH/, ed. Emericus SZENTPÉTERY, Bp. 1938. Vol. II. Rogerii Carmen miserabile, 543--588. Az előszó és a szövegközlés JUHÁSZ László munkája. Az itt felsorolt irodalom a következő -- részint később megjelent, részint kimaradt -- fontos kiadásokkal és irodalommal egészítendő ki. Kiadások: Rogerii Miserabile Carmen, ed. L. de HEINEMANN in: *Monumenta Germaniae Historica* /a továbbiakban: MGH/ *Scriptores* XXIX., Hannover, 1892. 547--567.; *Magister Rogerius: Carmen miserabile* /lateinisch/deutsch/ Eisenstadt, 1979. in: *Burg-landische Bibliothek*; Rogerius mester Siralmas éneke, in: *A tatárjárás emlékezete*, Bp. 1981. 111--162. /*Bibliotheca Historica*/ -- Irodalom: Ifj. HORVÁTH János: *Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái*. Bp. 1954. 239--254. Az itt olvasottakhoz lényegében hasonló gondolatokat fejtett ki a szerző egy korábbi tanulmányában: ifj. HORVÁTH János: *A ritmikus próza történetéhez. Rogerius mester Carmen miserabile-je*. Magyar századok. Horváth-emlékkönyv. Bp. 1948. 24--40.
2. E művek közül a két legfontosabb: MÁTYÁS Flórián: *Pogány szokások őseinknél. Roger és Tamás esperesek a nagy tatárjárásról*. Bp. 1897. /*Értekezések a történeti tudományok köréből*, 1899. 17. köt. 81--113./ Dolgozatunkban Mátyás

- tanulmányának különlenyomatát /Bp. 1897/ használtuk, hivatkozásaink oldalszámait erre vonatkoznak.; TURCHÁNYI Tihamér: Rogerius mester Siralmas éneke a tatárjárásról. Századok 1903. 412--430. és 493--514.
3. Spalatói Tamás: Historia Salonitana. cap. 46, 48, 49, in: Monumenta Slavorum meridionalium XXVI. Scriptores III. ed. Fr. RAČKI, Zagrabiae, 1894. 203--212. valamint GOMBOS, Albinus Franciscus: Catalogus Fontium Historiae Hungaricae III. Bp. 1938. 2250--2254. Munkánkban hivatkozásaink Gombos kiadására vonatkoznak.
4. A Rogerius által kibocsátott, vagy az őt említő spalatói oklevelek érseki működésének teljes időszakát átfogják. Csak az 1263--1264-es évekből nem áll rendelkezésünkre oklevél. Az 1250--1258 közötti okleveleket lásd SMIČIKLAS, T.: Diplomatički Zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije, Slavonije. Tom. IV. Zagreb, 1906. 1236--1255. évek: 372, 385, 390, 395--396, 444, 506--508, 531. számú oklevelek. Tom. V. Zagreb, 1907. 1256--1272. évek: 537, 541, 575, 579--580, 603, 613, 619, 622, 629, 633, 663, 672, 698, 705, 717, 833, 860--861. számú oklevelek.
5. A Carmen miserabile ránk maradt szövegéről lásd SRH. II. i.h.
6. Rogeriust név szerint két oklevél említi 1249 előttről, mégpedig IX. Gergely pápának magyarországi legátusához, Pecorari Jakabhoz írt 1233. augusztus 12-i keltezésű oklevele /Kiadása: THEINER, A.: Vetera Monumenta Historica Hungarum Historiam Sacram Illustrantia I. /a továbbiakban THEINER, I./, Romae, 1859. 115--116. /196.sz. okl./,

valamint IV. Ince pápának az az eklevele, amelyben a szentgotthárdi apátot és az esztergomi prépostot értesíti Rogeriusnak Váradról a soproni főesperességbe való áthelyezéséről 1243. november 13-i keltezéssel. /Kiadásai: THEINER I. 188. /305.sz. okl./ és FEJÉR, Georgius: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis /a továbbiakban: FEJÉR: CD/ Budae, 1829. IV/1. 304./

7. GOMBOS 2250.
8. 1249. április 30. FEJÉR: CD/IV/2. 57.
9. GOMBOS: 2250.
10. BUNYITAY Vince: A váradai püspökség története az alapítástól a jelenkorig /A továbbiakban: BUNYITAY: A váradai püspökség/ II. /A váradai püspökség káptalanai a monostorai a püspökség alapításától 1566. évig/ Nagyvárad, 1883. 61--62.
11. MARCZALI Henrik: A magyar történet kútfőinek kézikönyve. Bp. 1901. 150--156.
12. BUNYITAY Vince: Rogerius "Gyászénekét" János "pesti" püspökhöz írta-e? Századok 1873. 69--70.
13. SZABÓ Károly: Rogerius mester váradai kanonok Siralmas éneke. Pest, 1861. p. 1.1. jegyz. /Magyarország történetének forrásai I./
14. Ez a felfogás DESERICZKY József Incétől ered: De Episcopatu Vaciensi historia. Pest, 1770. 51--53.
15. L. fentebb, 8.sz. jegyzetünket.
16. 1246--1265 között Bonaventura püspök állt a Nápolytól délre fekvő paestumi püspökség élén. GAMS: Series episcoporum. Tom. I. p. XVIII.

17. EUBEL, Conradus: Hierarchia Catholica Medii Aevi Pontificum, S. R. E. Cardinalium ecclesiarum antistitum series sive Summorum ab anno 1198 usque ad annum 1431 perducta. Tom. I. Regensburg, 1898. /a továbbiakban: EUBEL I./ p. 7.: "Johannes de Toletus O. Cist., mag. /theol.?!/ = presb. tit. s. Laur. in Luc./ subscr. 1244. sept. 27. -- 1262. apr. 1./".
18. BRINCKMEIER, Eduard: Praktisches Handbuch der historischen Chronologie aller Zeiten und Völker, besonders des Mittelalters. Berlin, 1882. 1243-as év, 370., valamint EUBEL I. p. 7.: Innocentius IV. electus Agnaniae 1243. Junii 25.
19. Némi bizonytalanság tapasztalható a kinevezés időpontjával kapcsolatban. Nem tudjuk elfogadni Eubel nézetét, amely szerint, minthogy 1262. ápr. 1-én fordul elő utoljára Toletanus János neve mellett korábbi titulusa és csak 1263. január 9-én először az "episcopus Portuensie" cím, így e két időpont között szerezte új méltóságát. /EUBEL I. p. 7. és 35./ Sajnos az említett dátumok mellett nem közli forrásait, így ezeket nem tudtuk megvizsgálni. Az mindenesetre szembetűnő, hogy datálásával szemben minden más irodalom 1261-ben jelöli meg Toletanus János püspöki kinevezését. Ezek közül a legfontosabbak: UGHELLI, Ferdinandus--COLETI, Nicolaus: Italia Sacra sive episcopi Italiae. ed. 2. Venetiis, 1717. Tom. I. 135--138. cap. 43. /A továbbiakban: UGHELLI I./; MORONI, Caetano: Dizionario di erudizione storico--ecclesiastica. Tom. LXXVI. p. 243. "Toledo, Giovanni" címező./a továbbiakban MORONI/; BROUETTE, Emile

-- MANNING, Eugene: Dictionnaire des auteurs Cisterciens. Tom. 2. Rochefort, 1977. 290. "Tolet, John" címszó;
FRANCOIS, Jean: Bibliothèque des écrivains de l'ordre de Saint Benoit. Tom. IV. Bouillon, 1777--1778. 436. "Tolet, /Jean/" címszó. Biztos alapot nyújt Eubel fenti állításával szemben a Tolatanus János életútját feldolgozó Hermann Grauert elemzése /GRAUERT, Hermann: Meister Johann von Toledo. in: Sitzungsberichte der philosophisch--philologischen und der historischen Classe der königl. bayer. Akademie der Wissenschaften zu München. München, 1902. 111-347. /a továbbiakban: GRAUERT/, amelyben vázolja a püspökség elnyerésének -- dolgozatunkban később részletezendő -- körülményeit; ennek alapján tényként állapítható meg, hogy a bíboros 1261. december 24-én nyerte el új méltóságát.

20. GOMBOS 2250.: "Sicque factum est, ut cassata postulatione predicta mitteret Appulum quendam de partibus Beneventanis Rogerium nomine, ex oppido, quod Turris Cepia vocatur."
21. GOMBOS 2251.: "Tunc cepit /Rex Bela/ eis, non animose sed moderata allocutione, improperare de promotione archiepiscopi, videlicet quod hominem alienigenam et ignotum, non de suo regno, et preter ipsius conscientiam, et assensum voluerunt antistitem habere. Sed cum cives se multiformiter excusarent, rex factum aquanimiter tulit, mandans eisdem, dumtaxat laycis, et eosdem astringens vinculo iuramenti, quod de cetero tale quid facere nullatenus attemptarent."

22. GOMBOS: 2250.: "Cum autem ad prosequendum electionis negotium ad domini pape curiam nuntii quererentur, vix inventi sunt duo, qui hoc onus assumerent. Desa Corvi canonicus et Dragus, nepos Sabaci, Spalatensis civis... Illuc tandem pervenientes et legationem, sicut eis iniunctam fuerat, procurantes, per totum fere annum in prosecutione negotii occupati fuerunt. Quia vero periculosum ac sumptuosum erat iterato pro facto huiusmodi legationem mittere, metuentes, sicut et contigit, ne forte, quod factum fuerat, non deberet admitti, hoc electores in petitione adiecerunt, ut si postulatio facta summo pontifici non placeret, alium ad regimen Spalatensis ecclesie cum plenitudine pontificalis officii mitteret secundum sue arbitrium voluntatis."

Toletanus támogatásáról ugyanott: "Cum autem /Rogorius/ ad suum dominum reversus fuisset, cepit idem cardinalis ad ipsius promotionem sativ vigilanter intendere et ipsum in notitiam et gratiam domini pape devenire fecit. Consecratus tandem et palliatus recessit de curia..."

23. L. fentebb, 6.sz. jegyzetünket.

24. L. fentebb, 2.sz. jegyzetünket.

25. KNAUZ Nándor: II. Endre szabadságlevelei. Pest, 1969.,

50. /a továbbiakban: KNAUZ: II. Endre szabadságlevelei/
in: Értekezések a történeti tudományok köréből I/X.

26. BALICS LAJOS: A római katolikus egyház története Magyarországon. /a továbbiakban: BALICS/ II.: Kálmán királytól az Árpád-ház kihaltáig 1195--1301. Budapest,

- 1888., 267.; FRAKNÓI Vilmos: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a Római Szent-Székkal. /a továbbiakban: FRAKNÓI/ I.: A magyar királyság megalapításától a konstanzi zsinatig. Budapest, 1901., 54.
27. BUNYITAY: A váradi püspökség II. 61--62.
28. THEINER I. 115--116. /196.sz./.
29. Rogerius "közlésén" Bunyitay csak a Carmen miserabile ajánlását értheti, ami akkor is ellentmondáshoz vezet, ha figyelmen kívül hagyjuk a szigla ma ismert feloldását. Bunyitay ugyanis ugyanazt a címzést vonatkoztatja egyszer Toletanus János paestumi /1. fentebb, 12.sz. jegyzetünket/, máskor praenesti püspökre /1. fentebb, 27.sz. jegyzetünket/.
30. L. fentebb, a 19. és 20. sz. jegyzeteinket.
31. L. MARCZALI Henriknek a 11. jegyzetben idézett művét, 150.
32. A Pallas Nagy Lexikona XIV., Bp., 1897., "Rogerius" címszó M. /MÁRKI Sándortól/.
33. A bíboros halálának időpontját nehéz pontosan megjelölni. A róla szóló szakirodalomban 1274. és 1275. július 13-a egyaránt előfordul. E kérdésre a későbbiekben még kitérünk.
34. PAULER Gyula: A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt. /a továbbiakban: PAULER/ Budapest, 1893.¹ II. 240.
35. L. fentebb, 2.sz. jegyzetünket.
36. Turchányi közleménye teljes egészében feldolgozza a kérdést, pontosan rámutatva a megelőző nézetek tarthatatlan pontjaira. Eközben azonban nem említi Mátyás Flórián úttörő érdemeit, ami a hivatkozások tekintetében feltehetően

hozzájárult Mátyás teljesítménye elfeledettségéhez Turchányival szemben. Igaz, cikkében Turchányi kétségkívül kimerítőbben taglalja a problémát, teljesebben vonja le az új felismerésekből adódó következtetéseket.

37. TURCHÁNYI: i.m. 513.

38. SRH II. 576. /c. 33./: "Dux /Austrie/ prospecto iam, quod Hungari essent unanimiter in fuga, sibi multos milites aggregavit eos contra Hungaros in Hungariam transmittendo et sic Tartari ex illa parte Danubii destruebant et ex ista Theutonici depredabantur ..."

584. /c. 38./: "Quod Tartari advertentes cogitarunt posse in equis transire super gelu. Quod et factum est et tot uno impetu transierunt, quod ex ista parte Danubii terre impleverunt ..."

585--586. /c. 40/.: "Et terram tam ultra Danubium quam citra eorum in manibus habuerunt, sed citra non fuit funditus desolata ita, quia ibi sua tentoria non fuerunt, sed transeundo, quicquid invenerunt, unanimiter destruxerunt."

39. TURCHÁNYI: i.m. 416.

40. L. Ifj. HORVÁTH Jánosnak az 1.sz. jegyzetben idézett munkáit.

41. A Pannonhalmi--Szent--Benedek--rend története. /a továbbiakban PRT/ II. Budapest, 1903., 208. A kérdéses részt ZOLTVÁNY Irén és GYULAI Rudolf írta.

42. PAUER János: Az egyházi rend érdeme Magyarországi történetében. Árpádok időszakától korunkig. Székesfehérvárott, 1855. 145., 146.

43. TOLDY Ferencz: Turóczi' krónikája' különféle kiadásai.
Új Magyar Múzeum I/2. /1850--1851/ 386--393.
44. VARJU Elemér: A Turóczi-krónika kiadásai és a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött példányai. Magyar Könyvszemle. 1902. 362--402.
45. Rerum Hungaricarum Scriptores varii /sine nomine editoris Iacobi BONGARS/. Francofurti, 1600., 177--198. E kiadással kapcsolatban lásd SRH II. 549.
46. SRH II. 549. 2--3. jegyz.
47. Könyvkiállítási emlék. A "Könyvkiállítási Kalauz" 2. bővített kiadása. Kiadja az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum. Budapest, 1882., 38--39., 119. tétel.
48. KASZÁK József: Thuróczy János élete és krónikája. Budapest, 1906. 22.
49. GÁBOR Gyula: Egy ismeretlen Thuróczy-kiadás? Magyar Könyvszemle, 1912. 302--304.
50. L. fentebb MARCZALI Henriknek a 11.sz. jegyzetben idézett művét, 151.
51. SRH II. 547. és uo. 1--2. jegyz.
52. MGH SS XXV., Hannover, 1880. /Nd. Stuttgart, 1974./ 127.
Aegidii Aurevallensis gesta episcoporum Leodiensium,
Ed. Joh. HELLER.; és MARTENE, Edmond--DURAND, Ursin: Veterum scriptorum et monumentorum historicorum dogmaticorum, moralium amplissima collectio ... /a továbbiakban MARTÉNE--DURAND/ Tom. V. Parisiis, 1729., 74. Chronicon Cornelii Zantfliet S. Jacobi Leodiensis monachi. Ab anno MCCXXX ad MCCCLXI.
53. Bibliotheca Belgica manuscripta. Coll. et ed. Antonius SANDERUS. Insulis /Lille/, Anno MDCXLI. /Nd. Bruxelles

MDCCCCLXXII./ 335-336. Libri manuscripti in ecclesia cathedrali S. Bavonis Gandavensis. A másik genti jegyzék /Codices manuscripti in monte Blandinio Ordinis S. Benedicti Gandavi, p. 337./ nem tartalmaz magyar vonatkozású anyagot.

54. L. fentebb, 1.sz. jegyzetünket, MGH SS XXIX. 547--567.

55. SRH II. 545. 1. jegyz.

56. MGH SS XXIX. 548. 8. jegyz.

57. Uo. 7. jegyzet.

58. MGH Auctores Antiquissimi V. 1. Iordanis Romana et Getica. Hreg. v. Theodor MOMMSEN, 1882. /Nd. 1982./, LXIX.

59. DELOREZ, Albert: The library of Raphael de Marcatellis Abbot of St. Bavon's, Ghent 1979. 29. tétel Ms. 15. Bestiary, Orientalia pp. 168--180., a Thuróczy-krónikára p. 174.: B. The second section ... Jordanes, De origine actibusque getarum .... /Ms. 15/2./ Johannes de Thwroc, Chronica Hungarorum .... /Ms. 15/3./ Aeneas Sylvius Piccolomini, Historia Bohemica.

60. L. fentebb, 11.sz. jegyzetünket.

61. MGH SS. XXIX. 548. 6. jegyz.

62. A Pecorari Jakabbal kapcsolatos legfontosabb irodalom (207--208.) MORONI: vol. LV. /Pa--Pi/, Venezia, 1854./ UGHELLI I. 30--31. Pecoraria Jacopo, cardinale címező; SÜTTERLIN, Berthold: Die Politik Kaiser Friedrichs II. und die römischen Kardinäle in den Jahren 1239--1250. /a továbbiakban: SÜTTERLIN/ Heidelberg, 1929. 131. /Heidelberger Abhandlungen. Heft 58./; Lessico Universale Italiano XVI. Roma, 1976. 336. Pecoraria Jacopo címező.

63. Burgus S. Donnini = Fidenza Piacenzától DK-re.
64. MARTÈNE--DURAND V. 74.
65. MGH SS XXIII. Hannoverae, 1874. pp. 929., 933., 934.
Chronica Alberici monachi Trium Fontium a monachi Novi
monasterii Hoiensis interpolata. /a továbbiakban:MGH
SS XXIII. Albericus/.
66. Uo. 652--653. V. ö. LATZKOVITS László: Alberik világ-
krónikájának magyar adatai. Szeged, 1934. 13--14.
67. MGH SS XXIII. Albericus 929. o. 75. jegyz. és 640. o. 87.
jegyz.: "Plerique viri docti Jacobum abbatem Trium
Fontium monasterii prope Rome sibi habuerunt; sed
erraverunt." Ugyanez az állítás olvasható újabban:
HERVAY, Ferenc L.: Repertorium historicum ordinis
cisterciensis in Hungaria. Roma, 1984. 31. /Bibliotheca
Cisterciensis 7./. Nyilvánvaló azonban, hogy Hervay meg-
állapítása nem független Scheffer--Boihorst kijelentésé-
től, hiszen adata forrásául PAULER Gyula már idézett mű-
vét nevezte meg /PAULER: 2.kiad. Budapest, 1899. 116--117.
és 507. o. 100. jegyz./, aki viszont e helyen az Alberi-
cus-kiadás előszavából merített.
68. L. fentebb, 65.sz. jegyzetünket.
69. Matthaeus Paris krónikájában valamennyi Jakabbal kapcsola-
tos megjegyzés a császárral szembeni működésére vonatkozik.
Auszüge aus der grösseren Chronik des Matthäus Paris. Leip-
zig. /é. n./ pp. 65., 76., 96--98., 124., 129., 130., 138.,
140., 147., 182. Haláláról: 130., 140.
70. Jakab hovatartozását illetően UGHELLI és MORONI /a 62.
jegyzetben idézett helyeken/ is a Róma melletti apátságot

jelölték meg. Az apátságról bővebben: LÉKAI, Ludwig J.: Geschichte und Wirken der Weissen Mönche. Der Orden der Cistercienser. Köln, 1958., 223.

71. EUBEL I. 6. Palestrinai püspökként való első említése 1231. november 17-i keletű.
72. UGHELLI I. 207--208.; MORONI LII. 30--31.
73. A pápaság és császárság küzdelmének felvázolásakor a következő forrásgyűjteményeket, illetve feldolgozásokat használtuk fel: oklevelek: MGH Leges II., Hannoverae, 1837.; MGH Epistolae saeculi XII. e regestris Pontificum Romanorum selectae. /a továbbiakban MGH Epist. Pontif./ I--II., Berolini, 1883.; MGH Constitutiones et acta publica imperatorum et regum. /a továbbiakban MGH Constitutiones/ Tom. II. Hannoverae, 1894.; HUILLARD--BRÉHOLLES, J.-L.-A.: Historia diplomatica Frederici secundi sive constitutiones, privilegia, mandata, instrumenta quae supersunt istius imperatoris et filiorum eius. /a továbbiakban: H.--B./ Tom. IV. P. 1--2., Paris, 1854., Tom. V. P. 1--2., Paris, 1857., Tom. VI. P. 1--2., Paris, 1860--1861.; BÖHMER, J. F. -- FICKER, J.--WINKELMANN, E.: Die Regesten des Kaiserreichs... 1198--1272. /Regesta Imperii V./ 1--3. Bd. 1881--1900. /a továbbiakban: BFW/, valamint SCHALLER, Hans Martin: Politische Propaganda Kaiser Friedrichs und seiner Gegner. München, 1965. /Historische Texte. Mittelalter 1./. Feldolgozások: DAMBERGER, F.: Synchronistische Geschichte der Kirche und der Welt im Mittelalter. Bd. X., Regensburg, 1857. /a továbbiakban: DAMBERGER X./; SCHIRRMACHER, Friedrich Wilhelm: Kaiser Friedrich der zweite. Bd. III--IV., Göttingen, 1864--1865.; REUMONT, Alfred von: Geschichte

- der Stadt Rom. Bd. II. Berlin, 1867. /a továbbiakban:
REUMONT II./; HEFELE, Carl Joseph von: Conciliengeschichte. Bd. V. Freiburg im Breisgau, 1886. /a továbbiakban:
HEFELE V./; FEHLING, Ferdinand: Kaiser Friedrich II.
und die römischen Cardinäle in den Jahren 1227 bis 1239.
/a továbbiakban: FEHLING/ Berlin, 1901. /Historische Studien. Heft XXI./; MAUBACH, J.: Die Kardinäle und ihre
Politik um die Mitte des XIII. Jahrhunderts. Bonn, 1902.,
és Berthold SÖTTERLINnek a 62. sz. jegyzetben idézett műve.
74. FEHLING 20--22.
75. BFW 2. 6695. Az oklevél szövege: MGH Epist. Pontif.
I. 269. "ita factum est ..., ut heretice labis morbus ...
provinciam vestram fere totam infecerit, et libertas eccle-
siastica pene penitus subversa sit in eadem et ab eius
finibus emirravit. ..."
76. BFW 2. 6852. és MGH Epist. Pontif. I. 355.
77. MGH SS XVIII. Hannoverae, 1863. Annales Placentini Guelfi.
453.: "Iterum pro bono pacis et concordie et ne aliqua
sintilla mali inter imperatorem et Lombardos possit oriri,
statuerunt, legatos ex eis viros nobiles et prudentes ad
summi pontificis magnitudinem dirigere, celsitudinem et
excellentiā suam et maiestatem humili voce et attentissi-
mis precibus exorantes, ipsum etiam omnimode inducentes,
ut sic agere et operam efficacem prestare, ne imperator
ad Lombardie partes possit nec debeat cum exercitu accedere;
significantes ei, si hoc facere presumeret, quod incomodum
pariter et detrimentum Romane posset inde consequi ecclesie,
si cum exercitu suo ad civitatem Ravennae accessisset."

78. A kardinálisokról: EUBEL I. p. 6. Felfogásukról: FEHLING 24.
79. A bresciai rektor a következőket tudatja a bresciai podesztával a tárgyalásokról: "Noveritis insuper, quod secundum quod videre et intelligere potuimus, in cardinalibus magnam fiduciam habemus, maxime quia unus illorum est Placentinus et alius de Vercelensibus partibus." MGH Constitutiones II. 203. /165. sz. okl./.
80. FEHLING 25.
81. DAMBERGER X. 108--111. arról ír, hogy a legátusok a guelf nemesség érdekében szervezkedtek Piacenzában, s ezzel vívták ki a császár neheztelését. Noha a diplomaták pártállásának ismeretében ez igen valószínűnek tűnhetne, mégis el kell vetnünk azon megfontolások alapján, hogy ezt közvetlen források nem támasztják alá, és kronológiai nehézségekhez is vezet. A szerző ugyanis a legátusok szervezkedésének kezdetét 1231. júniusára teszi, ami azért okoz gondot, mert ekkor még semmi esetre sem kapták meg IX. Gergelytől a legátusi megbízatást, de az sem bizonyos, hogy Jakab ebben az időben már egyáltalán bíboros volt-e.
82. MGH Legum II. 294--298.
83. Ugyanott: "Et si inter imperatorem et memoratam societatem aliqui alii etiam articuli apparerent, ex quibus posset discordia generari vel foveri concepta, placeat ut eodem modo et ordine sopiantur, nichil possint iidem legati nec Romana ecclesia laudare, diffinire, aut terminare, nisi de voluntate et consensu utriusque partis ..., quamvis generaliter fiat compromissum super isto articulo."

84. H.--B. IV. 1. 447.
85. FEHLING 28.
86. THEINER I. 106. /185. sz./.
87. Uo. 105. /181. sz./.
88. PRT I. Budapest, 1902., 730. /142.sz./.
89. A legrészletesebb eseménytörténet: PAULER II. Újabb összefoglaló munkák: ELEKES Lajos--LEDERER Emma--SZÉKELY György: Magyarország története. Az őskortól 1526-ig. Egyetemi tankönyv. Budapest, 1961.; ELEKES Lajos: A középkori magyar állam története megalapításától a mohácsi bukásig. Budapest, 1964.; KRISTÓ Gyula: Az Aranybullák évszázada. Budapest, 1976. /Magyar História/; KRISTÓ Gyula: Magyarország története 895--1301. Egyetemi jegyzet. Budapest, 1984.; Magyarország története. Előzmények és magyar történet 1242-ig. 1--2. köt. Budapest, 1984. /Magyarország története tíz kötetben I. /a vonatkozó rész KRISTÓ Gyula munkája/ -- Részfeldolgozások: PAULINYI Oszkár: A sóregálé kialakulása Magyarországon. Századok, 1924., 627--647.; LEDERER Emma: Az egyház szerepe az Árpádkori Magyarországon. Századok, 1949., 79--105.; LEDERER Emma: A középkori pénzüzetek története Magyarországon 1000--1458. Budapest, 1932.; G. BOLLA Ilona: Az Aranybulla-kori társadalmi mozgalmak a Várad Regestrum megvilágításában. Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio Historica, Tom. I., Budapest, 1957., 84--102.; RÁKOS István: IV. Béla birtokrestaurációs politikája. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica, Tom. XLVII., Szeged, 1974.

90. THEINER I. 93. /168. sz./, és BALICS II. 1. 259.
91. Szöveggyűjtemény Magyarország történetének tanulmányozásához. I. rész 1000-tól 1526-ig. Szerk. LEDERER Emma. /a továbbiakban: LEDERER: Szöveggyűjtemény/ Budapest, 1964. 77--79.; KNAUZ: II. Endre szabadságlevelei 43.: "Art. 23. -- Hospites nobiles, ad regnum venientes, nisi incole esse velint, ad dignitates non promoveantur: per tales enim divicie regni extrahuntur."; "Art. 26. -- Integros comitatus vel dignitates, in predia vel possessiones non transferemus." p. 44.: "Art. 32. §. 1. Possessiones extra regnum non conferantur. §. 2. Et si aliquae sunt collate vel vendite; populo regni ad redimendum reddantur, vel simpliciter recipiantur."
92. Uo. 34.
93. Az 1232. február 25-i kiközösítés: THEINER I. 107. /187.sz./.
94. THEINER I. 115. /195.sz./.
95. THEINER I. 104. és FEJÉR CD III./2. 299.
96. THEINER I. 105. /181. sz./.
97. THEINER I. 106. /183.sz./.
98. THEINER I. 107. /186.sz./.
99. THEINER I. 106. /185.sz./.
100. A kunok megtérítéséről MAKKAI László: A milkói /kun/ püspökség és népei. Debrecen, 1936.; TATAI MOLNÁR Magdolna: A jászok és kunok története. Szeged, 1937. /Kölozsvári--szegedi értekezések a magyar művelődéstörténelem köréből. 36.sz./ 14--25. A legfontosabb források: Monumenta Ecclesiae Strigoniensis I. /a továbbiakban Mon. Strig. I./ ed. Ferdinandus KNAUZ, Esztergom, 1874. 263.; MGH SS XXIII. Alberi-

cus 920--921.; MGH SS XXIII. Emo et Menco abbates Werumenses seu Floridi Horti ordinis Praemonstratensis in Frisia: Chronica ab a. 1204--1234. p. 511.: elmondja, hogy a domonkosok Borc vezért sok emberével együtt megtérítették és Róbert érsek Béla ifjabb király jelenlétében keresztelte meg a kunok vezérét. Róbert érseknek és IX. Gergely pápának a térítéssel kapcsolatos levelei: THEINER I. 86--87. és 90.

101. A domonkosok térítő tevékenységéről. Annales Ordinis Praedicatorum. I. Roma, 1756., 646--647.; Vitae Fratrum Ordinis Praedicatorum. Marseille, 1875. 305--308.
102. Ann. Ord. Praed. I. 647.
103. BUNYITAY: A váradi püspökség I. 99--100.
104. L. fentebb, 2.sz. jegyzetünkben Mátyás Flórián idézett művét, 19.
105. L. fentebb, 6.sz. jegyzetünket.
106. Rogerius Váradhoz kapcsolása az idézett, századforduló táján írt közlemények /Mátyás, Turchányi/ megjelenéséig valószínűleg nem a soproni áthelyezésről értesítő pápai oklevelén alapult. Ezt az ismeretet feltehetően a Siralmas ének szövege alapozta meg és az erre ráakadó, első sorban Váradon táplált hagyomány. Ennek hatása olyan nagy volt, hogy Rogeriust sokáig mint magyar, sőt váradi születésű klerikust tartották számon: CZWITTINGER Dávid: Specimen Hungariae literatae. Frankfurt--Lipcse, 1711., 317.; BOD Péter: Magyar Athenas. Nagyszombat, 1766., 232--233. és HORÁNYI, Alexis: Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum. Posonii, 1777., pars III. 183--184. -- Rogerius szicíliai származására NAGY, Paulus:

Historia pragmatica regni Hungariae diplomatibus, et ecriptorum testimoniis illustrata, auxiliaribusque scientiis aucta. Pesthini, 1823², Tom. I. 390. -- Apuliai származásáról először Spalatói Tamás alapján SZABÓ Károlynak a 13.sz. jegyzetben idézett munkája IX.

107. L. fentebb, 6.sz. jegyzetünket.

108. L. fentebb, 3.sz. jegyzetünket.

109. Egyed pápai káplán követi működésére utal Pecorari Jakab is abban az 1234 januárjában kiállított oklevelében, amelyet a szentmártoni apát és az apátsággal ellenségeskedő Fábián nemes ügyében állított ki. WENZEL Gusztáv: *Árpádkori Új Okmánytár* /a továbbiakban: WENZEL: ÁÚO/ I. Pest, 1860. 323--324.: "... Tandem dicti abbas et conventus super hoc obtinuerunt litteras prudenti et discreto magistro Egidio pape subdiacono et capellano, tunc in Ungaria pro negotiis Romane ecclesie existenti. ..."

110. Civitellai János működéséről a későbbiekben még történik említés. A székesfehérvári prépostválasztással kapcsolatos megbízatásáról: KATONA, Stephanus: *Historia critica regum Hungariae stirpis Arpadianae.* /a továbbiakban: KATONA: *Hist. crit./ V. Posonii et Cassovie, 1783., 903.:* "Gregorius -- dilecto filio Johanni de Civitella subdiacono et capellano nostro. Inquisita de modo electionis et electi meritis veritate, auctoritate apostolica confirmare procures..."

111. MÁLYUSZ Elemér: *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon.* Budapest, 1971., 69--71.

112. V. ö. TURCHÁNYI: i.m. 420--421. és Ifj. HORVÁTH: i.m. 243--250.

113. A pápai legátusok magyarországi működéséről: MÁLYUSZ: 1.m. 70.; FRAKNÓI: 53--56. és 82--90.; BALICS II. 1. 266--270. és 426--437.
114. KOLLÁNYI Ferenc: Esztergomi kanonokok 1100--1900. Esztergom, 1900. 9.
115. PRT I. 715. /132. sz./.
116. PRT I. 718. /133.sz./.
117. PRT I. 718. /134. sz./.
118. PRT I. 726. /139.sz./.
119. Mon. Strig. I. 296. /346. sz./.
120. PRT I. 728. /140. sz./.
121. THEINER I. 114. /195.sz./.
122. THEINER I. 116. /197. sz./.
123. FEHÉR: CD III./2. 307.
124. BUNYITAY: A váradi püspökség I. 99--100.
125. THEINER I. 177. /323. sz./.
126. Antonius de BONFINI's Rerum Ungaricarum Decades. Tom. II., Lipsiae, 1936. /ed. I. FOGEL, B. IVÁNYI, L. JUHÁSZ/, decas II. lib. 8., p. 178.
127. L. fentebb, 6.sz. jegyzetünket.
128. Rogeriust váradi kanonokként tünteti fel pl. LEDERER: Szöveggyűjtemény 370.; MÁLYUSZ: 1.m. 70.; A tatárjárás emlékezete 148. o. 1. jegyz. -- Főesperesi cím olvasható neve mellett: Ifj. HORVÁTH: 1.m. 239.; Magyarország történeti kronológiája I. A kezdetektől 1526-ig. /a továbbiakban Kronológia I./ Budapest, 1981., 150.
129. L. fentebb, 126.sz. jegyzetünket.
130. L. fentebb, Mátyás Flóriánnak a 2.sz. jegyzetünkben idézett munkáját, 26--30.

131. Spalatói Tamás: Historia Salonitana. cap. 5. Fr. RAČKI-nak a 3.sz. jegyzetünkben idézett kiadásában, 16--19.
132. Uo. 19.
133. Idézi MÁTYÁS: i. m. 29., 3. jegyz. /Decretal. I. XXIII. De officio archidiaconi, c. 7./.
134. BUNYITAY: A váradi püspökség I. 126--138., II. 3--16.; BALICS II. 2. 35--56.; KOLLÁNYI: i.m. III--LVI.
135. Pecorari Jakab is eljárta egy ilyen esetben. Székesfehérvárott a kanonokok számát 40 főben állapította meg. FEJÉR CD III./2. 387--388.
136. A váradi kanonokok statutumát és zágrábi példát idéz BALICS II. 2. 47.
137. THEINER I. 91--92. /163. sz./ és BUNYITAY: A váradi püspökség I. 96--97. és II. 61.
138. A bihari, homorogi, kalotai, köleséri, békési, szeghalmi illetve a székesegyházi főesperesek tartoztak a váradi püspökséghez. Kínálkozna persze az a lehetőség, hogy az említett István főesperes betöltetlen helyére állítsuk Rogeriust, de ezt semmivel nem tudjuk megerősíteni és ráadásul újabb bonyodalmakhoz jutnánk. István főesperes ugyanis szolgálatai alapján a székesegyházi főesperesi cím viselőjének tűnik, de lehet, hogy azzal az István békési főesperessel azonosítható, aki önvédelemből megölt egy rablót. /BUNYITAY: A váradi püspökség II. 61./ Minthogy az egyes kerületek főespereseit nem ismerjük e korból, így nem vállalkozhatunk válaszára.
139. THEINER I. 186. /344.sz./.
140. L. fentebb, 65.sz. jegyzetünket, MGH SS XXIII. Albericus 933.

141. DOBOZY Hajnalka: Királynéink az Árpád- és Anjoukorban. Szeged, 1934. 92. /Kolozsvári--szegedi értekezések a magyar művelődéstörténelem köréből. 26. sz./ Hómanra hivatkozva -- megalapozatlanul! -- tévesen azt írja, hogy a királynét Egerben temették el, szemben a Csanád megyei egresi cisztercita monostorral. V. ö. HÓMAN Bálint--SZEK-FŐ Gyula: Magyar történet I. Bp., 1941.⁷, 514. /a vonatkozó részt HÓMAN Bálint írta. A továbbiakban HÓMAN/ valamint ugyanerről PAULER II. 129. és HERVAY: i.m. 91.
142. DOBOZY: i. h. és WERTNER Mór: Az Árpádok császári története. Nagybecskerek, 1892. 424.
143. THEINER I. 115--116. /196. sz./.
144. THEINER I. 113. /192. sz./.
145. Erre engednek következtetni legalábbis azok a pápai oklevelek, amelyeket IX. Gergely 1234-ben Kálmán hercegnek küldött az eretnekekkel szembeni fellépés ügyében. THEINER I. 128. /218.sz./ és 130. [222.sz.].
146. János az esztergomi dominikánusok perjelje és a magyarországi ferencesek provinciálisja volt. Brémában született. Boszniai püspöksége után a domonkosok lombardiai provinciálisja lett, majd 1241-ben a rend főnökévé választották. 1252-ben halt meg. MARTÈNE--DURAND VI. Parisiis, 1729. Brevis historia ordinis predicatorum. cap. VI. 354--356. és Bernardi Guidonis libellus seu tractatus magistrorum ordinis Predicatorum necnon et priorum provincialium Provinciae seu Tolosanae. Uo. 407.
147. L. fentebb, 144. jegyzetünket.
148. PAULER II. 119.
149. Uo. 122--123.

150. Uo. 124. és SZALAY László: Magyarország története II. Pest, 1862.², 26. Szalay -- nem datálva ugyan Béla hadjáratát -- azzal indokolta a királyi hadak felvonulását, hogy Harcias Frigyes visszaküldte Görögországba feleségét, Zsófiát, aki Béla feleségének Máriának volt a húga, s Béla elégtételt kívánt venni. Ez a megokolás is arra mutat, hogy a kezdeményezés magyar részről történt.
151. KNAUZ: II. Endre szabadságlevelei 61., a beregi egyezmény 68. pontja: "Item singulis ecclesiis, sales habentibus, infra viginti quinque dies, postquam redierimus de Ruscia, coram prefato venerabili legato, cum filiis nostris comparentes, hoc anno dabimus patentes litteras super salibus suis, secundum formam istius compositionis, ...".
152. HÓMAN I. 511.
153. THEINER I. 115--116. /196. sz./.
154. THEINER I. 116. /197. sz./.
155. THEINER I. 114. /195. sz./.
156. L. fentebb, 152. jegyzetünket.
157. AZ ELEKES--LEDERER--SZÉKELY: Magyarország története I. /L. fentebb, 89.sz. jegyzetünket, 134./, KRISTÓ Gyula: Az Aranybullák évszázada /L. fentebb 89.sz. jegyzetünket, 80./ c. könyve, a Kronológia I. /1. fentebb 128. sz. jegyzetünket, 142./ vagy félreérthetően írnak a legátus jelenlétéről, vagy tévesen tényként közlik azt.
158. KNAUZ: II. Endre szabadságlevelei 61. 69. pont.
159. WENZEL: ÁÚO I. 306--307. /187. sz./.

160. THEINER I. 116. /198. sz./.
161. L. fentebb, 153. jegyzetünket.
162. L. fentebb, 152. jegyzetünket.
163. L. fentebb, 151. jegyzetünket, valamint az oklevél folytatását: " ... et coram eodem legato et episcopis nostris tunc publice istam compositionem, et primum ac secundum hoc sollempne iuramentum recognoscemus fecisse, dictisque nostris iuramentis ac bulla nostra aurea ista quelibet confirmasse, dando super istis tunc tercium per litterum, nostra bulla aurea roboratarum ...".
164. KNAUZ: II. Endre szabadságlevelei 64--65.
165. A zsidók egyetemes története 6 kötetben IV. Szerk. SZABOLCSI Miksa, Budapest, 1908. 530--538., HEFELE: V. 942, 979, és 1006.
166. Ekkor részesült sójövédelmekben a pornói cisztercita konvent /WENZEL: ÁÚO VI. 517./, a szentgotthárdi monostor /SZENTPÉTERY Imre: Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke I. Budapest, 1923. 161--162., 505. sz./, a pannonhalmi apátság /PRT I. 723./, a szentkereszti apátság /WENZEL: ÁÚO I. 302./, a tihanyi apátság /PRT X. Bp. 1908., 519./ és a pilisi apátság /1236. február 8-i átiratban: THEINER I. 143./.
167. WENZEL: ÁÚO I. 312--313. /90.sz./ és PRT I. 722. /136. sz./.
168. PRT I. 722. /135.sz./.
169. THEINER I. 122. /205. sz./: " ... Vobis tenore presentium fecimus manifestum, quod nos sponte et sine conditione in Venerabilis patris domini Jacobi Prenestini electi, apostolice sedis Legati, promissimus et iuravimus nos observaturos nunc et in futurum omnia capitula, que sunt

in compositione facta inter eundem patrem et dominum
Andream Regem Ungarie illustrem super negociis regni
et ecclesie ...".

170. THEINER I. 122.

171. Jakab legátus ekkor írja át Demeter országbíró íté-
letét a pannonhalmi apátság és szolgáló népei közötti
ügyben /PRT I. 728. /140. sz./, vizsgálatot tart a
fehértvári prépostságban, rendelkezik a káptalan kanonok-
jainak létszámáról /FEJÉR CD III./2. 387./, valamint
ítéletet hoz a fehértvári káptalan és a pannonhalmi apát-
ság több birtok- és jövedelemügyében. /PRT I. 730. /142.
sz./. Ez utóbbi oklevelét 1234. március 8-án adta ki
Sopronban.

172. MGH Leges II. 297.

173. V. ö. 79.sz. jegyzetünkkel.

174. MGH Epist. Pontif. I. 380. E tárgyalások nyilvánvalóan
már nem legátusi, hanem kúriai jogkörbe tartoztak.

Erre mutat a halasztás pápai indoklása: "Verum quia nobis
venit in dubium, si tunc fratres nostros contingat si-
mul in curia reperiri ...", és az, hogy Pecorari Ja-
kab a nyár végétől már Magyarországon működött legátus-
ként.

175. FEHLING 30.

176. MGH Leges II. 299--300. és MGH Constitutiones II. 219.

177. 1233. június 7.: BFW 2. 6967. és MGH Constitutiones II.
221.

178. L. fentebb, 176.sz. jegyzetünket, 220.: "Ac civitatibus,
locis et personis imperiali excellentie adherentibus tam

ecclesiasticis quam mundanis firmam pacem inviolabiliter servent, remittentes eis omnem rancorem, malivolentiam, iniurias et offensas."

179. 1233. július 12.: BFW 1. 2025., H--B. IV. 1. 442--444., MGH Epist. Pontif. I. 443. /549. sz./: "Verum quia, sicut ei placuit, est provisum ut ex ipsa provisione in nullo videatur nobis a mole commissorum excessuum satisfactum nec de nostro et imperii honore aliqua tenus cogitatum, mirum geritur ei vestrum consilium huic potuerit concor dari."
180. 1233. augusztus 12.: BFW 2. 6987., H--B. IV. 1. 447--449., MGH Epist. Pontif. I. 445--447. [552. sz.] : "Verum si de provisione predicta te gravatum propriis vel alienis moribus arbitraris, super hoc nobis tuam precise resera voluntatem, quia credimus negotium in statum pristinum posse reducere, iure utriusque partis integro remanente...".
181. FEHLING 41.
182. MGH SS XIX. ed. PERTZ, G. H., Hannoverae, 1846. Ryccardi de Sancto Germano notarii chronica /a továbbiakban: MGH SS XIX. Rycc. Sangerm./, 371.: "Mense Octobris cardinales, qui se Reate contulerant, revocati a papa ad Urbem redeunt. Mense Novembris Gregorius papa de Anagnia rediit ad Urbem."
183. BFW 1. 2029. és MGH Constitutiones II. 224--225. /182.sz./ " ... utpote qui pro firmo disponimus in omnibus viis nostris vestris et fratrum vestrorum dispositionibus filialiter obedire."
184. V. ö. 182. jegyzetünkkel.
185. A lombard kérdés tömör összefoglalását adja FICKER, Julius: Zur Geschichte des Lombardenbundes. In: Sitzungsberichte der Philologisch--Historischen Classe der Kaiserlichen

Akademie der Wissenschaften. Wien, 1869. 297--350.

186. 1234. április: BFW 1. 2042. és 1234. szeptember:

BFW 1. 2058.

187. Monumenta Erphesfurtensia saec. XII. XIII. XIV. in:

Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis separatim editi. Ed. HOLDER--EGGER, Oswaldus, Hannoverae et Lipsiae, 1899. 229--230, 448, 655.

188. 1235. augusztus 24.: BFW 1. 2107., MGH Constitutiones II.

239--240. /195. sz./: " ... ita videlicet quod usque ad festum nativitatis dominice primo venturum idem negotium ad honorem nostrum et imperii commode companatur."

189. BFW 2. 7100--7103., ezek szövege MGH Epist. Pontif. I.

553--557., valamint BFW 2. 7129., szövege uo. 577.

190. BFW 2. 7148. és MGH Epist. Pontif. I. 590.

191. MGH SS XVIII. Hannoverae, 1863. Annales Placentini

Gibellini 473--474.: "In proximo mense Iulii dominus Jacobus Prenistrine episcopus cardinalis Placentiam accessit, qui caute cum quibusdam magnatibus populi sub specie pacis Guilelmum de Andito et filios, rectores populi,

ablata eis dominatione, de civitate expulit: statim per episcopatum morabantur in civitatem, dedit eis per
introducitis militibus, qui extra potestatem Raynerium

Zenum de Venecia; exinde Placentini rebelles imperatori fuerunt."

192. A császár egy 1240-es oklevélben említi Piacenza és Mantova átpártolását. MGH Constitutiones II. 308--312. /224. sz./:

"/6/ Processum nostrum in Ytaliā ad reformandum imperium in eadem per litteras et legatos suos et presertim per episcopum Prenestinum, qui Placentiam nobis et Mantuam omni

qua potuit subtilitate vel potius fraude subduxit,
prout scivit et potuit prepedivit."

193. 1236. június 10.: BFW 2. 7146. és MGH Epist. Pontif. I. 588--589 /692. sz./: "Ad hec ... de fratrum nostrorum consilio disponentes, ut venerabilis frater noster Jacobus/ Prenestinus episcopus, qui mundi vanitatibus abdicatis sola deo placita efficere, qui omni personarum acceptione remota pacem desiderat et concordiam promovere, ... in Lombardiam ad dandum super pace opem efficacem et operem transmittatur ...", valamint BFW 2. 7147., MGH Epist. Pontif. I. 589--590. /693.sz./ ugyan-erről a napról: " ... nos, sicut confidimus illius inspiratione spiritus faciente, qui sanctis dedit apostulis mundum posse dirigere in status gloriam salutaris, digne providimus, ut illuc unum de dignioribus membris ecclesie, videlicet venerabilem fratrem nostrum episcopum Prenestrinum apostolice sedis legatum, qui a longis retro temporibus sibi pro thesauro eligens que sunt carnis et seculi a se penitus abdicari, in divini timore ac amore nominis haberi studuit non remissus, concessio sibi plene legationis officio, mitteremus, sperantes ut quo superno regi pie vite meritis gratior esse dinoscitur, eo que sunt salutis et gratie facilius et felicius operetur."
194. BFW 1. 2198.: "Non indignationi praeterea debetis ascribere sed cautele, quod causam nostram in sinu Penestrini episcopi suffocare noluimus, quem alium prorsus invenimus quam scripsistis, quem adversarium potius quam federis arbitrum sumus experti".

195. IX. Gergely 1236. augusztus 17-én elküldte Pecorari Jakabnak azoknak a panaszoknak a jegyzékét, amelyeket a császárral szemben az egyház nehezményezett. BFW 2. 7150., MGH Epist. Pontif. I. 596--598. /700. sz./.
- Egy hasonló jegyzék a császár is összeállított sérelmeiről. BFW 1. 2197. Az 1236. szeptember 17-i császári jegyzék pontjaira 1236. október 23-án IX. Gergely újabb levélben igyekezett megválaszolni. BFW 2. 7154., MGH Epist. Pontif. I. 598--599. /702. sz./: A császár Jakabbal kapcsolatos vádjai és a pápa válasza: "De legato suspecto misso in Lombardiam. Quod legatus litteris suis gravabat partem imperatoris. Quod procuravit pacem Placentinorum contra imperatorem."; "Legatus vir iustus et timens Deum, desiderans pacem et procurans quietem provincie, nichil fecit vel procuravit nisi salvo iure imperii et sine cuiusdam praeiudicio."
196. MGH Epist. Pontif. I. 592. /695. sz./: "Si vero casu aliquo in eadem curia /scil. in curia Friderici/ te contingerit non adesse, ...".
197. L. fentebb a 195. jegyzetben idézett október 23-i pápai levelet.
198. Uo. 601.: "Nec enim locus originis recte contra eum in suspicionis argumentum indicitur, cum non bonitas hominis deformatur a loco, set potius loci malitia per hominem reformetur. ... Genus etiam ad tuam intentionem non sufficere, immo nec proficere creditur, quia frustra in illo parentele vitia condempnatur, qui per conversationis sancte munditiam a patria et parentibus, quasi in virum mutatus alium, factus est penitus peregrinus...".

199. FEHLING 55--58.

200. A legátusokról Frigyes a következőket írja 1237. februárjában a pápának: "Namlicet istorum legatorum sequentium fides et merita apud Deum et homines, sed apud nos maxime longe discrepent a priori ..." BFW 1. 2225., H.--B. V. 1. 33.

201. A levél szövegét Matthaeus Paris nagyobb krónikája őrizte meg. Dolgozatunk készítése során sajnos nem állt rendelkezésünkre Matthaeus teljes szövegét tartalmazó kiadás. A 69. jegyzetben idézett kivonatos német nyelvű szöveg mellett a Monumenta Germaniae Historica XXVIII. kötetében kiadott, szintén kivonatos latin nyelvű szöveget használtuk. /MGH SS XXVIII. ed WATTENBACH, W./ Ex Mathei Parisiensis operibus. Ex Cronicis Maioribus/, Hannoverae, 1888. /Nd. Stuttgart, 1975./ Noha mindkét változat elsősorban a német történelemmel kapcsolatos eseményeket tartalmazza, mégis jelentősen eltérnek egymástól anyagukban. Ezért mindkettőt használnunk kellett. Hivatkozásainkban pontosan feltüntetjük, hogy az egyes esetekben melyik változat volt forrásunk. János bíboros levele MGH SS XXVIII. 141. /1237. október 18./ A levél további kiadásai: BFW 2. 7181., H.--B. V. 1. 124--125.

202. Uo.: "nimis avide vel potius inconsulte se mater immergit fluctibus et in fauces luporum ultronea se iactavit, duorum tantum fulta consilio, tercio annuente."

203. Uo.: "Voluimus reformare statum, ut sepe temptavimus; et ecce deformis destitutio subintravit. Incassum traduntur consilia, ubi voluntas non sistitur freno prudentie,

set impetu agitata prosilit ad proclivia, nec patitur retardari.”.

204. MGH SS XVIII. Annales Placentini Gibellini, 478.: "Eodem namque mense /1238. január/ mandavit imperator Roman carocium Mediolani ... cum multis signis et vexillis et tubis per partes Pontremulli. Quod carocium cum apud Roman duxissent, domnus papa usque ad mortem doluit, et illud in urbem ^{prohibere}introducere voluit; quod utique sentiens pars imperatoris, que erat in ipsa urbe, illud carocium intus civitatem honorabiliter conduxerunt, quod positum fuit in Capitolio per cardinales."
205. A pápa május 13-án tulajdonképpen ki is nevezte Pecorari Jakabot az albigensek elleni legátusává. /BFW 2. 7203./ Miután június 9-én ellátja instrukcióival is /BFW 2. 7209/ kilátásba helyezi a legátusi jogkör kiszélesítését. Még júniusban tiltakozik a császár Jakab személye ellen. /BFW 1. 2355./. Nem tudjuk, hogy a pápa mikor vonta vissza Jakab legátusi megbízatását, de augusztus 20-án már új legátus működött Provance-ban.
206. BFW 1. 2427. /1239. március 10./: "Cum sit Christus caput ecclesie, et in Petri vocabulo suam fundaverit Ecclesiam supra petram, vos Apostolorum statuit successores, ut Petro pro omnibus ministrante, vos qui estis candelabra Ecclesie supra montem, non sub modio constituti, revera omnibus qui sunt in domo Domini ex effectu bonorum operum luceatis, nec a publica mundi lingua et conscientia generali vos subtrahere intendatis; cum ad singula, que presidens Sedi Petri proponit statuere, vel

denuncianda decreverit, equa participio vos admittat...".

207. MGH SS XXVIII. Matthaeus Paris, 148.

208. H.--B. V. 1. 302. és MGH Constitutiones II. 290--299.

/215.sz./" ... per famam audivimus, licet hec credere minime debeamus, contradicente saniore parte fratrum suorum, de quorundam cardinalium Lombardorum consilio nos excommunicationis vinculo dicitur astrinxisse."

209. SÜTTERLIN 26.

210. MGH SS XXII. Hannoverae, 1872. Annales Sancti Pantaleonis Coloniensis 531.: "/1239./ Mittit etiam in Galliam legatum Prenestinum episcopum, qui metu imperatoris mutato habitu regnum Francie ingressus ...". Ugyanerről: MGH SS XIX. Rycc. Sangerm. 378. /1239./ "Mense Octobris Prenestinus episcopus legatus a papa ad principes mittitur occidentis, qui in specie peregrini cum uno tantum socio per terram usque Ianuam vadit, et inde navigio transferavit."

211. H.--B. V. 1. 488--489. és DAMBERGER X. 270--275.

212. MGH SS XXII. Annales Sancti Pantaleonis Coloniensis 531.: "/Prenestinus episcopus/ proponit ad mandatum pape Romanum imperium, quod dicebat vacare, a Germanis transferre in Gallos, ad hoc recipiendum sollicitando regem Francorum. Rege autem Francorum hoc recusante, legatus similiter sollicitavit quosdam alios reges et principes, qui omnes consilio cum deliberatione habito pre magnanimitate imperatoris hoc item recusarunt."

213. SÜTTERLIN 16. Az bizonyos, hogy 1240-ben a pápa a német fejedelmeknek is felvetette a császár letételét, akik

ezt visezautasították. MGH SS XVI. Hannoverae 1859. Annales Stadensis 367.: "Papa Gregorius insolentias imperatoris contra ecclesiam metuens, principis super electione alterius sollicitavit, sed nichil profecit, quia quidam principum ei rescripserunt: Non esse sui iuris, imperatorem substituere, sed tantum electum a principibus coronare." Minthogy a pápai előterjesztésnek nem ismert okleveles megerősítése, elképzelhető, hogy a legatus útján lépett kapcsolatba a fejedelmekkel.

214. DAMBERGER X. 295--296.

215. A pápa 1239. július 1-én cáfolja meg Frigyes április 20-i vádjait. Bár nyilvánvaló, hogy ekkor sem élvezte a kollégium osztatlan támogatását, az mégis tagadhatatlan, hogy pillanatnyi sikerei csökkentették a válság mélységét. IX. Gergely válaszevele: BFW 2. 7245., MGH Epist. Pontif. I. 650.: " ... nos eum contradicente saniori parte fratrum nostrorum, contra traditiones Sanctorum Patrum et sollempnem morem Ecclesie iniuste excommunicasse falso concludit."

216. BFW 1. 2437

217. H.--B. V. 1. 464. és 467.

218. A pápa 1240. június 19-én felszólította Velletri városát, hogy küldjenek gyalogos és lovas csapatokat Rómába /BFW 2. 7300./, majd nem sokkal később Sinibald bíborost utasította, hogy az egyház kezén maradt városokban számolja fel a császár híveinek mozgalmát /BFW 2. 7304., MGH Epist. Pontif. I. 677./.

219. MGH SS XXVIII. Matthaeus Paris, 192--193.: "Igitur significaverunt cardinales inito prolixiori concilio, domino etiam imperatore consentiente et petente, quod iuxta petitionem suam bene volebant, ut convocaretur concilium generale, sub quanta posset competenter celeritate et rite celebrandum."
220. MGH SS XXVIII. Matthaeus Paris, 196--197.
221. BFW 2. 7311--7315., MGH Epist. Pontif. I. 679--683. /781. sz./.
222. BFW 2. 7316. MGH Epist. Pontif. I. 682--684. /782. sz./
A levél dátuma 1240. augusztus 10.
223. Uo.
224. 1240. augusztus BFW 1. 3138., H.--B. V. 2. 1027.:
" ... scitis tamen suspicionis nostre causam per-
lucide et indicia manifesta quod non pro nobis nec pro
pace, sed contra nos et pro discordia potius tale
concilium convocantur, dum non a vobis vel saltem
communiter electe persone, sed ab inimico nostro
et nonnulli nostri culminis inimici vocantur."
225. BFW 1. 3139., H.--B. V. 2. és BFW 1. 3144., H.--B.
V. 2. 1075.
226. BFW 2. 7323--7329., szövegük MGH Epist. Pontif. I.
684--686. /782--784. sz./.
227. MGH SS XXV., Hannoverae, 1880. /Nd. Stuttgart, 1974./
842--843.: "... Fridericus cardinalibus litteras
querimoniales super facto pape misit, per quas vide-
batur eos a papa velle divertere vel potius contra
ipsum papam pervertere et contra papam et ecclesiam

sedicionem in Urbe facere, et alia multa mala fieri procuravit et terras ecclesie invasit contra pacem ab eo iuratam. Quare et propter negocium Terre Sancte et eciam contra Albigenses Iacobus Penestrinus episcopus cardinalis apostolice sedis legatus in Galliam mittitur, et congregato consilio apud Silvanectum, ab omnibus prelatiis et ecclesiis provincie Remensis, vicesimam partem omnium reddituum ad auxilium summi pontificis obtinuit; similiter per alias Gallie provincias."

A Chronica monasterii Sancti Bertini e fenti híradása mellett Jakab legátus franciaországi működéséről:

DAMBERGER X. 300., 337--341. és HEFELE V. 1085--1086.

228. PÁLFY Ilona: A tatárok és a XIII. századi Európa.

Budapest, 1928. /A Bécsi Collégium Hungaricum füzetek. II./

229. SRH II. 560. cap. 14.: "Alii asserebant, quod quidem de prelatiis ecclesiarum rumores huiusmodi procurabant pro eo, quod tunc tempore Roman non irent ad concilium vocati a Romano pontifice celebrandum."

230. THEINER I. 178--179. /327. sz./.

231. WEBER, Hans: Der Kampf zwischen Papst Innozenz IV. und Kaiser Friedrich II. Berlin, 1900., 77--81. és SOTTERLIN 86--95.

232. MGH SS XVIII. Annales Placentini Gibellini, 484. A megelőző események dátuma szerint a főpapok április első felében érkezhettek Genovába.

233. A tengeri csatára vonatkozó adatokra COHN, W.: Die Geschichte der sizilischen Flotte unter der Regierung Friedrichs II. 1197--1250. Idézi: SOTTERLIN 38--39.

234. A legfontosabbak: MGH Epist. Pontif. I. 713--721.
/812--820.sz./ és H.--B. V. 2. 1119--1128.
235. 1241. május 18-án Frigyes császár levelet írt az angol királynak. H.--B. V. 2. 1125.: " ... Et de Penestrino illo qui summum contra nos ubilibet odium incitabat, divinum non defuisse iudicium arbitramur, ut sub latentis lupi specie in ovina pelle ac agni clamyde Deum inclusum genere non confidat et sciat quia Deus nobiscum est ..." Május végén a birodalom előkelőjéhez írt levelében /BFW 1. 3206., H.--B. V. 2. 1127./: " ... Penestrinus episcopus nostri honoris et nominis obtrectator, qui rapacem lupum sub ovina pelle tegens, quod posset effugere manus nostras, patratarum velut suarum in nos conscius offensarum, frequenter species hominum ex alterna rerum et commerciorum varietate contraxit.
236. MGH SS XVIII. Annales Placentini Gibellini, 484., 485.
237. A bíborosok fogságáról SCHIRRMACHER III. 209. skk., SÜTTERLIN 39. skk. Ottó bíboros és Péter érsek pisai visszamaradásáról H.--B. V. 2. 1121.
238. Matthaeus Paris krónikájának német nyelvű kiadásában /L. fentebb, 69. jegyzetünket/ 129--130. Matthaeus a kínok leírását azzal a téves megjegyzéssel zárja, hogy a pápához holtáig hű prænestei püspök úr nemsokkal erre a nyomorúságos földi világból örök nyugalomra tért.
239. MGH SS XIX. Rycc. Sangerm., 381.: "Praenestini enim miserima erat conditio."
240. MGH SS XXVIII. Matthaeus Paris, 220.
241. MGH SS XIX. Rycc. Sangerm., 381.
242. Frigyes levele 1241. augusztus végén az angol királyhoz

BFW 1. 3225., H.--B. V. 2. 1165--1167.

243. MGH SS XIX. Rycc. Sangerm., 381.: " ... de cuius /scil. imperatoris/ licencia cardinales omnes, qui extra Urbem fuerant, pro electione pape facienda ad Urbem redeunt."

244. MGH SS. XXVIII. Matthaeus Paris, 222.

245. Uo. és 223--224.

246. 1241 őszének viharos eseményeit Karl HAMPE dolgozta fel.

In: Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften. Philol.--histor. Klasse. 1913. Ein ungedruckter Bericht über das Konklave von 1241. /a továbbiakban: HAMPE/.

247. MGH SS XXVIII. Matthaeus Paris 223.

248. V. ö. MGH Leges II./2. 178.

249. HAMPE 31.

250. Erre utal az a levél, amelyet néhány kardinális írt 1242. augusztus elején, BFW 2. 7380., H.--B. VI. 1. 61.: "Rogavit enim pluries universitas cardinalium, quod matri filii redderentur."

251. 1242. március: H.--B. VI. 1. 35--36. /BFW 1. 3280./: " /cardinales/, qui de mandato nostro Capue commorantur ...".

252. Uo.: "Cum ad unanimem et salubrem provisionem Ecclesie generalis tanquam Romanus Caesar et princeps catholicus intendamus, ut omnis omnino defectus et materia scandali in substitutione novi pontificis auferantur, venerabilem Penestrinum episcopum et Ottonem Sancti Nicolai in carcere Tulliano diaconum cardinalem, qui de mandato nostro Capue commorantur, offerimus nos paratos ad vos mittere liberos ut intersint electioni predictae in loco tuto et ydoneo, ne ipsis absentibus et intra provinciam commorantibus nec vocatis, defectus possit aliquis in electione notari."

253. MGH SS XIX. Rycc. Sangerm., 383.

254. BFW 1. 3290., H.--B. VI. 1. 39.

255. L. fentebb, a 250. jegyzetben idézett levelet és az ezt követőket. H.--B. VI. 1. 61--62. "Flagitavit etiam quod tractarentur humanius et precipue dominus Penestrinus, vestre ut dicitur custodie deputatus. Nunc autem ut fatur, plus artatur, strictius clauditur, tractatur durius et asperius a solatio colloctionis humane arctatur, ita quod nulli ad ipsum pateat ingressus. Nam propriis famulis et sociis destitutus affligitur vehementer et defectum frequenter patitur in victu pariter et vestitu. ... Ecce Dei famuli, viri religiosi, ministri Christi et clerici seculares in eius sortem assumpti necnon prelati ac pontifices sacro dudum crismate delibuti fame cruciante confunduntur, opprobrio nuditatis protracti diutius; a carcerali tedio nimirum affliguntur longioribusque distracti angustiis pene deficiunt."

256. MGH SS XXVIII. Matthaeus Paris, 260--261.

257. MGH SS XIX. Rycc. Sangerm., 383.: "Eo mense /1242.aug./ Oddo cardinalis liberatur, ...".

258. Uo.: "... et episcopus Prenestinus cum magistro Johanne Toletano reducti a Tybure in rocca Iani, que est super Sanctum Germanum."

259. Erre utal Frigyesnek egy 1243. májusában, a portói püspök halála után írt levele. BFW 1. 3361., H.--B. VI. 1. 87.: "Speramus insuper quod sublato de medio Portuensi episcopo, qui nobis et imperio adversans omnimodis

provisionem Ecclesie hactenus prepedivit, dilectorum nostrorum venerabilium cardinalium studio procurante in Apostolica Sede Deo et hominibus gratus instituetur antistes, amicus pacis et zelator justitie, per quem Ecclesie et imperii reformabitur dilectio consueta et tam nobis quam cunctis imperium diligentibus honoris et commodi augmenta succrescant.”.

260. SÜTTERLIN 124.

261. L. fentebb, 259.sz. jegyzetünket.

262. A tárgyalásokra vonatkozó oklevelek: H.--B. VI. 1. 89--97.

263. MGH SS XIX. Rycc. Sangerm., 383--384.: "Mense madii imperator ... ad preces cardinalium ab Urbe discendens, eet reversus in regnum. Item mense Madii Prenestinus episcopus imperatore mandante liberatus est, et apud Anagniam ad cardinales cum honore remissus."

264. Oklevelek sorában emlékezik meg a császár tulajdon nagylelkűségéről. A legfontosabbak: H.--B. VI. 1. 90--97. A bihorossal kapcsolatos ismétlődő kifejezések: "qui adversus imperatoriam maiestatem et nomen ita aperte se objecit et obstitit" /H.--B. VI. 1. 91./; "tantum membrum Ecclesie, tanti consilii virum et vere prudentem, nostris processibus obicem" /H.--B. VI. 1. 94./; "Christiane reipublice publicum commodum privati nostri commodi causam superavit" /H.--B. VI. 1. 91./.

265. H.--B. VI. 1. 98. ekk. Különösen fontos Frigyes első levele az új pápához 1243. június 26-án Beneventumból. Szövege -- tévesen július 26-ra datálva -- H.--B. VI. 1. 104--105. Ugyanerről: MGH SS XIX. Rycc. Sangerm., 384.:

"quo /electione/ audito imperator, qui tunc erat Melfiae, ubique per regnum laudes jussit Domino debitas decantari."

266. EUBEL 7.

267. UGHELLI I. 207.: "Rediit inde Romam, atque ab Innocentio IV. qui Coelestino IV. suffectus fuerat, Romae vicarius declaratus est, cumque in Vaticana Basilica supra humanum fastigium verbum Dei enunciaasset, paulo post, hoc est 1244. VI. Kalend. Julii cum coelesti mortalem vitam mutavit, sepultusque est in Vaticano."

268. REUMONT II. 534.

269. L. fentebb, 6.sz. jegyzetünket: "... dilecto filio Magistro Rogerio, Capellano venerabilis fratris nostri Jacobi Episcopi Penestrini..."

270. L. fentebb, 19.sz. jegyzetünket.

271. L. fentebb, 258.sz. jegyzetünket.

272. Tulajdonképpen az a kérdés is felvethető, hogy Rogerius nem kereste-e fel már a fogság során Pecorari Jakabot. A 255.sz. jegyzetben idézett levél alapján ugyanis feltételezhető, hogy a rabság egyes szakaszaiban a főpapok érintkezhettek a külvilággal. Elsősorban 1242 tavaszi hónapjaiban, amikor a császár komolyan fontolgatta az először Capuaban majd Tivoliban őrzött bíborosok szabadon bocsátását. Az őrizet ismételt szigorítására -- talán a palestrinai püspök kihívó magatartása megtorlásaként -- 1242 nyár elején került sor. A Síralmas ének alapján viszont ki kell zárnunk, hogy Rogerius már 1242 tavaszán, illetve nyarán Itáliában lehetett volna, hiszen ekkor még bizonyosan tatár fogságban volt.

273. L. fentebb, 6.sz. jegyzetünket: "Cum nonnunquam Apostolicae sedis benignitas extraneis et ignotis beneficentiae manum aperiat; eo dignius Clericis, qui fratrum nostrorum, et per consequens nostris insistent servitiis, benefacit, quo per placidae devotionis obsequia ipsius gratiam promerentur. Cum itaque, sicut accepimus, Archidiaconatus Soproniensis, Iauriensis Ecclesiae, ante devastationem Hungariae tantopere vacuisset, quod eius esset collatio ad sedem apostolicam devoluta, mandamus, quatenus inquisita super hoc diligentius veritate, si rem inveneritis ita esse, dilecto filio, Rogerio, Capellano Venerabilis Fratris nostri -- Episcopi Praenestini, Archidiaconatum, quem in Varadiensi Ecclesia obtinet, resignare, ac in eodem Soproniensi residere parato, dictum Archidiaconatum, amoto ab eo quolibet illicito detentore, auctoritate nostra conferre curetis."

274. KATONA: Hist. crit. VI, 132.

275. L. fentebb, 8.sz. jegyzetünket.

276. L. fentebb, 19.sz. jegyzetünket.

277. L. fentebb, TURCHÁNYInak a 2.sz. jegyzetben idézett művét, 414.

278. GRAUERT 128--129.

279. Uo. GRAUERT a Toletanus János angol káplánjaira vonatkozó adatokat BLISS, W. H.: Calendar of Entries in the papal Registers relating to Great Britain and Ireland c. művéből idézi. Papal letters, vol. I. 1198--1304. London, 1893.

280. L. fentebb, 19.sz. jegyzetünket.

281. GRAUERT 112., 137. Idézi ROSE, Valentin: Ptolemaeus und die Schule von Toledo c. tanulmányát, in: Hermes VIII. 327--349.
282. MGH SS XXVIII. Matthaeus Paris, 338.
283. Kérésünkre Csernus Sándor volt szíves a párizsi National Bibliothèque-ben utána nézni a Toletanus Jánosra vonatkozó adatoknak. A kéziratárban máig is hozzáférhetők János bíboros alkímiai munkái.
284. BARONIUS: Annales Ecclesiastici. Barri Ducis, 1870. XXI. 312.
285. MGH SS XXVIII. Annales Furnenses, 558. ad a. 1275.
286. L. fentebb, 258.sz. jegyzetünket.
287. GRAUERT 120--125.
288. Uo. 126--129., valamint a 19. sz. jegyzetben idézett művek, elsősorban UGHELLI.
289. OTTO, Heinrich: Alexander IV. und der deutsche Thronstreit. In: Mittheilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung. Bd. XIX. 1899. 79--96.
290. János bíboros négy alkalommal vett részt pápaválasztáson. 1261-ben, politikai befolyása csúcsán komoly esélye volt megválasztásának. A bíborosi kollégium széthúzása végül azt eredményezte, hogy a testületen kívül álló személyt válasszanak pápává /IV. Orbán, 1261--1264./. GRAUERT 137.: Idézi XXI. János pápa /Lisszaboni Péter/ példáját, aki orvos volt, s 1276-os megválasztása után ellenfelei azzal támadták, hogy ördöggel cimboráló mágus és varázsló.
291. Rogerius maga is felhasználja a Bibliából eschatologikus gondolatokat /Is. 13. 6, Ez. 7.7/: SRH II. 552.: "Quia

non deprehensionem cuiquam vel derogationem, sed ad instructionem id potius examinavi, ut legentes intelligant et intelligentes credant, credentes teneant et tenentes percipiant, quod prope sunt dies perditionis et tempora properant ad non esse."

292. Szövegét rövidítve közli GRAUERT 319--321.

293. Uo. 320.: ... "Inter christicolae erit altercatio secte;
Fiet in orbe fides discolor alma Dei.
Papabunt pariter et eodem tempore plures." ...

294. Uo. ... "Rex novus adveniet totum rugiturus in orbem,
Ut domet extremam matris honore plagam.
Ex insperato properans de montibus altis
Atque cavernosis, mitis et absque dolo.
Pauper opum, dives morum, ditissimus almi
Pectoris, ob meritum cui Deus augur erit." ...

295. Uo. ... "Hic Siculos praequamque tribum sevi Frederici
Conteret, ulterius nec sibi nomen erit.
Cuncta reformabit, que trux Fredericus et eius
Subvertit soboles seva suusque sequax." ...

296. Uo.: 321. "Post trahet ad Christum Machometi Marte sequaces,
Sic et ovile unum, pastor et unus erit." ...

A jövődőlés befejezése:

"Vos igitur hec cuncta mihi sperante sodales
Esse revelata mobilis ars poli.
Tunc quinquaginta sex anni mille ducenti
Currebant, factum cum fuit istud opus."

297. GRAUERT 148.

298. Uo. és skk.

299. OTTO, H. idézett műve -- 1. fentebb, 289. jegyzetünket --,
84--86.

hasonló tartalmú levelet idézi OTTO, H. az előző-
ekben már idézett dolgozatában /p. 86/. Ottobonus bíboros

300. BFW² 11828. Ottobonus bíboros Anjou Károly megerősödése után szakított az angol érdekek támogatásával, s a franciapárti bíborosok vezetője lett. 1276-ban Anjou Károly nyomására pápává választotta a kollégium /V. Hadrián/, ám megválasztása után 39 nappal meghalt /1276. július 11--augusztus 18./.
301. GRAUERT 150.
302. Johannis VILLANI Florentini historia universalis a condita Florentia usque ad annum MCCCXLVII. Libr. VI. cap. 81. In: MURATORIUS, Ludovicus Antonius: Rerum Italicarum Scriptores ab anno aerae Christianae quingentesimo ad millesimum quingentesimum. Tom. XIII. Mediolani, 1728.
303. Dante Ottaviano degli Ubaldini megemlíti az Isteni színjátékban, mint istentagadót, aki az epikureista II. Frigyes császárral együtt a hitetlenek bugyrában van. Pokol XXII. 79. skk.
304. Villani nem említi név szerint Toletanus Jánost, hanem a bíboros neve kapcsán a korabeli forrásokban gyakran előforduló Cardinalis Albus olasz megfelelőjét, a Cardinale Bianco nevet használja. Minthogy e név egyértelműen azonosítható -- a más helyeken Toletanus Jánosnak pontosan megfeleltethető Cardinalis Albus, valamint a rá vonatkoztatható jövődömondás alapján -- nem kétséges, hogy e jelenet főszereplője az angol bíboros volt. A Cardinalis Albus név nyilvánvalóan a ciszterciták fehér öltözetére utal.
305. V. ö. 19. sz. jegyzetünkkel. A kinevezés idejét az angol király követének /korábban Toletanus János, majd IV. Sándor káplánja/ Roger Luvelnak a leveléből ismerjük.

- A levél 1262. februárjában kelt Viterbóban. Idézi GRAUERT 116.: "Noverit excellentia vestra, quod ... Urbanus quartus ... sabbato ante festum Natalis Domini ordinationem cardinalium magnam fecit, in qua venerabilis pater et dominus Johannes titulo S. Laurentii in Lucina presbyter cardinalis electus extitit in episcopum Portuensem."
306. MISKOLCZY István: Anjou Károly politikája a tagliacozzoi csata után. Történeti Szemle 1913. 367--395.
307. Lexicon für Theologie und Kirche. V., Freiburg im Breisgau, 1933., 448--450.
308. LERNER, Robert E.: The Black Death and Western European Eschatological Mentalities. The American Historical Review, 1981. 537--540.
309. Máté 1. 17.
310. Jelenések 14.6.
311. L. fentebb, a 307. és 308. jegyzeteinket.
312. A francia joachita ferencesek összeütközése a rend itáliai tagjaival végül a rend kettéválásához vezetett. A rend vezetéséből kiszorultak Joachim hívei, az egyház elítélte a joachita tanokat, az új, gondolkodásában minden szélsőségtől mentes ferences vezetés el tudta érni a "mendikánsok" felmentését a párizsi professzorok vádjai alól. V. ö. DINZELBACHER, Peter: Vision und Visionliteratur im Mittelalter. Stuttgart, 1981., 210. /Monographien zur Geschichte des Mittelalters, 23./.
313. A Monumenta Erphesfurtensia saec. XII. XIII. XIV. 187. jegyzetünkben idézett kiadásában, 679.: "Ista est prohecia Joachim abbatis misse in Theutonium a cardinali episcopo

Portuensi: Regnabit Manfridus bastardus a flatu meza-
ni usque ad finem regni. Contra quem veniet rex ultramon-
tanus leo Francie propter audaciam et severitatem, qui
debellabit eum et auferet dyadema de capite suo. Tunc
surgit filius aquile et in volatu suo debilitabitur
leo et XXI° die post conflictum filius aquile incidet
in os leonis, et post hec leo modico tempore regnabit.
Orietur enim ramus de radice regni Fridericus nomine
orientalis, qui debellabit leonem et ad nichilum redi-
get, ita ut memoria sua non sit amplius super terram.
Cuius potencie brachia extendentur usque ad finem mundi.
Ipse enim imperans imperabit, et sub eo summus pontifex
capietur. Post hec Theutonici et Hyspani confederabuntur
et regnum Francie redigent in nichilum." Hucusque prophe-
cia Joachim."

314. HAMPE, Karl: Geschichte Konradins von Hohenstaufen.

Innsbruck, 1894., 24. ökk.

315. GRAUERT 155.

316. II. Frigyes császár

3. felesége: Angliai Izabella —————> testvérei:

↓
Margaréta

-III. Henrik
angol király

- Cornwalli Richárd

férje: /Wettin/ Albrecht

↓
Mérész Frigyes

317. GRAUERT 160.

318. UGHELLI I. 137.

319. Uo.

320. GRAUERT 120.

Tartalomjegyzék

Bevezetés	1
Rogerus Pecorari Jakabhoz és Toletanus Jánoshoz fűző- dő kapcsolatának szakirodalma	7
Pecorari Jakab pápai legátus egyházi pályájának kezdete..	29
A palestrinai püspök első legációja	32
A politikai helyzet Magyarországon Pecorari Jakab meg- érkezése előtt s a legátus első intézkedései	40
A legáció Rogeriusszal kapcsolatos vonatkozásai	53
A legáció további eseményei és a beregi egyezmény	73
A lombard kérdés II. Frigyes császár és a Szentszék dip- lomáciájában	90
A császár kiközösítését követő diplomáciai lépések és az egyetemes zsinat kérdése	106
Toletanus János	134
Befejezés	158
Jegyzetek	164